

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra dějin a didaktiky dějepisu

Diplomová práce

Stalinův pomník v Praze

(Stalin's Monument in Prague)

Vypracoval: Jan Šindelář

Vedoucí práce: PhDr. Lubor Václavů

Praha 2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 29. 6. 2009

Jan Šindelář

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucímu své diplomové práce PhDr. Luborovi Václavů za cenné rady a odbornou pomoc, která dalece přesáhla rámec jeho povinností.

*Pomníky vládců, mramor se zlatem,
přežijí tyto svrchované rýmy;
víc lesku dá ti, co v nich napsal jsem
než zašlý kámen, plný sprosté špíny.*

William Shakespeare, *Sonet 55* (přel. Zdeněk Hron)

OBSAH

1. Úvod	9
2. Dobová atmosféra otištěná do kamene – zrod myšlenky vybudování pomníku Stalinovi (od konce druhé světové války do jara 1950)	12
2.1 Poválečná situace	12
2.2 Problémy s Jarošovým pomníkem	14
2.3 Pomníky Antonína Švehly	15
2.4 Osloboditel Stalin a vděčná Praha	18
2.5 Stalinovo jubileum – rozhodující impuls	19
2.6 Stalinské oslavy v prosinci 1949	24
2.7 Vrchol stalinských oslav v Praze	28
2.8 Finále soutěže	32
2.9 Vítěz(ové)	36
2.10 Základní kameny – 21. 12. 1949 odpoledne	41
3. Od záměru k realizaci (červenec 1950 až konec roku 1951)	49
3.1 První schůze vládního výboru (11. 7. 1950)	49
3.2 Průzkum spišských lomů	55
3.3 Pochybnosti o travertinu	56
3.4 Geologický průzkum na hraně návrší Letenské pláně	57
3.5 Zajištění vhodného ateliéru	58
3.6 Honoráře	60
3.7 Soutěžní porota opět v akci	61
3.8 Druhá schůze vládního výboru (2. 11. 1950)	63
3.9 Třetí schůze vládního výboru (4. 1. 1951)	65
3.10 Čtvrtá schůze vládního výboru (1. 2. 1951)	70
3.11 Pátá schůze vládního výboru (13. 3. 1951)	73

3.12 Šestá schůze vládního výboru (8. 6. 1951)	75
3.13 Podzim 1951 – příprava výstavy „Se Sovětským svazem na věčné časy“	81
3.14 Výstava U Hybernů (přelom 1951/1952)	83
3.15 Porota se po roce vrací do hry	89
3.16 Umělecký honorář pro Otakara Švece – definitivní výměr	94
3.17 Přípravné stavební práce (podzim 1951)	95
4. Definitivní modely a budování základů stavby (od počátku roku 1952 až do února 1953)	97
4.1 Problémy se sochařem Švecem	98
4.2 Otakar Švec motorista	105
4.3 Stavební práce na jaře 1952	108
4.4 Čtvrtá schůze výboru pro výstavbu Prahy v červnu 1952	111
4.5 Zásobovací potíže (červenec a srpen 1952)	114
4.6 Třímetrový model a jeho dokončování (léto až podzim 1952)	118
4.7 Náписy	123
4.8 Termín odhalení opět posunut (podzim 1952)	126
4.9 Smlouva s projektanty zatím v nedohlednu	127
4.10 Situace na staveništi (zima 1952/1953)	130
4.11 Položení prvního kamene do podnože pomníku (25. 2. 1953)	136
5. Od Stalinovy smrti až do slavnostního odhalení jeho pomníku (jaro 1953 až jaro 1955)	139
5.1 Stalinův a Gottwaldův skon jako stimul k vyšším výkonům	141
5.2 Situace v lomech (do poloviny roku 1953)	142
5.3 Měnová reforma (30. 5. – 4. 6. 1953)	147
5.4 Modelování Stalinovy hlavy	149
5.5 Stavba pokračuje (červenec až prosinec 1953)	152

5.6 Projekční práce – smlouva se Štursovými, využití prostor pod pomníkem (podzim 1953)	156
5.7 Situace na staveništi (první pololetí 1954)	161
5.8 Definitivní projektová a rozpočtová dokumentace (květen až říjen 1954)	164
5.9 Na cestě k slavnostnímu odhalení (podzim 1954 – jaro 1955)	166
5.10 Sochařův pád (4. 4. 1955)	169
5.11 Odhalení pomníku J. V. Stalina v Praze (1. 5. 1955)	172
6. Stalin (dočasně) nad Prahou (1955–1962)	177
6.1 Odhalení tzv. kultu osobnosti a proces destalinizace (1956–1961)	179
6.2 Druhá vlna destalinizace (1961–1962)	182
6.3 Co s ním?	183
6.4 Odhady demoličních nákladů a stranická diskuse (červen–srpen 1962)	186
6.5 Odstřel(y) (říjen a listopad 1962)	189
7. Závěr	194
8. Abstract	197
9. Prameny a literatura	199
10. Přílohy	204
10.1 Tabulka č. 1	204
Pohyby na účtu č. 6030 u Státní banky československé (od 1. 1. 1954 č. 175-33)	204
10.2 Tabulka č. 2 – Výplaty honoráře Otakara Švece (brutto)	205
10.3 Tabulka č. 3 – Výplaty honoráře architektů Štursových (brutto)	205
10.4 Obr. č. 1 – Otakar Švec	206
10.5 Obr. č. 2 – Varianta metrového modelu	207
10.6 Obr. č. 3 – Tvorba třímetrového modelu	208
10.7 Obr. č. 4 – Žemličkova skupinová pomocných sochařů	209
10.8 Obr. č. 5 – F. Žemlička a A. Košík pracují na třímetrovém modelu	210
10.9 Obr. č. 6 – Třímetrový model (pohled na „sovětskou“ stranu)	211

10.10 Obr. č. 7 – Třímetrový model (pohled na „československou“ stranu) _____	212
10.11 Obr. č. 8 – Skutečné provedení těsně před dokončením _____	212
10.12 Obr. č. 9 – Schéma konstrukce hlavního jeřábu _____	213
10.13 Obr. č. 10 – Stalinův pomník po dokončení _____	214
10.14 Obr. č. 11 – Stalinův pomník během demolice _____	215

1. Úvod

Stejně jako knihy mají své osudy, vyprávějí nám svůj příběh i kamenné a bronzové památníky rozeseté na místech významných bitev, v rodištích slavných lidí či na náměstích rušných měst. Ty méně šťastné potom plní expozice i lapidária nejrozdůrnějších muzeí a galerií v závislosti na aktuální výchylce politického, ekonomického nebo kulturního barometru, zbytky některých končí doslova na smetišti. Zabývat se však osudem pomníku tak obrovského a nákladného, jakým byl ten Stalinův v Praze, nás staví před zcela ojedinělý případ, ve kterém se protínají společenské, umělecké, politické i ekonomické vlivy, a vytváří tak celou síť vzájemně se prostupujících zájmů a procesů. Když jsem pojal záměr zpracovat historii Stalinova pomníku v Praze, tušil jsem, že se budu muset vypořádat s řadou obtíží, které s sebou tato skutečnost přináší. První heuristické kroky směřovaly vstříc mapování primárních i sekundárních pramenů.

Archivní materiály týkající se Stalinova pomníku se nacházejí především v Národním archivu (NA ČR), respektive v Archivu hl. města Prahy. Stěžejním je fond Úřadu předsednictva vlády (ÚPV), kde se v běžné a tajné spisovně nacházejí akta obou vládních výborů, které měly stavbu Stalinova pomníku na starosti, i přínosné spisy dalších vládních komisí. Na tuto centrální úroveň se sbíhaly také zprávy podřízených složek. Dokumenty vztahující se k Stalinovu pomníku obsahují ovšem i některé další fondy.¹

Mezi sekundárními prameny je významným počinem pojednávajícím o monumentech minulých i současných nepochybně kniha *Pomníky a zapomínky*,² v níž se autorům Zdeňku Hojdovi a Jiřímu Pokornému podařilo díky zvolené esejistické formě poutavě a přehledně vyložit celou řadu dosud nezachycených problémů, aniž by přitom rezignovali na vysokou erudici, přestože se předem zřekli encyklopedických ambicí své knihy. Příslušná

¹ Viz kapitolu Prameny a literatura.

² Viz kapitolu Prameny a literatura.

pasáž věnovaná Stalinovu pomníku zůstává i dnes základním rozcestníkem pro zájemce o hlubší studium. Přehledné informace o celé stavbě se pak nacházejí v dobové brožuře *Svému osvoboditeli československý lid*, vydané u příležitosti slavnostního odhalení. Zánikem pomníku se pak především zabývá televizní dokument *Stalinův pomník 1962* natočený v rámci cyklu *Osudové okamžiky* (2001).

Setrvalý veřejný a badatelský zájem o tuto problematiku můžeme sledovat počínaje rokem 1990, i on však prodělal v uplynulém téměř dvacetiletí několik výkyvů. Na výsluní pozornosti především novinářů se celý letenský prostor dostává periodicky při diskusích nad jeho úpravami a zamýšlenými novostavbami (např. koncertní síň z kraje devadesátých let, v současnosti zejména budova Národní knihovny ČR navržená Janem Kaplickým a obří oceanárium). Tyto debaty nejsou koneckonců ničím novým, plány na zastavění letenské plochy reprezentativními budovami či na vybudování tunelu skrz stráň sahají hluboko do první poloviny 20. století. Přestože úrovní informací tyto diskuse jádro zkoumaného problému často spíše znejasňují, existují nepochybně i přínosné novinové články (např. velký výroční článek věnovaný Stalinovu pomníku otištěný v *Magazínu Dnes* v květnu 2005).³

Další nové impulzy přinesl v roce 2007 paradoxně autor zahraniční - Mariusz Szczygieł. Jeho beletristická kniha *Gottland*, v níž se věnuje také osudu sochaře Otakara Švece, se dočkala veskrze příznivých recenzí. Navíc poznámka o jeho „dopálení“ z toho, že neexistuje knížka o Stalinově pomníku, byla pro dalšího beletristu (Rudolfa Cainera) hlavní podnětem k sepsání románu *Žulový Stalin* (2008). Oba tito spisovatelé přes některé podnětné informace (např. Cainerovy rozhovory se sochaři a kameníky účastnicími se stavby pomníku) celou problematiku působením umělecké licence znejasnili a uváděné závěry nejsou většinou bezprostředně verifikovatelné. Do zorného úhlu jejich zájmu se dostal především hlavní

³ Cenným pramenem jsou samozřejmě také dobové tendenční články.

autor pomníku Otakar Švec, jehož tragický osud byl pro ně literárně nosným. Jedinou seriózní prací o tomto sochaři však dosud stále zůstává studie Petra Wittliche z roku 1959. Stěžejní sekundární prameny jsou tímto výčtem prakticky vyčerpány.

Z výše uvedeného vyplývá, že má práce se bude především opírat o poznatky získané primárním archivním výzkumem, doplněné informacemi ze sekundární literatury, dobového tisku a z rozhovorů s pamětníky. Vhodným utříděním nasbíraného materiálu a jeho zpracováním hodlám docílit pokud možno přehledného chronologického výkladu historie Stalinova pomníku v Praze od rozhodnutí o jeho stavbě až po odstřel na počátku šedesátých let. Je očividné, že v případě tak rozsáhlého projektu nelze akceptovat pouhé hromadění faktů, ale vyvstává nutnost vymezení klíčových bodů badatelského zájmu. Za určující v případě Stalinova pomníku považuji především jeho zjevnou provázanost s mocenskými špičkami komunistického režimu, které přijaly za svou myšlenku vybudovat v hlavním městě ČSR pompézní hold sovětskému vůdci, přičemž mělo jít o počín natolik velkorysý, aby ho nebylo možné neregistrovat. S tím se přímo váže také otázka, zda a nakolik politická rozhodnutí ovlivnila umělecké provedení celého díla. Dalším místem hodným pozornosti je samotná stavba, která musela být v mnoha ohledech unikátní, chtěla-li vyhovět ambiciózní politické objednavce. Třetím zkoumaným úhlem pohledu, pro existenci pomníku fatálním, je postupně se měnící postoj k osobě J. V. Stalina v průběhu poválečného dvacetiletí.

Pro snazší orientaci a větší tematické sepětí člením hlavní text své práce na pět hlavních kapitol, za nimi následují závěr, soupis pramenů a použité literatury a přílohy.

2. Dobová atmosféra otištěná do kamene – zrod myšlenky vybudování pomníku Stalinovi (od konce druhé světové války do jara 1950)

2.1 Poválečná situace

Krátce po skončení druhé světové války, která československou společnost té doby hluboce poznamenala, se ČSR pomalu vzpamatovávala z šestiletých hrůz nacistické okupace. Prožité neblahé období (včetně traumatizující zkušenosti mnichovského diktátu a předcházejícího celosvětového hospodářského kolapsu) vyústilo v naději, že poválečná skutečnost bude v mnohém lepší než dvacetiletí první republiky. Přestože formálně (stále platnou ústavou z roku 1920) i personálně (zejména v osobě prezidenta Beneše) navazovala republika v roce 1945 na masarykovskou linii, vznikající tzv. *lidová demokracie* přinášela s sebou omezení politické plurality v podobě *Národní fronty Čechů a Slováků (NF)*⁴, zatímco ostatní předválečné strany (především z pravé části politického spektra) obnoveny nebyly.⁵ Hlavním centrem politické moci se pak stalo nově vzniklé předsednictvo vlády, které stálo v podstatě nad parlamentem i vládou.

Tato nová situace se promítla také do sféry budování, obnovování, ale i odstraňování pomníků, soch a pamětních desek. Je pochopitelné, že okamžitě po osvobození zmizely artefakty spjaté s nacistickým okupačním režimem či německým obecně (např. provizorní pomník Reinharda Heydricha umístěný na místě atentátu a pomník pruského maršála Schwerina

⁴ Šlo o Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou (ČSDSD), Československou stranu lidovou (ČSL), Československou stranu národně socialistickou (ČSNS), Demokratickou stranu (DS), Komunistickou stranu Československa (KSČ) a Komunistickou stranu Slovenska (KSS). Je zřejmé, že zahrnutím formálně samostatné KSS (coby územní organizace KSČ) získali komunisté silnější výchozí pozici pro nastávající období.

⁵ Např. Československá živnostnicko-obchodnická strana, Národní demokracie a zejména v předválečném parlamentu nejsilnější Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu (agrární strana).

poblíž Štěrbohol⁶⁾) a zároveň se začal projevovat ohlas prožitých válečných útrap⁷⁾ v podobě pietních pomníčků, hrobů neznámých vojinů atd. Mýtus „osvoboditelky“, tj. Rudé armády, i potřeba zvěčnit hrdiny domácího odboje vyvolaly „pomníkománii“ srovnatelnou snad jen s obdobím po první světové válce.⁸⁾ (Ruku v ruce s plánováním, stavbou a odhalováním pomníků i soch došlo také na přejmenovávání veřejných prostranství, tj. ulic, náměstí, nábřeží, mostů apod.⁹⁾)

Zajímavým pramenným dokladem¹⁰⁾ těchto posunů jsou případy dvou osobností – Otakara Jaroše¹¹⁾ a Antonína Švehly.¹²⁾ Prvně jmenovaný se proslavil hrdinskou smrtí na východní frontě a i díky šikovné komunistické

⁶⁾ Dochované fotografie naznačují, že byl pomník pouze příležitostně instalován při výročích atentátu, jak se domnívá i badatel Jaroslav Čvančara. Schwerinova pamětní deska byla znovu instalována na původním místě při 250. výročí slavné bitvy (2007).

⁷⁾ Např. pietní prostor ve vypálených Lidicích začal vznikat bezprostředně po konci války, viz prezentaci lidického památníku na <<http://www.lidice-memorial.cz>>.

⁸⁾ O prvoválečném odrazu v budování pomníků velmi přehledně pojednává kapitola *Synům padlým i vítězným* v knize Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného *Pomníky a zapomínky* (viz kapitolu Prameny a literatura).

⁹⁾ Více viz v dvojdielné příručce *Pražský uličník* (Praha, 1998).

¹⁰⁾ Národní archiv v Praze, fond Úřadu předsednictva vlády (dále jen ÚPV) – běžná spisovna, karton 1067.

¹¹⁾ **Otakar Jaroš (1912–1943)** – lounský rodák, dětství a dospívání prožil v Mělníku. Po studiích Vyšší elektrotechnické školy v Praze a Vojenské akademie v Hranicích působil v letech 1937–1939 v telegrafním vojsku na Slovensku. Po okupaci českých zemí záhy odešel do polského exilu, kde byl po 17. 9. 1939 internován sovětskými vojsky. Po vstupu SSSR do války se v Buzuluku od února 1942 účastnil formování československé vojenské jednotky v Sovětském svazu. Jako velitel první pěší roty 1. československého polního praporu odjel v lednu 1943 na frontu. Dne 3. 3. 1943 pod velením plukovníka Ludvíka Svobody zaujala jednotka v rámci Voroněžského frontu obranné postavení na řece Mži. Na žádost jejího velitele byla Jarošova zesílená rota předsunuta do obce Sokolovo, kde vytvořila protitankový uzel. Po těžkých bojích proti značné přesile obrněných jednotek Wehrmachtu se zbytky Jarošových mužů stáhly zpět na druhý břeh řeky Mže, jejíž tok tvořil hlavní obrannou linii. Velitel roty Otakar Jaroš padl dne 8. 3. 1943 ve vesnici Sokolovo poblíž svého velitelského stanoviště. In memoriam byl povýšen do hodnosti kapitána, vyznamenán československým *Válečným křížem 1939*, sovětským *Řádem Lenina* a především titulem *Hrdina Sovětského svazu* (jako první cizinec). Jeho jméno dnes nese pražské nábřeží Kapitána Jaroše.

¹²⁾ **Antonín Švehla (1873–1933)** – hostivařský statkář, významný československý politik a státník, vůdce agrární strany, v jejímž čele stál od roku 1909 až do své smrti. Jeden z „mužů 28. října“, hlavních organizátorů říjnového převratu v roce 1918. Zpočátku zastával post ministra vnitra (1918–1920), posléze se stal dlouholetým (1922–1929, s krátkou přestávkou v roce 1926) předsedou vlády. Švehla je považován za jeden ze symbolů rozvoje meziválečné ČSR a blízkého spolupracovníka prezidenta T. G. Masaryka. Byl politickým praktikem, obratně manévrujícím uprostřed složitých vod meziválečné politické scény. V roce 1929 se z důvodu vážné nemoci vzdal politického života.

propagandě, probíhající ještě za války,¹³ se stal vhodným objektem pro ztvárnění v podobě sochy či pomníku. Druhý jmenovaný naopak coby exponent prvorepublikové politické scény začal být trnem v oku – jak samotné jeho jméno, tak i jeho sochy v kameni či bronzu.

2.2 Problémy s Jarošovým pomníkem

Čest postavit trvalou památku nositeli titulu Hrdina Sovětského svazu si nárokovala hned dvě města spjatá s Jarošovým životem – Louny (rodiště) a Mělník (místo dospívání a bydliště jeho rodičů). Vzniku zapeklité situace napomohla také československá vláda. Na své 50. schůzi dne 3. 9. 1945 přijala totiž usnesení,¹⁴ že budoucí pomník padlému důstojníkovi bude stát v jeho rodné obci, Místní národní výbor (MNV) v Lounech také již rozhodl o umístění pamětní desky na rodném domě Otakara Jaroše.

Svou příležitost zaskvěť se v odlesku slávy padlého hrdiny ovšem nechtěl propást ani Mělník, jehož MNV se obrátil přímo na ministerstvo národní obrany (MNO), v jehož čele stál někdejší Jarošův velitel Ludvík Svoboda. Ministerstvo se pokusilo předejít možným rozepřím a doporučilo MNV Mělník, aby se dohodl s MNV Louny. Rodné město Jarošovo však nesouhlasilo, a naopak požádalo MNO o bližší podmínky pro stavbu pomníku. MNV Mělník 13. 8. 1946 v dalším přípisu žádal na MNO, aby prosadilo změnu vládního rozhodnutí ze září 1945. Své dřívější argumenty¹⁵

¹³ Zejména knihy *Věrní zůstaneme* (1943) a *Sokolovo* (1945, část. přepracované *Věrní zůstaneme*) od autorů Jana Mareše a Bedřicha Reicina.

¹⁴ Kromě Otakara Jaroše rozhodla toho dne vláda i o vybudování pomníku Jánů Nálepkově, dalšímu padlému Hrdinovi Sovětského svazu. Pomníky oběma měly být vybudovány na náklady státu v rodných obcích hrdinů. Ani v Nálepkově případě nakonec paradoxně pomník nestojí v Smižanech, kde se budoucí partyzánský velitel narodil, ale v Spišské Nové Vsi, kde studoval na učitelském ústavu. Pomník byl odhalen s velkou slávou v roce 1954.

¹⁵ „...kpt. Jaroš se jako 8 měsíční děčko s rodiči přestěhoval do Mělníka, tam byl vychován, chodil do školy a tam prožil celý život až do r. 1939. Také jeho rodiče tam dosud žijí a též si přejí, aby pomník jejich synovi byl postaven v tomto městě.“ (Citováno z přípisu čj. 8581/pkm/1946 MNO ze dne 6. 11. 1946 uloženého ve fondu ÚPV, karton 1067.)

podpořil především žádostí Jarošova otce (ze dne 31. 10. 1946).¹⁶ Louny ještě naposledy kontrují dopisem¹⁷ přímo předsednictvu vlády, v němž apelují na dodržení dřívějšího vládního usnesení, neboť údajně již byly zahájeny přípravné práce¹⁸ a dle místních je nepochybné, že „*město Louny s tradicí husitskou a město horoucího vlastenectví jistě spolupůsobilo při vytváření tak silné osobnosti hrdinovy, že se stal chloubou celého českého národa...*“¹⁹

Ministr národní obrany Ludvík Svoboda se nakonec rozhodl podpořit přípisy z 19. srpna a 6. listopadu 1946 mělnické ambice a doporučit vládě změnu usnesení. Na své 42. schůzi nová (Gottwaldova) vláda tento návrh schválila a změnila příslušné rozhodnutí. Z uvedeného je zřejmé, že rozhodnutí o postavení pomníku je vždy politikum, ať již jde o politiku vrcholnou či regionální. Pomník kpt. Jaroše od sochaře Oskara Kozáka nakonec vznikl v roce 1958 a stojí v Mělníku dodnes. Louny si ponechaly pouze pamětní desku.

2.3 Pomníky Antonína Švehly

Jak již bylo zmíněno, agrární strana, před válkou nejsilnější, obnovena v roce 1945 nebyla. Její někdejší předseda a premiér tří vlád požíval v období první republiky mimořádné autority zejména na venkově, kde můžeme zaznamenat nebývalou stavební aktivitu při stavění Švehlových pomníků i památníků, již můžeme srovnávat pouze s výstavbou pomníků prezidenta Osvoboditele, které však z valné většiny nepřežily okupaci.²⁰ Například jen na Jičínsku byly ve třicátých letech slavnostně instalovány pomníky

¹⁶ „...a prohlašuje, že jeho syn se se svými rodiči přestěhoval na Mělník v 8. měsíci svého věku, na Mělníce vyrostl a nabyt tam školního vzdělání a sokolské výchovy, která mu umožnila tak skvělý výkon vojenské služby. (citováno z přípisu čj. 8581/pkm/1946 MNO ze dne 6. 11. 1946 uloženého ve fondu ÚPV, karton 1067)

¹⁷ Z 26. 8. 1946, dopis dochován ve fondu ÚPV, karton 1067.

¹⁸ Které ovšem mohl MNV Louny také částečně předstírat se záměrem posílit své argumenty.

¹⁹ Připomeňme, že Jarošovi bylo osm měsíců, když Louny opustil.

²⁰ O peripetiích kolem Masarykových pomníků včetně pražského blíže kapitola „Prezidentu Osvoboditeli – pomníky Tomáše Garrigua Masaryka“ v knize Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného *Pomníky a zapomínky*.

agrárního vůdce v Sobotce, Cholenicích, Sedlišti a Třtenicích.²¹ Svůj pomník mělo také město Tábor (dnes nezvěstný) či Velká Chuchle (zbořen po roce 1945).

Pokud zůstaly tyto artefakty na svém místě (případně pečlivě ukryté) a nepadly během války za oběť sběru kovů, na řadě míst se po osvobození projevila snaha je znovuobnovit. To ovšem odporovalo politickým i mocenským zájmům Národní fronty. Dochovala se dokonce žádost o radu²² místní osvětové rady v Hradišti na Domažlicku, v níž se tato dotazuje svých nadřízených, co má se svým Švehlovým památníkem udělat.²³ Protože zřejmě nešlo o ojedinělý úkaz, zaujala vláda na své 5. schůzi 16. července 1946 toto stanovisko:

*„Vláda, zabývavši se z podnětu ministrů vnitra a zemědělství otázkou,²⁴ zda mohou býti znovu postaveny nebo znovu odhalovány pomníky Antonína Švehly, se usnáší, že pověřuje svého předsedu, aby vyrozuměl ministry vnitra a zemědělství, že vláda nesouhlasí s tím, aby se tyto pomníky znovu postavovaly nebo odhalovaly. Zároveň ukládá vláda svým členům, zastupujícím jednotlivé politické strany sdružené v Národní frontě [...], aby rozhodnutí vlády bylo všude respektováno a aby bylo **upuštěno od jakýchkoliv námětů a úmyslů stran znovu postavování nebo odhalování výše uvedených pomníků** [zvýraznil J. Š.].“²⁵*

Toto opatření však nepostihlo pomníky již stojící, což se projevilo vzápětí – Okresní národní výbor (ONV) Hradec Králové se obrátil na ministerstvo vnitra ve věci přes válku zachovalého Švehlova pomníku v Kuklenách (dnes část HK). Vnitro vzápětí vládě navrhlo toto usnesení:

²¹ Viz *Nové noviny* č. 34/2000 a č. 35/2000.

²² Datovaná 23. 4. 1946.

²³ „Místní rada osvětová oznamuje, že 9. V. odhaluje pomník padlým vojínům z 1. světové války, který celou válku byl schován ve dříví p. Bozděcha, rolníka v Hradišti. Při té příležitosti bychom chtěli též postavit Švehlův pomník, který byl postaven v parčíku v r. 1935 a celou válku schován na dvoře p. Kastla. Žádáme o sdělení, je-li to možno, aneb co máme s památníkem udělati. [podepsán Matěj Blahník] – fond ÚPV, karton 1067.

²⁴ Ministry na uvedených postech v Gottwaldově vládě byli komunisté Václav Nosek a Július Ďuriš.

²⁵ Přípis ÚPV, č.j. 26348-II-5473/46 – fond ÚPV, karton 1067.

„Předsednictvo vlády souhlasí s návrhem ministerstva vnitra, aby pomník, který zůstal zachován přes okupaci v Hradci Králové – Kuklenách byl při vhodné příležitosti nahrazen jiným památníkem.“²⁶

Předsednictvo vlády také na své 16. schůzi dne 11. ledna 1947 pověřilo ministerstvo vnitra vydáním prováděcího nařízení pro podřízené složky státní správy, aby nemohlo docházet prostřednictvím těchto pomníků k nežádoucí politické agitaci. Politická likvidace někdejších prvorepublikových protivníků tak dostala další reálný obrys. Ocitujme několik klíčových pasáží příslušného nařízení:²⁷

*„Bylo však zjištěno, že někteří členové bývalé agrární strany, snaží se použít jména Antonína Švehly k propagaci páté politické strany, která, vedená odstavenými politickými vůdci, **by sdružovala odpůrce lidově demokratické republiky a pracovala proti výsledkům díla vlády Národní fronty a jejímu programu.***

K tomu používají tichých i veřejných manifestací před pomníky a pamětními deskami při různých příležitostech. Ve spojení s těmito oslavami pracuje řízená šeptaná propaganda. Tak je památka Antonína Švehly zneužívána.

*Ministerstvo vnitra upozorňuje na tyto skutečnosti a ukládá všem místním i okresním národním výborům, aby sledovaly tyto snahy a **vhodným způsobem znemožnily zneužívání dosud stojících pomníků Švehlových k politické agitaci*** [podepsán plk. gšt. František Janda, zvýraznil J. Š.].“

To, že nejvhodnějším způsobem, jak znemožnit využití pomníků k politické agitaci, je jejich odstranění, se přímo nabízí. Především ze Švehlova případu můžeme dedukovat, že s blížícím se mocenským převratem pod taktovkou KSČ nastává soumrak demokracie. Již brzy se zrodí v hlavách vládnoucích elit ambiciózní projekt s tím nejprestižnějším námětem –

²⁶ Taková příležitost se zřejmě nenašla, dle dostupných informací stojí poblíž místní školy tento pomník dodnes.

²⁷ Výnos č.j. VII/F-5355/210-18/I-47 uložený ve fondu ÚPV, karton 1067.

vybudovat široko daleko nevidaný pomník „velkému generalissimovi a mocnému ochránci světové revoluce“ Josifu Vissarionoviči Stalinovi.

2.4 Osvoboditel Stalin a vděčná Praha

V časných ranních hodinách 9. května 1945 dorazily do Prahy sovětské jednotky v čele s 63. gardovou tankovou divizí 4. gardové tankové armády generálplukovníka Leljušenka a 69. mechanizovanou brigádou 3. gardové tankové armády generálplukovníka Rybalka. Po krátkých bojích s ustupujícími německými útvary a po umlčení posledních hnízd odporu si již okolo poledne vychutnávaly při defilé městem nadšené přivítání Pražanů.²⁸ Přestože právě končící spontánní pražské povstání zkřížilo plány komunistů, kteří se jím cítili ohroženi ve svých mocenských ambicích, díky rozhodnutí Američanů dodržet stanovenou demarkační linii a uspišení realizace tzv. pražské operace, se nakonec sovětské tanky stihly objevit v „časové toleranci“ po odchodu hlavních německých sil. Strategicky důležitého bodu tak bylo dosaženo. A právě pokyn k urychlení postupu sovětských vojsk, který měl Stalin údajně udělit okamžitě po zprávě (zhruba ráno 6. 5. 1945), že v Praze vypuklo povstání, mu do budoucna zajistil roli hlavního osvoboditele Prahy.²⁹ Skutečnost však byla poněkud komplikovanější, Sověti ještě po nějaký čas vyčkávali na potvrzení rozhodnutí generála Eisenhowera, že nebude postupovat za linii České Budějovice – Plzeň – Karlovy Vary.³⁰

Peripetie posledních dnů 2. světové války nikterak nezmenšily obrovskou úlevu (nejen) Pražanů z konce války a také úctu k jejím obětem z

²⁸ Více o této problematice Stanislav Kokoška v knize *Praha v květnu 1945* (Praha, 2005).

²⁹ Z pohledu normalizační československé historiografie pojednává o pražském povstání v podobných intencích film *Osvobození Prahy* (1975) režiséra Otakara Vávry.

³⁰ Viz: KOKOŠKA, S. *Praha v květnu 1945*. Praha: Lidové noviny, 2005, s. 189.

řad spojenců. Mimořádný kredit získala Rudá armáda³¹, Sovětský svaz, komunistická strana a Stalin osobně.

Myšlenka postavit v Praze sovětskému vůdci pomník se objevila na jednání Ústředního národního výboru (ÚNV) hlavního města Prahy ještě v roce 1945 (20. září). Tehdejší primátor, národní socialista Petr Zenkl, tento záměr zahrnul do komplexního projektu úpravy Vítězného náměstí v Dejvicích a neopomněl zmínit ani dosud nerealizovanou stavbu sochy Masarykovy. Z následné diskuse vyplynulo, že nynější Zenklův první náměstek a někdejší „revoluční“ primátor Václav Vacek již v době svého úřadování³² taková rozhodnutí učinil. Nutno poznamenat, že Stalin nebyl v této fázi plánování jediným státníkem, kterému Praha chystala podobné pocty – v úvahách radních figurovali také T. G. Masaryk a F. D. Roosevelt. Ohledně vybudování Stalinova pomníku tehdy panovala všeobecná shoda.³³

Zhruba o rok později (21. prosince 1946) Praha udělila Stalinovi čestné občanství, ale v záležitosti vybudování jeho pomníku výrazněji pokročeno nebylo. Čím si to lze vysvětlit? Zejména komunističtí politici sotva pustili tuto myšlenku z hlavy; pravděpodobnější je, že vzhledem k přiosťujícímu se vnitropolitickému boji o moc byl celý podnik dočasně odložen. V atmosféře postupně narůstajících konfliktů uvnitř Národní fronty by se potřebný konsensus k tak náročnému počínu hledal jen velmi těžko.

2.5 Stalinovo jubileum – rozhodující impuls

J. V. Stalin (21. 12. 1879 – 5. 3. 1953) se v prosinci 1949 dožíval sedmdesáti let.³⁴ To poskytlo KSČ optimální příležitost, jak prokázat

³¹ Který zase po jisté době strávené na našem území kvůli četným excesům částečně ztratila. (Srov. MOULIS, V. *Podivné spojenectví. K československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*, Praha: Karolinum, 1996.)

³² 5. května až 7. srpna 1945.

³³ Srov. kapitolu „Na věčné časy (1955–1962)“ v knize Zdeňka Hojdy a Jiřího Pokorného *Pomníky a zapomínky*.

³⁴ Alespoň dle oficiálně uváděného data narození.

„velkému vůdci světového proletariátu“ svou vděčnost. Etablující se totalitní režim zcela hodlal této šance využít k ideologickému působení na obyvatelstvo. Nové směřování společnosti musí být zpravidla utvrzeno masovými akcemi nejrůznějšího charakteru, ale hlavně s potřebnou ideologickou náplní – a tím budou postupně nahrazena schémata dřívější, nyní již ideologicky nevhodná. Manifestační pohřeb prezidenta Beneše (září 1948) tedy lze překrýt jásavou oslavou narozenin J. V. Stalina, sokolský slet nahradit celostátní spartakiádou (poprvé uspořádána 1955) atd. Nelze také podcenit jistou řevnivost mezi jednotlivými komunistickými stranami sovětského bloku – nikdo nechtěl zůstat pozadu, nikdo nechtěl následovat Jugoslávii do pozice renegáta.

Rada ÚNV hlavního města Prahy³⁵ vypsala veřejnou neanonymní architektonicko-sochařskou soutěž na návrh Stalinova pomníku poměrně pozdě – až 7. dubna 1949. Uzávěrka připadla na 14. listopad 1949, ale později bylo datum ukončení soutěže posunuto na 10. prosince. Celá akce byla oznámena v denním tisku a přizván ke spolupráci (či spíše urgován) byl Svaz československých výtvarných umělců (z jehož řad se měla rekrutovat převážná část soutěžících). Finanční podmínky soutěže byly lukrativní.³⁶ Zadání a doprovodné materiály si vyzvedlo celkem 77 adeptů.³⁷ Počítalo se s tím, že vítězný návrh bude představen během stalinských oslav a základní kámen bude položen přímo v den Stalinových narozenin.³⁸

³⁵ Po reorganizaci 1. března v ní zasedalo 24 zastupitelů včetně primátora, kterým byl od 1. července 1946 opět Václav Vacek.

³⁶ Na odměny byla vyhrazena celková částka 950 000 Kčs, i když vítězný návrh měl být odměněn „pouze“ zadáním zakázky na stavbu. Druhý návrh v pořadí měl obdržet 150 000 Kčs a třetí rovných 100 000 Kčs. Zbytek z určené částky (700 000 Kčs) měl být rozdělen dle uvážení poroty. Rada ÚNV si však vyhradila právo tyto finanční dispozice v budoucnu pozměnit a odměnit i neúspěšnější dílo. Zadání soutěže se dochovalo ve fondu UPV, karton 1572. Z jeho znění budeme vycházet i nadále.

³⁷ Viz noticku „Soutěž na pomník generalissima J. V. Stalina“ In: *Praha. Týdeník ÚNV pro lidovou správu*. Číslo 44/ročník 52 (1949). Člen vládní komise pro koordinaci oslav (70. narozenin generalissima J. V. Stalina) Josef Krosnář však později do záznamu z jednání uvádí pouze 73 umělců (fond ÚPV, karton 109).

³⁸ Základní kameny Stalinovým pomníkům také plánovaly slavnostně položit např. Liberec (už 18. 12.), Litoměřice, Plzeň, Šumperk (vypsána mimořádná pracovní směna, jejíž výtěžek měl putovat na sochu JVS), Olomouc (socha Stalina i Lenina zároveň), na jaře 1950 začaly připravovat stavbu i

Vypsání soutěže³⁹ však provázely nejasnosti ohledně umístění budoucí stavby. Původní zadání předpokládalo pomník či památník umístěný zhruba do prostoru mezi Chotkovou ulicí a Čechovým mostem a počítalo také s úpravou Letenské pláně.⁴⁰ Tedy oříšek nejen pro sochaře, ale také architekty.

Postupem času se však objevily v odborných kruzích pochybnosti o výběru místa i typu stavby, což ohrožovalo zdárný průběh soutěže.

„Z kruhů výtvarných umělců byly vysloveny některé námitky jednak proti umístění Stalinova pomníku na projektovaném místě, při čemž se vyskytla myšlenka, nemá-li Stalinův pomník být situován na Petřínské stráni.⁴¹ Současně byly vysloveny některé námitky proti zbudování Stalinova pomníku jako sochařského díla a byla naznačena možnost zvěčnit Stalinovu památku postavením nějaké monumentální budovy...“⁴²

Do celého sporu však rozhodujícím způsobem zasáhl orgán ustanovený vládou dne 27. září 1949 jako vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima J. V. Stalina (dále jen komise pro koordinaci oslav). Široké pole působnosti a především její složení dokazují, že skutečně nemělo dojít k podcenění oslav tak důležitých pro režim.⁴³ Předsedou šestnáctičlenné komise se stal náměstek předsedy vlády Václav Kopecký,

České Budějovice. Již hotovou stavbu odhalili v Bratislavě. Především byl však instalován základní kámen budoucího Stalinova pomníku v Budapešti.

³⁹ Viz již citované zadání (ÚPV, karton 1572).

⁴⁰ O předválečných představách na využití této lokality blíže v příslušné kapitole knihy *Pomníky a zapomínky* (Praha; Litomyšl, 1996).

⁴¹ Tento návrh počítal se stržením Petřínské rozhledny.

⁴² Václav Kopecký v článku „Dílo největší cti“ In: *Praha. Týdeník ÚNV pro lidovou správu*. Číslo 43/ročník 52 (1949).

⁴³ Prakticky paralelně vznikl v říjnu 1949 podobný orgán také v sousedním Polsku, jak uvádí list Trybuna Ludu z dne 24. 10. 1949. Předsedou celostátního výboru byl sám prezident republiky Boleslav Bierut, členy mj. předseda vlády Cyrankiewicz či předseda Národního shromáždění Kowalski. Že tyto kroky u nás byly ostražitě sledovány, dokládá citace z dílčího výtahu komise pro koordinaci oslav (z 9. listopadu 1949) určeného vládě: „Vzhledem k tomu, že v lidově-demokratických státech byly pro oslavy vytvořeny celostátní výbory v čele s vedoucími politickými osobnostmi, bylo usneseno navrhnout, aby i v Československu byl podobný celostátní výbor vytvořen, a to někdy začátkem prosince. Vládní komise by mohla fungovat dále jako technický orgán celostátního výboru pro oslavy 70. narozenin generalissima Stalina.“ (viz fond ÚPV, karton 484)

členy dalších pět ministrů, jeden místopředseda Národního shromáždění (NS), náměstek primátora hlavního města Prahy atd.⁴⁴

Komise pro koordinaci oslav podpořila původní záměr umístit pomník na Letnou, přestože z dochovaných záznamů jednání⁴⁵ vyplývá pestrá škála názorů jednotlivých členů. Koncepci, která se nakonec prosadila (tj. umístění pomníku na návrší nad Čechovým mostem, přičemž k němu povede monumentální schodiště), hájil především Václav Kopecký. Dne 11. října 1949 jsou na jednání komise (v pořadí třetí schůze) přizváni členové soutěžní poroty i další odborníci a ve čtvrtek 13. října se vydala speciální pracovní skupina složená ze členů komise, odborníků a dalších spolupracovníků⁴⁶ přímo na Letnou a během obhlídky schválila jako definitivní „*místo na stráni nad Vltavou, které směřuje od Hananského [Hanavského] pavilonu k Letenské pláni, kde se bude pomník tyčit.*“⁴⁷

Jelikož takto exponované umístění vstupuje do celkového panoramatu Prahy (a především Hradčan), byla přímo na určeném místě umístěna dřevěná jehlanovitá konstrukce o výšce 30 m, což měl být také limit výšky budoucího pomníku. Z dochovaných zápisů porad komise pro koordinaci oslav i z denního tisku vyplývá, kdo se nejvíce oddal myšlence tak gigantického monumentu. Náměstek předsedy vlády Václav Kopecký v týdeníku Praha (z 24. října 1949) v článku „Dílo největší cti“ píše:

⁴⁴ **Předsedou komise** byl náměstek předsedy vlády a zároveň ministr informací Václav Kopecký, **členy:** Zdeněk Nejedlý (ministr školství, věd a umění), Alexej Čepička (ministr spravedlnosti), Evžen Erban (ministr práce a sociální péče), Emanuel Šlechta (ministr techniky), Alois Petr (ministr dopravy), Václav David (místopředseda NS), Josef Krosnář (náměstek primátora hl. m. Prahy), Jiří Hendrych (tajemník ÚV KSČ), gen. Jaroslav Procházka (náměstek ministra národní obrany), Ervín Polák (náměstek ministra vnitra), Kazimír Bezek (náměstek ministra dopravy), Štefan Rais (odborový přednosta kanceláře prezidenta republiky), Jiří Sládek (generální tajemník Svazu československo-sovětského přátelství), Václav Cipro (náměstek Ústřední rady odborů – ÚRO). **Sekretáři:** Vladimír Bernášek (přednosta politického odboru ÚPV), Jan Felcman (generální tajemník Ústředního akčního výboru NF), Petr Konečný (odborový přednosta ministerstva informací) a Souček (tajemník ÚRO).

⁴⁵ Fond ÚPV, karton 109.

⁴⁶ Členové komise: Kopecký, Nejedlý, Krosnář a dále: sochař K. Pokorný (rektor AVU), ing. arch. J. Kroha, sochaři J. Kofránek, V. Jícha, A. Sopr, ing. arch. Z. Pešánek, arch. V. Kolátor (technický referent ÚNV) a V. Bernášek (odborový přednosta ÚPV).

⁴⁷ Viz tiskovou zprávu ze dne 13. 10. 1949, fond ÚPV, karton 484.

„[...] aby městem Prahou byl generalissimu Stalinovi zbudován pomník nejvyšší důstojný. Pomník vskutku mohutný, impozantní, monumentální, který by svým umístěním, pojetím i uměleckým provedením byl hoden veliké osobnosti, kterou má představovat, a který by odpovídal svému vysokému účelu: zvěčnit postavu generalissima Stalina. Zvěčnit ji hmotně, ale zvěčnit ji v její živoucí nesmrtelné podobě a zvěčnit ji v její obrovitosti, obrovitosti historického činitele, v obrovitosti genia, v obrovitosti vůdce; a vztyčit ji tak vysoko, tak viditelně, aby čněla do výšin a aby ji široko daleko měli před očima všichni lidé v Praze [...]“

Je zřejmé, že takto rozsáhlé a zásadní „změny v objednávce“ necelý měsíc před plánovaným ukončením soutěže (15. listopadu) zcela změnilы výchozí koncepci pomníku.⁴⁸ Nešlo jen o mimořádné rozměry, ale i o umístění na okraji návrší, kvůli čemuž plánovaná socha nezbytně musela splňovat jiná kritéria než její případná stavba na Letenské pláni. Budoucí pomník bude v tomto pojetí muset být pochopitelně obrácen k jihu směrem do centra města a k Letenské pláni bude vlastně zády. Nejednalo se však pouze o prosté otočení soklu, jelikož na práci sochařů bezprostředně navazovalo dílo architektonické (úprava okolních prostor), řadu návrhů předem odsoudilo rozhodnutí z října 1949 k nezdaru. Kvůli těmto změnám byl konečný termín soutěže prodloužen do 10. prosince. Na středu 19. 10. byla také do zasedací síně ÚNV hlavního města Prahy svolána schůze komise pro koordinaci oslav s cílem projednat „ideové směrnice soutěže“ s jejími účastníky.⁴⁹ Do zahájení hlavních akcí spjatých s oslavou sedmdesátin J. V. Stalina zbývaly dva měsíce...

⁴⁸ V citovaném dokumentu zadání soutěže je přesné umístění stavby v cílové lokalitě určeno spíše vágně, patrně proto, aby nebylo striktní vymezení příliš umělecky limitující. Doslova se zde v bodě „Umístění“ píše: „Pomník nebo památník budiž umístěn na letenské pláni asi v prostoru mezi Chotkovou ulicí a osou mostu Svat. Čecha. Pomník bude součástí letenského prostoru. Soutěžící vyjádří návrhem svůj názor na určení celé letenské pláně.“

⁴⁹ Došlo i na promítání filmů se Stalinem.

2.6 Stalinské oslavy v prosinci 1949

Soutěž na návrh budoucího pomníku a slavnostní kladení základních kamenů bylo jedním, ale nikoliv jediným bodem zájmu vládní komise. Agilně si počínalo zvláště Kopeckého ministerstvo informací a osvěty, ale pozadu se snažily nezůstat ani další státní orgány a jednotlivé organizace. Klíčové prvky oslav byly pro komisi následující:⁵⁰

- a) Zdravice čsl. lidu generalissimu J. V. Stalinovi (podpisová akce).⁵¹
- b) *Koordinace osobních darů čsl. pracujícího lidu generalissimu J. V. Stalinovi k jeho 70. narozeninám, vystavení darů v Praze a jejich odeslání do Moskvy.*⁵²
- c) V Praze na Letné určení definitivního místa pro pomník generalissima J. V. Stalina a položení základního kamene k němu. *Svou spoluprací s ÚNV hl. m. Prahy zajistil vládní výbor úspěch soutěže na pomník J. V. Stalina.*
- d) Tisk a distribuce 20 000 kusů souboru obrazů⁵³ „O životě a díle generalissima Stalina“.

⁵⁰ Cit. volně dle rekapitulační nedatované *Zprávy sekretariátu vládní komise pro koordinaci oslav 70. narozenin generalissima J. V. Stalina*, fond ÚPV, karton 484. Kurzívou jsou vyznačeny doslovné citace.

⁵¹ Z důvodu zabezpečení jednotného formátu (po oříznutí 42 x 60 cm) a úpravy bylo vytištěno 120 000 podpisových archů (85 000 s českým a 35 000 se slovenským textem) a 100 000 plakátů a 200 000 vývěsek s textem zdravice (zejména v jazyce českém, ale též ve slovenském, polském, ruském a maďarském), účast byla pojímána manifestačně. Celkový počet podpisů se vyšplhal na číslo 8 877 565. Akce probíhala od 9. do 21. listopadu 1949 a skončila oficiálně přijetím komise pro koordinaci oslav prezidentem republiky dne 24. listopadu 1949. Vázané knihy s podpisovými archy následně putovaly na výstavu darů do Veletržního paláce. (Viz fond ÚPV, karton 484.)

⁵² Několik stovek darů bylo odesláno zvláštním vlakem a předáno 22. 12. 1949 přímo v Moskvě československou delegací vedenou Viliamem Širokým. Celá akce představovala náročnou logistickou operaci. Bylo nutné expedovat například i tři automobily, dva kladrubské hřebce a jedno letadlo, ale také salám (v bedně č. 122), soustruh s podpisem, dvacet pneumatik (z toho čtyři traktorové) nebo chromovaný srp (cit. dle expedičního seznamu). Jedním z darů byla také cisterna benzínu jako pozornost Stalinových závodů v Záluží u Mostu. Celou vlakovou přepravu pochopitelně také komplikoval odlišný rozchod sovětských a československých tratí. Ještě před odesláním byly dary vystaveny v Praze (Veletržní palác, od 4. 12. do 11. 12. 1949) a částečně i v Bratislavě (viz fond ÚPV, karton 484).

⁵³ Dobový název hovoří při této příležitosti o „výstavkách“.

- e) Ve spolupráci s ministerstvem financí a ministerstvem pošt vydání pamětních mincí a poštovních známek.⁵⁴
- f) Podpora stalinského sborníku, který uspořádala Rada žen.⁵⁵
- g) Tisk (a bezplatná distribuce složkám NF) plakátů s portrétem J. V. Stalina (ve dvojím provedení), v celkovém nákladu 382 000 kusů.⁵⁶
- h) Koordinace veřejných oslav v rámci „Dnů československo-sovětského přátelství“.⁵⁷

Z uvedeného seznamu jasně vyplývá mimořádný rozsah aktivit a oblastí, v nichž nově se konstituující režim hodlal vzdát pompézní hold své nejvelebnější ikoně. Díky pedantskému soupisu ministerstva informací můžeme i dnes posoudit kvantum distribuovaných „výstavek“⁵⁸, proběhlých besed, divadelních představení⁵⁹ apod. Takřka nic nebylo ponecháno náhodě (o jednotných podpisových arších viz výše), nižší složky státního aparátu byly o svých úkolech informovány do nejmenších detailů. Jako příklad můžeme uvést citaci z podrobného návodu přiloženého k souboru obrazů:

„[...] Při uspořádání výstavy postupujte takto: Dva díly kartonové tabule s obrazem J. V. Stalina přiložte k sobě a přilepte spodní díl na volný spodní okraj

⁵⁴ Stříbrné mince v hodnotě 50 a 100 Kčs jsou z dílny medailéra Otakara Španiela a údajně jich bylo raženo na dva miliony kusů.

⁵⁵ Celým názvem: „Velikému Josefu Vissarionoviči Stalinovi k sedmdesátým narozeninám československé ženy: 21. prosince 1949“ (uspoř. Olga Hillová). Rozsahem nevelké (cca 120 stran) dílko však spolkló zásadní část z poměrně horentní sumy 494 297 Kč, kterou nakonec vyúčtoval Svaz žen Ústřednímu akčnímu výboru Národní fronty (ÚAV NF). Náklad sborníku se vyšplhal na 20 000 výtisků v českém jazyce a 2 000 v ruštině. Jeden bibliofilský exemplář byl určen přímo Stalinovi. Viz fond ÚPV, karton 484 a 485.

⁵⁶ Proúčtováno bylo jen 381 800 ks. O tisk se podělila Průmyslová tiskárna v Praze (275 670 ks), firma Strobach a syn (54 000 ks) a firma Neubert a synové (52 130 ks).

⁵⁷ Dle dochovaných statistik bylo v termínu 2. 11 – 21. 12. 1949 uspořádáno 54 876 akcí nejrozličnějšího typu (mj. 240 výstav o SSSR a 341 koncertů sovětské hudby), jichž se zúčastnilo celkem 8 782 659 československých občanů. Viz fond ÚPV, karton 484.

⁵⁸ Objednávka signovaná 4. listopadu 1949 potvrzuje zakázku Státní tiskárně. Z celkového počtu 20 000 (15 000 s českým a 5 000 se slovenským textem) souborů obrazů „O životě a díle generalissima Stalina“ dle dochovaného rozdělovníku putovalo k dispozici především ONV a ROH do českých zemí 13 800 a na Slovensko 4 700 exemplářů. 1 500 kusů potom dostala přiděleno armáda (z toho 300 na Slovensku). Výstavku tvořil soubor deseti obrazů formátu 70 x 100 cm a 1 obraz formátu 114 x 160 cm, vše tištěno barevným offsetem. Viz fond ÚPV, karton 484 a 485.

⁵⁹ V rámci stalinských oslav bylo provedeno celkem 1049 divadelních her. Viz fond ÚPV, karton 484.

horního dílu. Tuto tabuli umístěte na průčelní stěně výstavy. V prostoru výstavní místnosti dále rozvěšte 10 kartonových tabulí podle názvů v tomto sledu:

- 1. V rodišti*
- 2. Lenin Kavkazu*
- 3. Za bolševickou stranu*
- 4. Velký říjen*
- 5. Přísaha Leninovu odkazu*
- 6. Vítězství socialistického průmyslu*
- 7. Nejpokrokovější zemědělství světa*
- 8. Vítězný vojevůdce Velké vlastenecké války*
- 9. Poděkování a lásku Vám!*
- 10. Se Stalinem za mír a socialismus*

Nad jednotlivé kartonové tabule umístěte papírové pásy s hesly [...] „Ať žije J. V. Stalin – moudrý učitel a největší přítel našeho lidu“ [...] „Se soudruhem Stalinem za mír, socialismus a štěstí našeho lidu“ [...] „Sláva Stalinovi – osvoboditeli našich národů, obránci naší svobody a nezávislosti“ [...] „Učme se u Stalina budovat socialismus v naší zemi“.

*Takto uspořádané jádro výstavy vhodně doplňte podle Vašich možností z místních prostředků: na hlavní stěně Stalinovou bustou a prapory státními a sovětskými.*⁶⁰

Svým způsobem je unikátním jevem, že se podařilo rozmístit celkem rovnoměrně po území tehdejšího Československa takto unifikovanou výstavu v počtu 20 000 exemplářů a s prakticky totožným libretem⁶¹. Masivní nárůst také zaznamenaly publikace a další tiskoviny se stalinskou tematikou. Bylo zahájeno vydávání Stalinových spisů v nakladatelství Svoboda.⁶² Oslavná báseň někdejšího surrealisty Vítězslava Nezvala *Stalin* vyšla ve dvou

⁶⁰ Citováno z: *Návod k uspořádání výstavy k 70. výročí narozenin J. V. Stalina*. Dochovaný exemplář viz ve fondu ÚPV, karton 485.

⁶¹ Jeho autorem byl Josef Teichman, výtvarnou stránku zajistil malíř Miroslav Maryška s kolektivem.

⁶² První díl vyšel ještě v roce 1949 ve dvou vydáních a gigantickém nákladu 150 000 výtisků. Další díly bezprostředně následovaly.

vydáních⁶³ v nákladu 52 200 výtisků, brožura o Stalinovi od Marie Adamcové⁶⁴ nákladem 50 tisíc výtisků, stejně jako obdobné dílo Karla Hanuše. Zpráva sekretariátu komise pro koordinaci oslav pak uvádí přes dvacet⁶⁵ publikací (z toho čtyři obrazové), které vyšly u příležitosti Stalinových 70. narozenin.

Stalinské oslavy byly díky své podpoře z nejvyšších míst, zapálenosti místních funkcionářů i upřímné přízni valné části obyvatelstva skutečným vyvrcholením roku 1949. Kolektivy pracujících v celé republice hromadně uzavíraly stalinské závazky a pracovaly ve stalinských směnách.⁶⁶

Ještě než se zaměříme na akce v hlavním městě, podnikneme krátkou sondu opačným směrem – díky zápiskům v kronice obce Holohlavy⁶⁷ (poblíž Smiřic, severně od Hradce Králové) si můžeme prosincové dny roku 1949 přiblížit očima místního kronikáře:

Kulturní večer, rada žen – 11. 12.

Téhož dne večer uspořádán byl péčí kulturních složek pěkný program z písní, básní, přednášky aj. na téma „Co dal Stalin nám“. O zdar přičinily se naše ženy, hlavně V. Šejvlová.

Výstava obrazů ze života J. V. Stalina – 14. až 21. 12.

Ve dnech 14–21. prosince uspořádána byla v místní škole zajímavá výstava obrazů ze života generalis[s]ima J. V. Stalina, která zasloužila si větší pozornosti širší veřejnosti.

M.N.V., M.A.V.N.F. a M.R.O⁶⁸. Stalinův večer – 21. 12.

21. prosince, v 8 hod. večer u Srkalů uspořádán byl péčí míst. nár. výboru, míst. akč. výboru nár. fronty a místní rady osvětové slavnostní večer na oslavu 70. narozenin gen. J. V. Stalina. Pečlivě nacvičené recitace a zpěvy dětí místní školy

⁶³ V nakladatelství Svoboda a Československý spisovatel.

⁶⁴ Rozsah 20 stran dle databáze Národní knihovny ČR.

⁶⁵ Na jiném místě dokonce 34.

⁶⁶ V Olomouci výtěžek z těchto mimořádných směn putoval na financování plánovaného sousoší Lenina a Stalina.

⁶⁷ Viz na adrese <<http://www.smirice.eu/holohlavy/kronika/1949.htm>> [dostupnost 24. 6. 2009]. Zde zachován doslovný přepis a vybrány jen relevantní zprávy. Autor přepisu Přemysl Andrýs.

⁶⁸ Místní národní výbor, Místní akční výbor Národní fronty a Místní rada osvětová Holohlavy.

řídila V. Šejvlová. Na téma „Náš největší učitel a přítel J. V. Stalin“ promluvil řed. Ant. Šejvl. Další program vyplnila kulturní úderka střední školy, osmičlenná úderka S.Č.M. a kroužek tamburařů [tamburašů]. Ukončeno bylo zapěním hymny československé a ruské. Posléz promítnut byl úzký film „Kolchoz Rudý říjen“.

2.7 Vrchol stalinských oslav v Praze

Oslavy v Praze byly vyvrcholením celostátní akce. Již v jedenáct hodin dopoledne v úterý 20. prosince se sešlo Národní shromáždění, aby na slavnostním zasedání manifestačně vyjádřilo vděk a úctu sovětskému vůdci. Za přítomnosti prezidenta republiky Klementa Gottwalda a jeho ženy Marty, dvaceti členů vlády a 252 poslanců⁶⁹ vyslechl parlament nejprve glorifikující projev předsedy NS dr. Johna a následnou zdravici z úst místopředsedy NS Komzaly, kterou zákonodárny sbor jednohlasně schválil. Celé jednání přerušovaly dlouhotrvající bouřlivé potlesky a na závěr poslanci skandovali „Ať žije soudruh Stalin!“ a „Ať žije soudruh Gottwald!“. Zdravice Národního shromáždění republiky Československé pronesená (a zapsaná) slovensky:

Drahý generalissimus Stalin,

my, volení zástupcovia ľudu československého, spomínajúc Vašich 70. narodenín, pozdravujeme Vás čo najvrúcnejšie v mene národov Československej republiky.

S horúcou vďakou si uvedomujeme, jak hlbokou studnicou poznania a skúseností je Vaše životné dielo pre pracujúci ľud a pokrokové sily celého sveta i našej vlasti. Ako tvorca novej epochy v historickom svetovom vývoji prebudili ste v pracujúcom ľude všetku jeho tvorčiu silu a učinili ste z neho hrdinského a cieľavedomého staviteľa sveta lepšieho a spravodlivejšieho, sveta socializmu, jedinej to nádeje všetkého pokrokového ľudstva.

Víťazným vedením veľkej vlasteneckej vojny prebudili ste a znásobili najhrdinskejšie sily národov Sovietskeho sväzu, ktoré zachránily svetovú civilizáciu, vrátili slobodu a samostatnosť početným národom, oslobodily človeka. Preto po

⁶⁹ Viz stenoprotokol z příslušného data, k dispozici na adrese <<http://www.psp.cz>> v rámci Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny.

vítěznej vojne nad silami reakcie stále hojnejšie sa stavajú na celom svete všetci pokrokoví ľudia pod vašu slávnú a víťaznú zástavu, ktorá je jedinou zárukou trvalého a spravodlivého mieru na všetky časy.

My, ako predstavitelia československého ľudu, s osobitnou vďakou spomíname bratskú a trvalú pomoc, ktorú ste nám vždy poskytovali. Boli ste to Vy, ktorý ste boli našou oporou v najťažších dňoch fašistického útlaku. Boli ste to Vy, pod ktorého velením slávna sovietska armáda oslobodila našu vlasť. A ste to Vy, ktorý ste záštitou našej samostatnosti a ktorý nám pomáhate v našom socialistickom budovaní, nasledujúcim krásny príklad prvého socialistického štátu sveta, ktorého ste vy tvorcom. Naše národy tejto Vašej pomoci, drahý generalissimus Stalin, nikdy nezabudnú. A ešte v užšej bratskej spolupráci s veľkým Sovietskym sväzom nikdy už nepopustia z ruky zástavu, ktorú ste Vy prijali z ruky Leninovej a ktorá je tiež pre nás, pre všetok ľud československý, zástavou cti, radostnej budúcnosti, slobody a mieru.

*Národné zhromaždenie republiky Československej ďakuje vám, drahý generalissimus Stalin, za Vaše nesmrteľné dielo, ktoré ste vykonali pre pracujúcich celého sveta a ktorým ste sa zaslúžili tiež o ľud československý a o jeho vlasť! Bud'te nám dlho zdravý, generalissimus Josef Vissarionovič Stalin!*⁷⁰

V podvečer 20. prosince 1949 proběhlo také slavnostní zasedání ÚV KSČ ve Španělském sále Pražského hradu, hlavní projev pronesl generální tajemník ÚV KSČ Rudolf Slánský. Největší oslavné shromáždění proběhlo potom následující den v Průmyslovém paláci za účasti prezidenta republiky (který měl také hlavní projev), členů vlády, diplomatického sboru (včetně sovětského velvyslance Silina) – celkem uvádí prameny⁷¹ na 66 800 přítomných. Frekventovaná místa hlavního města se měla v těchto dnech zahalit do slavnostního stalinského hávu.⁷² Na průčelí budovy Národního

⁷⁰ Viz citovaný stenoprotokol z 20. 12. 1949.

⁷¹ Viz fond ÚPV, karton 484.

⁷² Mj. budovy na Václavském náměstí, v ulici Na Příkopě, na náměstí Republiky, všechny pražské mosty, Průmyslový palác a okolí. Nakonec *Náborový podnik hl. města Prahy – komunální podnik*, který výzdobu prováděl (i na základě objednávky krajského sekretariátu KSČ – tedy stranické zakázky), při fakturaci k rukám ÚAV NF v červnu 1950 uvádí pouze výzdobu Průmyslového paláce a Muzea. Část prací tedy byla zastavena, což se promítlo například i v nárocích na proplacení nepoužitého materiálu. Důvodem byly patrně neúnosné náklady: provizorní rozpočet adresovaný

muzea na Václavském náměstí byl např. instalován obří fotografický portrét oslavence v rozměru 9 x 12 metrů!⁷³ Hlavní pozornost však byla pochopitelně věnována místu hlavních oslav – Průmyslovému paláci na Výstavišti. Dekorace zde měly impozantní rozměry: obraz J. V. Stalina (6 x 8 metrů, zavěšen devět metrů nad zemí), zlatá číslice 70 na červené desce rozměru 4 x 4 metry, neonová rudá hvězda na železné konstrukci před Průmyslovým palácem atd.⁷⁴ Dle dochovaných pramenů však celá „dekorační“ akce proběhla ve velkém shonu⁷⁵, což mělo za následek omezení či nedotažení některých projektů.⁷⁶ Z mnoha kulturních i jiných akcí nás nyní budou blíže zajímat především ty, které jsou spjaté s budoucí stavbou

předsednictvu vlády (patrně Náborovým podnikem hl. města Prahy) a datovaný 13. prosince 1949 uvádí předběžný odhad nákladů výzdoby Prahy na 3 600 000 Kč (což by byly zhruba dvě třetiny navíc k celorepublikovým nákladům). Je pravděpodobné, že po tomto sdělení došlo k výraznému omezení, později Náborový podnik nárokoval „jen“ 747 264,40 Kčs, z nichž uznány byly jen zakázky přímo zadané ÚAV NF v hodnotě 439 672,70 Kčs. O zbytku (307 591,70 Kčs) se v příloze k vyúčtování praví, že „o úhradě vzniklých v důsledku jiných dispozic (v podstatě daných krajským sekretariátem KSČ v Praze II, Hybernská) bude nutno rozhodnouti jinak.“ (Viz fond ÚPV, karton 484 a 485.)

⁷³ Fotografie upevněná na ocelové konstrukci v překližkovém rámu si vyžádala celkové náklady (včetně montáže a demontáže) 108 825,55 Kčs.

⁷⁴ A to ještě nebyl instalován mamutí obraz „Revoluce“ malířů Nováka, Jiroudka a kolektivu o rozměru 100m², jehož náklady se vyšplhaly na 150 000 Kčs.

⁷⁵ Náborový podnik hl. města Prahy obdržel objednávku od krajského sekretariátu KSČ 16. 12. 1949 s termínem do 20. 12. 8,00 ráno. Obratem je odeslána odpověď, poukazující na mimořádně krátký termín na tak rozsáhlé práce: „*Děkujeme za Vaši objednávku slavnostní výzdoby Průmyslového paláce na Výstavišti, průčelí musea a Můstku. [...] Upozorňujeme toliko, že tento úkol nám byl svěřen závažným způsobem dne 16. prosince 1949, tedy takřka několik hodin před termínem, do něhož mají být tyto rozměrné práce prováděny. Bude nutno, aby naši spolupracovníci ode dneška pracovali ve dne i v noci k zajištění daného úkolu a aby i v ostatních částech podniku dostali brigádní pomoc. Přesto se nemůžeme zavázati k tomu, abychom byli hotovi 20. prosince 1949 o 8,00 hodině ráno, nýbrž můžeme převzít závazek, že práci dokončíme během úterka dne 20. prosince. Čest práci!* [podepsán dr. Kubálek]“

⁷⁶ Poněkud smutným případem je osud sochy J. V. Stalina, která měla stát v Průmyslovém paláci. Autor návrhu, akademický sochař Rudolf Semrád použil návrhu, který hodlal zaslat do probíhající soutěže o letenský pomník. Kvůli náležitému zvětšení a zakreslení do plánů původní model rozřezal na 13 kusů, čímž ho prakticky zlikvidoval. V dopise Náborovému podniku hl. města Prahy z 15. 12. 1949 účtuje za svou činnost 50 000 Kčs. Tento nárok však figuruje v celkové částce 307 591,70 Kčs sekretariátem ÚAV NF neuznané. Soutěže se však přesto minimálně jeden návrh tohoto autora zúčastnil, neboť figuruje mezi umělci či uměleckými týmy, kteří se zúčastnili výstavy návrhů (skupina ve složení ak. soch. Rudolf Semrád, ing. arch. Stanislav Semrád, arch. Karel Kužel a arch. František Valenta).

Stalinova pomníku – tedy vyhlášení výsledků soutěže na vítězný návrh a kladení základních kamenů na Letné.

Nejasnosti, které provázely soutěž od počátku, již byly zmíněny. Prodloužením uzávěrky do 10. prosince 1949 došlo sice k potřebnému prodloužení tvůrčího období soutěžícím, nicméně logicky tím došlo ke zkrácení času pro hodnotící porotu.⁷⁷ Počítalo se totiž s tím, že „*návrhy do soutěže budou s největším urychlením po 10. prosinci vystaveny v Obecním domě.*“⁷⁸ Vládní komise pro koordinaci oslav také rozhodla, že „největší urychlení“ znamená, že v neděli 18. prosince 1949 bude výstava otevřena. Odečteme-li nezbytné finální přípravy na místě expozice, měla porota na posouzení došlých návrhů⁷⁹ necelý týden.⁸⁰ První schůzka poroty složené především z pracovníků ÚNV a zástupců Svazu československých výtvarných umělců se proto uskutečnila ještě v sobotu 10. prosince v 15 hodin v Obecním domě a za organizátory velmi naléhavě 7. prosince obesílal

⁷⁷ Složení poroty: **Za ÚNV** – Václav Jaroš (kulturní referent ÚNV), ing. arch. Václav Kolátor (technický referent ÚNV), ing. arch. dr. Bohumír Kozák (Komunální podnik hl. města Prahy – Stavební poradna), ing. dr. Vladimír Maděra (člen ÚNV), ing. arch. Jiří Novotný (komise ÚNV pro regulaci a výstavbu města), **další členové:** František Nečásek (Kancelář prezidenta republiky), ing. arch. Josef Havlíček (Svaz čs. výtvarných umělců), akad. soch. prof. Václav Španiel (Svaz čs. výtvarných umělců), akad. soch. prof. Ladislav Kofránek (Svaz čs. výtvarných umělců), akad. soch. prof. Jan Lauda (Svaz čs. výtvarných umělců) a architekt Antonín Černý. (Citováno dle zadání soutěže, fond ÚPV, karta 1572).

⁷⁸ Viz *Zpráva pro vládu* ze dne 6. 12. 1949 (fond ÚPV, karta 484).

⁷⁹ Celkem 54 příspěvků, srov. v článku Lubora Káry „Soutěž na pražskou pomníkovou sochu J. V. Stalina“ In *Výtvarné umění*, 1950. V oficiální publikaci *Svému osvoboditeli československý lid* vydané u příležitosti odhalení pomníku se však můžeme dočíst, že návrhů bylo celkem 95 (!). Držme se však raději nižšího čísla – pochází z pramene časově bližšího dané události (zatímco pozdější cifra může být propagandisticky nadsazena) a konvenuje i se sekundární literaturou.

⁸⁰ Dle dobového tisku však došlo k otevření výstavy až v den Stalinových narozenin, tj. 21. 12. 1949 (viz: *Praha. Týdeník ÚNV pro lidovou správu*. Číslo 52/roč. 52 (1949). Předchozí číslo téhož listu (z pondělí 19. 12.) však uvádí datum otevření v neděli 18. 12. Nezná však dosud jména vítězů (vyhlášených v sobotu, do uzávěrky patrně nestihly výsledky dorazit), která slibuje v následujícím čísle, kde už však celou událost datuje na středu 21. 12. 1949. Hojda s Pokorným ve své práci taktéž preferují střední variantu. Přikloňme se tedy k datu 21. 12. 1949, neboť dává logický smysl (den narozenin) a převážně ho potvrzují primární i sekundární prameny. Lze se domnívat, že ing. arch. Kolátor se o posunutí termínu také dozvěděl až v průběhu týdne, neboť ještě 12. 12. 1949 (v týdeníku *Praha*) informuje, že otevření výstavy má skutečně plánovaně proběhnout v neděli 18. 12. 1949. Proto nejspíš tento list otiskl v pondělí 19. 12. předpřipravený článek, v němž víkendovou akci zachovává s tím, že se k ní ještě vrátí v příštím čísle. Došlo-li tedy k nečekanému posunu, list už nestačil reagovat.

členy poroty ing. arch. Václav Kolátor (technický referent ÚNV hl. města Prahy), jehož osoba zůstane se stavbou pomníku bezprostředně spjata i nadále.

2.8 Finále soutěže

Dlouho očekávaný, nesnadno se rodící a hekticky připravovaný okamžik rozuzlení celého osmiměsíčního příběhu tedy konečně nastal. V Obecním domě byla přichystána výstava vybraných projektů a celou expozici čekalo slavnostní zahájení. Toho se ujal z titulu své funkce pražský primátor dr. Václav Vacek, za vládní komisi pro koordinaci oslav promluvil ministr techniky Emanuel Šlechta. Předseda soutěžní poroty ing. dr. Vladimír Maděra vyhlásil výsledky.⁸¹ Z došlých 54 návrhů bylo 38 nějak odměněno (minimálně úhradou výloh). Vítězným se stal projekt s číslem 39 autorského týmu ve složení: akad. sochař Otakar Švec (1892–1955), ing. arch. Jiří Štursa (1910–1995)⁸² a jeho žena ing. arch. Vlasta Štursová (1912–?). Druhé místo obsazeno nebylo, o třetí pozici se dělili společně sochaři Karel Pokorný⁸³ a Josef Malejovský.⁸⁴

Lze verdikt poroty označit jako překvapení? V řadě ohledů ano, vnímáme-li celý proces hledání vítězného návrhu v dobovém kontextu. O nestandardních poměrech, které celý podnik provázely, již byla řeč. Dlouho přetrvávající neujasněnost konečného umístění stavby pochopitelně mohla ovlivnit umělecké záměry některých uchazečů. Ačkoliv (nebo právě proto) šlo o mimořádnou zakázku s nejvyšší státní podporou, pracovní morálka a nasazení některých jednotlivců i týmů zřejmě byly různé intenzity.⁸⁵

⁸¹ Srov. v článku Lubora Káry „Soutěž na pražskou pomníkovou sochu J. V. Stalina“ In *Výtvarné umění*, 1950.

⁸² Synovec sochaře Jana Štursy (1880–1925).

⁸³ Za spolupráce s arch. J. Krohou a Z. Pešánkem.

⁸⁴ Za spolupráce s arch. J. Saalem.

⁸⁵ Obdobný proces zachytil například i režisér Jan Hřebejk ve filmu *Pupendo* (2003), kde se sochař Bedřich Mára (Boleslav Polívka) musí lidsky i umělecky vypořádat s tvorbou sochy maršála Rybalka.

Zkoumáme-li blíže předpoklady některých účastníků soutěže a jejich návrhy, objevíme pozoruhodné detaily.

Karel Pokorný (1891–1962) po roce 1948 zažíval úspěšné období. Tento někdejší Myslbekův žák byl v letech 1948–1950 rektorem Akademie výtvarných umění (AVU) v Praze a laureátem státní ceny,⁸⁶ kterou v roce 1949 obdržel za sousoší *Sbratření*. Toto dílo bylo sice původně vytvořeno pro Českou Třebovou, ale dosud stojí i v Praze (ve Vrchlického sadech, poblíž Hlavního nádraží). Z dalších Pokorného prací uveďme například pomník Aloise Jiráska (Jiráskovo náměstí v Praze) či sochu Karla IV. umístěnou v Karolinu.⁸⁷ Pokorný navíc v jedné poválečné zakázce zpracovával Stalinovu bustu, měl tedy celou řadu předpokladů k vítězství. Přesto však nevyhrál.

O generaci mladší Josef Malejovský (1914–2003), poválečný asistent profesora Laudy, byl v té době také jedním z nejvytíženějších sochařů. I jeho plastiky po roce 1945 plnily veřejná prostranství po celé republice. V rodných Holicích byl v roce 1949 odhalen jeho pomník obětem květnového povstání. V soutěži na návrh Stalinova pomníku sice neuspěl, nicméně v následujících letech obdržel celou řadu významných zakázek. V roce 1952 zvítězil se svým návrhem na plastickou výzdobu hlavních vrat Národního památníku na Vítkově.⁸⁸ Mezi jeho další známé práce patří pomník Aloise Jiráska v Hronově (1951), Žižkův památník v Trocnově (vznikající v období 1958–1960), pomník poblíž pražského mostu Barikádníků (1984) či socha Bedřicha Smetany na vltavském nábřeží (1984).⁸⁹

⁸⁶ V roce 1956 se dokonce stal národním umělcem, jako druhý sochař v pořadí po Ladislavu Šalounovi.

⁸⁷ Soutěže na návrh Karlovy sochy se zúčastnil i Otakar Švec, který obsadil třetí místo. Jeho dílo bylo nakonec postaveno v Karlových Varech.

⁸⁸ Zde spolupracoval Malejovský s Antonínem Strnadelem. Celková plocha vrat je úctyhodných 23 m². Dvanáct reliéfních polí bylo dokončeno v roce 1957 a instalováno v roce následujícím.

⁸⁹ Josef Malejovský také obdržel (v roce 1974) titul národního umělce (jako dříve Pokorný).

Oceněné návrhy obou sochařů jsou si navzájem podobné nejen svým pořadím, ale i zpracováním. Karel Pokorný i Josef Malejovský představili svou vizi v podobě figurálního ztvárnění Stalinovy postavy. Na dochovaných snímcích tak můžeme dvakrát vidět sovětského vůdce s otevřeným gestem paží, v dlouhém maršálském plášti a s předkročenou nohou.⁹⁰ Malejovského Stalin působí robustnějším a rozhodnějším dojmem, Pokorný zpracoval pečlivěji některé detaily. Recenzent výstavy návrhů Lubor Kára zhodnotil práci obou sochařů takto:

„Nad úroveň většiny prací, obírajících se samostatnou sochou Stalina, bezpochyby vynikají dva oceněné návrhy K. Pokorného a J. Malenovského. Oba se pokusili o zachycení Stalinovy postavy v pevném gestu a s otevřeným rozpřažením rukou v povznášivém vítajícím gestu a v pevném postoji. Zvláště Malejovského návrh vyniká realistickou věrojatností výkroku a souhry pohybů na pevně, mohutně koncipované soše velké formy monumentálního rozvržení tvarů v úsporném pojednání. Tomuto správnému podání se však nedostává výstižného výrazu tváře, která je nedostatečně realisticky věrná. Pokorného návrh získává mezi ostatními významné postavení výrazově účinným, jasným portrétovým vykreslením tváře, kterému dobře odpovídá akce rukou. [...] Celkově je však jeho postava Stalina (zejména z některých pohledů) příliš vzduchoplavná, v pohybu nadměrně uvolněná.“⁹¹

Z výše uvedeného se přímo nabízí případné skloubení obou přístupů, neboť se doplňují navzájem. K této spolupráci také skutečně došlo, protože vlastní pomník hodlala generalissimovi věnovat nejen Praha, také Plzeň vypsalá soutěž na návrh pomníku v podstatě souběžně s ukončením soutěže pražské. V plzeňském klání zvítězil Malejovský (spolu s architektem Podzemným, jenž vypracoval návrh na úpravu okolí budoucího pomníku). O jeho návrhu se dochoval záznam z jednání *Komise pro oficiální portrétování*

⁹⁰ V Pokorného případě levou, v Malejovského pravou.

⁹¹ Srov. článek Lubora Káry „Soutěž na pražskou pomníkovou sochu J. V. Stalina“ In *Výtvarné umění*, 1950.

*ústavních činitelů a jiných významných osobností*⁹² – tento orgán, zřízený vládou 28. 2. 1950 a spadající pod ministerstvo informací a osvěty, posuzoval pro režim klíčové případy a prováděl v podstatě cenzuru ideologicky nevyhovujících děl.⁹³ Malejovského podklady (studii postavy a detail hlavy) komise projednávala na svém 12. zasedání 15. února 1952. Členem komise byl za Svaz čsl. výtvarných umělců právě Karel Pokorný. V posudku se můžeme dočíst:

*„Komise ponechává na autorovi, aby pomník vyřešil s veškerou uměleckou odpovědností. Komise schvaluje řešení s dýmku; doporučuje autorovi, aby zkorigoval položení rukou (aby je položil výše, aby nepůlily postavu na dvě části). Autor vyřeší pomník ve spolupráci se s. K. Pokorným.“*⁹⁴

Vrátíme-li se k soutěži pražské, zjistíme, že ideologická hlediska byla i zde minimálně stejně důležitá jako kritéria umělecká, ne-li dokonce důležitější. Uchazeči byli v říjnu 1949 na společném setkání s komisí pro koordinaci stalinských oslav zpraveni na Staroměstské radnici o ideologických směrnicích celé soutěže. Z jakých východisek hodnocení návrhů mohlo vycházet a co inspirovalo porotu k jejímu rozhodnutí, dokládají dobově příznačná hodnocení citovaného Lubora Káry:

*„Základní chybou mnohých sochařů totiž je, že zobrazili Stalina afektovaného, že vykreslili postavu plnou pohybových a výrazových nadsázek. Přemrštěnost pohybu, snadná rozmáchlost gesta, výstřednost výrazu není vlastní Stalinovi. Vždyť Stalin, toť vzorný příklad moudré rozvážnosti. Stalin, toť ztělesněná síla střídlivosti jednání, pravdivosti, úsporné harmonické jednoty myšlení, citu a akce, toť krása a vznešenost prostoty. A zdá se právě, že mnozí sochaři tuto hlavní zásadu, kterou se měli řídit při práci, málo pochopili.“*⁹⁵

⁹² Záznamy z jednání komise se dochovaly ve fondu ÚPV, karton 1593.

⁹³ Ukázkou takového zamítnutí a jeho zdůvodnění může být např. vyjádření komise ze 4. října 1950 k bustě Vladimíra Majakovského od M. Axmanna: „Jakkoliv je busta v jednotlivostech dobře udělaná, nepodařilo se postihnout obraz a význam osobnosti velikého socialistického básníka.“ (fond ÚPV, karton 1593)

⁹⁴ Viz záznam z jednání komise pro oficiální portrétování ústavních činitelů a jiných významných osobností ze dne 15. 2. 1952, fond ÚPV, karton 1593.

⁹⁵ Viz citovaný článek Lubora Káry.

V tomto kontextu se již pomalu rýsují předpoklady pro úspěch Švecova týmu.

2.9 Vítěz(ové)

Otakar Švec patřil k výrazným a inspirativním talentům našeho meziválečného sochařství. Jeho životní osudy a umělecké působení zde můžeme zachytit pouze okrajově, byť by takové syntetické pojednání bylo velmi žádoucí.⁹⁶ Po absolvování Umělecko-průmyslové školy nastoupil Švec ještě před první světovou válkou (v roce 1912) do speciální školy figurálního sochařství na AVU, kterou vedl J. V. Myslbek (1848–1922), tehdy již čtyřiašedesátiletý.⁹⁷ Myslbekovým asistentem byl v té době Jan Štursa (1880–1925), další z velikánů mezi českými sochaři. Švec záhy přešel přímo k němu a AVU zakončil jako absolvent Štursovy medailérské školy.⁹⁸ V roce 1920 odjel do Paříže, kde získal roční stipendium francouzské vlády, a měl tak možnost seznámit se s moderními sochařskými trendy. Po návratu působil jako Štursův asistent a po jeho skonu pokračoval v jeho pedagogické práci. Uvolněné profesorské místo však nezískal.⁹⁹

Ve svém meziválečném díle ovlivněném sociálním civilismem dokázal Švec vytvořit celou řadu inspirativních plastik, které dodnes poutají pozornost. Mezi nejznámější patří například busta Vítězslava Nezvala (1932), netradičně řešený sádrový dvojportrét Voskovce a Wericha (1930) a především bronzová socha Sluneční paprsek, známější jako Motocyklista (1924). O tomto díle, ve kterém se autorovi podařilo perfektně skloubit zachycení pohybu s moderním tématem, měl jeho někdejší učitel Jan Štursa

⁹⁶ Komplexní studii o Otakaru Švecovi uveřejnil v roce 1959 Petr Wittlich, jeho medailonek vyšel též v příručce *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století* (viz kapitolu Prameny a literatura). Monografii o tomto sochaři dosud postrádáme, na což upozornil i Mariusz Szczygiel ve své knížce *Gottland*, ve které se populární formou věnuje tragickému závěru Švecova života.

⁹⁷ Život J. V. Myslbeka a jeho působení na AVU popisuje přehledně např. Zora Dvořáková v biografii *Josef Václav Myslbek* (Praha 1979).

⁹⁸ Jan Štursa získal profesuru v roce 1916. Na AVU nahradil zesnulého Stanislava Suchardu.

⁹⁹ Profesorem na AVU se tehdy stal Bohumil Kavka.

prohlásit, že „*je to kopnutí do dveří, které jsme potřebovali.*“¹⁰⁰ Prvním Švecovým průnikem do oblasti tvorby velkých veřejných monumentů byl pomník padlým rumburským vzbouřencům (1926). Podílel se také na sochařské výzdobě Národního památníku na Vítkově. Kontakty s meziválečnou avantgardou obohatil Švec svou tvorbu, s postupem třicátých let však směřoval spíše k monumentálnímu realismu, ne nepodobnému Myslbeckovu.¹⁰¹ Během okupace vytvořil Švec mj. bustu Jana Nerudy (1942). Po druhé světové válce se zúčastnil například již zmiňované soutěže na sochu Karla IV. pro pražské Karolinum. Pak již ale přišla pro Švece zakázka vpravdě osudová.

Nad vítězným soutěžním návrhem na pražskou sochu generalissima J. V. Stalina se vznášejí několik otázek. Rozplést všechny okolnosti jeho vzniku se bezesbýtku už asi nepodaří, nicméně analyzovat některé momenty přesto lze. Zaměříme-li se na jeho stěžejní část, tj. sochařské ztvárnění, nelze si nepovšimnout pojetí na první pohled odlišného nejen od zbývajících dvou medailistů, ale také od většiny ostatních návrhů. Budoucí Stalinův pomník v podání Otakara Švece není řešen jako solitérní postava sovětského vůdce. Ten zde stojí na hrotu klínu, po jehož obou stranách je osm reliéfních postav. Na pravé straně (z pohledu zepředu) mají čtyři postavy představovat lid sovětský, a na levé straně lid československý. To samo o sobě však ještě nemuselo znamenat záruku úspěchu, i v některých dalších návrzích nenechali umělci stát Stalina samotného:

„Někteří autoři doprovodili hlavní dominující sochu figurálními skupinami, vesměs vytvářenými ze zástupců lidu v boji i v práci, povětšinou vzdávajícími do výše hold. Toto pojetí se ovšem patřičně neosvědčilo tehdy, když konfigurace zabíhaly do alegorické povahy a uvázly v nedomyšlenosti celkové kompozice a nedostatečně realistické propracovanosti skupin i jednotlivých postav [...] nebo

¹⁰⁰ Viz: WITTLICH, P. *Otakar Švec*. Praha, 1959, str. 6.

¹⁰¹ O proměnách našeho meziválečného sochařství přehledně opět Petr Wittlich v knize *České sochařství ve XX. století (1890–1945)*. Viz kapitolu Prameny a literatura.

tehdy, když bylo vážně dotčeno stísněným duchem parádních holdů c. k. vojenského ražení [...]“¹⁰²

Na dochovaných snímcích vítězného projektu je pozoruhodné, jak málo návrh připomíná ladné Švecovy plastiky z dvacátých a třicátých let. Svě jistě vykonal fakt, že autor musel počítat s mimořádnými rozměry budoucího pomníku, což přinášelo proporcionální i statické obtíže. Lubor Kára zmiňuje ve svém článku zajímavou podrobnost – jako autora kompozičního nákresu vítězného návrhu uvádí akad. malíře Adolfa Zábranského (1909–1981).¹⁰³ Tento především knižní ilustrátor a budoucí držitel řady ocenění¹⁰⁴ se v této době nevyhýbal ani prorežimním zakázkám (především plakátům, ale také například rozměrným sgrafitům v Hrzánském paláci v Praze). Zábranský však jako spoluautor návrhu Stalinova pomníku není nikde uváděn ani odměněn. Jeho podíl na celém projektu potvrzuje také sochař Josef Klimeš, s nímž vedl v roce 2004 rozhovor Rudla Cainer, autor románu *Žulový Stalin. Osudy pomníku a jeho autora* (2008), který části rozhovorů se zainteresovanými sochaři pro ilustraci uvedl ve své knize.¹⁰⁵ Je dokonce možné, že Zábranský skutečně nakreslil úplně první skicu budoucího pomníku při debatě se Švecem na kus jídelního lístku v restauračním zařízení, jak vypráví Cainer, nicméně považujeme to raději spíše za literární licenci. Je ovšem pravdou, že prostým ohybem takové případné skici skutečně vznikne útvar podobný klínu s jednou frontální sochou a dvěma řadami reliéfů po stranách.

Dalším pozoruhodným momentem hodným zamyšlení je Švecova možná inspirace dílem sochaře jemu zvláště blízkého – Jana Štursy. V roce 1912¹⁰⁶ byla vypsaná soutěž na reprezentativní Žižkovu sochu, která se měla tyčit nad Prahou na vrchu Vítkově. Jan Štursa spolu s architektem Janem

¹⁰² Viz: Kára 1950.

¹⁰³ Což přejímají i Hojda s Pokorným (srov. Hojda; Pokorný 1997).

¹⁰⁴ Mj. i cenu H. Ch. Andersena za ilustrace pro děti (1971).

¹⁰⁵ Viz oddíl Prameny a literatura.

¹⁰⁶ Připomeňme, že právě v tomto roce nastoupil Otakar Švec na AVU a dostal se do přímého kontaktu s Janem Štursou.

Kotěrou soutěž obeslali pozoruhodným kubistickým návrhem, který svou koncepcí nejvíce zaujal. Kvůli vypuknutí první světové války však z jeho realizace sešlo, a na Vítkově tak nakonec po složitém vývoji stanula mohutná jezdecká socha od Bohumila Kavky.¹⁰⁷ Při pohledu na Štursův soutěžní návrh¹⁰⁸ vidíme na koni sedícího Žižku, jehož následuje zástup husitů s kubisticky lomenými pavézami nad hlavami. Těžko můžeme považovat tuto plastiku za nějaký přímý předobraz Stalinova pomníku (zvláště když oba návrhy dělí bezmála čtyřicet let uměleckého vývoje), nicméně chtěl-li se Otakar Švec primárně inspirovat pro práci na pomníku umístěném na návrší uprostřed města, rozhodně nemusel chodit nikam příliš daleko.

Ať již byly okolnosti vzniku návrhu v této podobě jakékoliv, je zřejmé, že výsledné ztvárnění získalo hlavnímu autorovi rozhodující výhodu u poroty. Její stanovisko se dochovalo v opisu uloženém v Národním archivu, a dokládá tak, z jakých pozic celé hodnocení především vycházelo. Hlavní pasáže tohoto dokumentu jistě stojí za ocitování:

„Z ideologického hlediska je tento návrh jediný, který spojuje osobnost vůdce pracujícího lidu a vedoucí osobnost celého pokrokového světa, osobnost generalissima J. V. Stalina[,] jasně s lidem. Znázorňuje ho současně jako státníka, jako vážného vůdce lidu, jako budovatele, vítězného vojevůdce, učitele pracujícího lidu a při tom současně jako soudruha Stalina, člověka Stalina jako jednoho z lidu, z nás. Nejvýrazněji ze všech návrhů se v něm uplatňuje myšlenka československo-sovětského přátelství a spojení osudu obou států.“¹⁰⁹

Po těchto takřka obřadních floskulích (jimž je však vyhrazeno v hodnocení čelní místo) se porota přece jen dostává také k rádobyodbornému zdůvodnění svého rozhodnutí:

„Z výtvarného hlediska je pomník vyjádřen jako mohutné, ucelené sochařské a architektonické dílo. Působí jednoduchostí, sevřenou hmotou, při dálkovém pohledu i při pohledu z blízka. Uplatňuje se i z bočních pohledů a dobře i při

¹⁰⁷ Více o této problematice viz v příslušné kapitole knihy *Pomníky a zapomínky*.

¹⁰⁸ Fotografie je dostupná např. v knize Petra Wittlicha *České sochařství ve XX. století (1890–1945)* na straně 150.

¹⁰⁹ Viz fond ÚPV, karton 1572.

pohledu ze zadu, při kterém vyniká důstojně znak Sovětského svazu ne jako dekorativní prvek, ale jako nedělitelná součást pomníku. Socha generalissima J. V. Stalina je monumentální, vážná a důstojná.“¹¹⁰

Na rozdíl od figurální Stalinovy sochy, která by nevyhnutelně musela k Letenské pláni stát zády, zde porota kvitovala jakousi alternativu umožňující také přijatelný pohled zezadu. S Letenskou plání se totiž již v blízké budoucnosti počítalo jako s prostorem pro defilé vojenských jednotek při mamutích přehlídkách. Svého zhodnocení se dočkala také práce manželů Štursových,¹¹¹ kteří zasadili svým návrhem Letenského náměstí pomník právě do kontextu Letenské pláně:

„Z architektonického hlediska je pomník jediný, který hmotovým řešením pohledově ovládá letenskou stráž. Porota oceňuje pojetí pomníku za nejvýznamnější přínos soutěže, neboť autoři našli formu, ve které sice sochařská složka převládá, ale vytváří se současně architektura, schopná plnit úkol prostorové dominenty [dominanty]. Všechna ostatní řešení dávají tento úkol buď soše samé, nebo architektonickému prvku v podobě pylonu. [...] Z urbanistického hlediska řeší návrh účelně širší oblast letenské pláně. Pomník umisťuje na předepsaném místě. Pomník i navržené úpravy šetří letenskou stráž a její zeleň, do které je pomník citlivě zasazen. Neničí dosavadní hodnoty a přičleňuje k nim nové.“¹¹²

Vše kolem vítězného návrhu ovšem nebylo tak ideální, jak by se mohlo zdát z výše uvedených řádků. Při pohledu na dostupné snímky Švecova soutěžního příspěvku se nelze zbavit dojmu, že středový monolit, z něhož postavy vystupují, působí zejména v bočním pohledu nepřírozně a neohrabaně. Nezanedbatelná je také otázka perspektivy, neboť celek pomníku se měl v budoucnu zvětšovat patnáctkrát (z metrového na třímetrový model a potom ještě pětkrát při tesání do kamene). Výhrady v jinak pochvalném hodnocení Lubora Káry předjímají budoucí problémy:

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Zajímavostí je, že Štursovi nezpracovávali projekt úpravy letenského prostoru poprvé. Jako mladí architekti se zúčastnili v roce 1937 magistrátní soutěže na postavení Masarykova pomníku v Praze, který ve svém návrhu umístili právě na Letnou. Zdeněk Hojda a Jiří Pokorný uvádějí, že se soutěže zúčastnil i Otakar Švec, patrně právě ve spolupráci s oběma architekty.

¹¹² Viz fond ÚPV, karton 1572.

„Vytkli bychom jen to, že návrh celkově působí příliš jako tumba a méně jako stalinský pomník slávy života, k čemuž hodně přispívá katafalková povaha ústředního kvádru, kolem něhož jsou postavy rozmístěny a jehož ostré hrany ční v úrovni jejich hlav. Postava Stalina je také příliš těsně přistavena ke kvádru i k vojákům a poměrně málo vystupuje. Tomuto působení by se dalo hodně odpomoci, kdyby byla Stalinova postava o něco předsunuta a postavena případně o málo výš [...] [zvýraznil J. Š.]“¹¹³

Ani soutěžní porota neponechala vítězný návrh zcela bez připomínek. Poukázala na nevhodné rozmístění postranních postav.¹¹⁴ A vzhledem k tomu, že jeden z vojáků (ten československý) za Stalinem má bojovně pozvednutou zbraň, skutečně by se mohlo zdát, že je Stalin zatýkán. Proto můžeme ve stanovisku poroty nalézt lapidární radu:

„Postava Stalina by měla být v celkové kompozici zdůrazněna. Boční postavy doporučuje porota přizpůsobiti tak, aby více zdůrazňovaly mírové snahy J. V. Stalina.“¹¹⁵

Tyto připomínky však již směřovaly spíše k budoucí stavbě, soutěž na návrh Stalinova pomníku skončila v prosinci 1949 s jasným výsledkem – první místo s bezpečným odstupem obsadil akad. sochař Otakar Švec a jeho spolupracovníci ing. arch. Jiří Štursa a ing. arch. Vlasta Štursová. V lednu 1950 jim byla hlavním městem Praha vyplacena odměna v celkové výši 200 000 Kčs, z níž polovinu obdržel sám sochař, zbylých 100 000 Kčs si rozdělili rovným dílem manželé Štursovi. Tyto obnosy byly považovány za zálohu budoucího honoráře.

2.10 Základní kameny – 21. 12. 1949 odpoledne

Zatímco v centru Prahy finišovaly přípravy na výstavu soutěžních návrhů a na Výstavišti se v Průmyslovém paláci chystalo manifestační

¹¹³ Viz: Kára 1950.

¹¹⁴ Za Stalinem stojí (ve dvou zástupech po čtyřech) celkem osm postav, z toho první dvojici v každém zástupu tvoří ozbrojenci – sovětský a československý voják, partyzán a partyzánka. Až za nimi následují zástupci dělnictva a rolnictva.

¹¹⁵ Fond ÚPV, karton 1572.

shromáždění, předvánoční středa měla v prosinci 1949 ještě jeden z vrcholů, který měl symbolicky odstartovat kolosální stavební projekt mohutného pomníku, k němuž právě v těchto dnech měl být položen základní kámen (přesněji řečeno kameny, o tom viz dále).

Je celkem pravděpodobné, že hlavní město Praha původně s tímto slavnostním aktem pro rok 1949 spíše nepočítalo a spokojilo by se „pouze“ s výstavou soutěžních návrhů na budoucí Stalinův pomník. Vedení města patrně chtělo počkat na prezentaci došlých návrhů a podle toho dále jednat. Jelikož původně v zadání soutěže nebylo přesně vytýčeno místo stavby (pouze prostor mezi Chotkovou ulicí a prodlouženou osou mostu Svatopluka Čecha), mohla se porota nadít skutečně ledasčeho. Stalinovo jubileum bylo sice optimální příležitostí¹¹⁶ pro položení základního kamene, ale spolu s prakticky paralelním vyhodnocováním návrhů mohlo dojít k situaci, kterou si nepřál vůbec nikdo – že se totiž základní kámen po slavnostním položení bude muset stěhovat.

Jak již bylo uvedeno výše, do celé věci se však vložila vládní komise pro koordinaci stalinských oslav s agilním Václavem Kopeckým v čele. Tato komise nejenže iniciovala změnu soutěžních podmínek (přesně určila místo stavby a zároveň očekávané rozměry), ale také diskutovala podobu slavnosti pokládání základního kamene pomníku.¹¹⁷ Je nasnadě, že vzhledem k dosavadním přípravám mělo jít i v tomto případě o něco mimořádného. Počítalo se s masovou účastí obyvatel, obavy vzbuzovalo především nevyzpytatelné prosincové počasí. Základní kámen s sebou měl nést symboliku danou původem na nějakém památném místě. Zdeněk Nejedlý při té příležitosti připomněl kladení základních kamenů Národního divadla v Praze – zde se sešel větší počet základních kamenů z více památných míst.

¹¹⁶ Nikoliv však příležitostí jedinou – nabízelo se např. dvouleté výročí února 1948 (25. 2.), Svátek práce (1. 5.) či pětileté výročí konce 2. světové války (tehdy slavené 9. 5.).

¹¹⁷ Následující informace pocházejí z fotokopie zápisu říjnové porady komise pro koordinaci oslav, který se ještě v roce 2003 nacházel ve fondu ÚPV, karton 109. V současné době (2009) již tam však uložen není a jeho nynější umístění se nepodařilo vypátrat.

Václav Kopecký následně tuto myšlenku rozvinul, a tak měl do základů pomníku přijít nakonec jeden kámen z každého tehdejšího československého kraje.¹¹⁸ Tak mělo být symbolizováno sepětí všeho československého lidu s triumfálním pomníkem „velkému“ Stalinovi. Samotná cesta kamenů směrem do Prahy v mnohém připomínala jakousi zvrácenou verzi obdobné akce na vltavském nábřeží v roce 1868. Dejme nyní slovo zpravodajce týdeníku *Praha* N. Bonhardové:

„Do Prahy došly již kvádry do základu Stalinova monumentálního pomníku na Letné ze všech krajů republiky. Jejich převoz se stal příležitostí k vyjádření úcty a vděčnosti našeho pracujícího lidu k velikému budovateli socialismu a komunismu. Tak tábořský kraj zaslal kámen z hory Tábor na zvláštním autu, slavnostně vyzdobeném transparenty. Celou cestu bylo auto provázeno čestnou stráží milice a SNB na motocyklech. Je to jen jeden malý příklad projevů lásky k našemu osvoboditeli J. V. Stalinovi, s jakými se setkáváme denně a na každém kroku.“¹¹⁹

Zhruba do poloviny prosince se podařilo v Praze shromáždit všechny základní kameny, jako první dorazily dva ze Slovenska, z Prešovského a Banskobystrického kraje. Prešovský pocházel z bojiště na Dukle a Banskobystrický z Poľany. Pověřený Stavební podnik hl. města Prahy začal v zápětí s jejich umístěním ke slavnostní události. Nejprve ale musela být s přispěním ženistů stržena vysoká dřevěná konstrukce, která dosud sloužila jako pomůcka pro potřebu soutěživých. Po nezbytných drobných úpravách celé lokality (přípravě tribuny pro pozvané hosty), bylo vše připraveno na uvítání nejdůležitějších aktérů.

¹¹⁸ Tehdejší ČSR měla kraj Českobudějovický, Banskobystrický, Bratislavský, Brněnský, Gottwaldovský, Hradecký, Jihlavský, Karlovarský, Košický, Liberecký, Nitranský, Olomoucký, Ostravský, Pardubický, Plzeňský, Pražský, Prešovský, Ústecký a Žilinský a hlavní město Praha se statutem kraje. Kámen prezidenta republiky dodal Pražský hrad. Označené čtvercové desky jsou dodnes na podstavci patrné, jejich pořadí je následující (zprava doleva při čelním pohledu): Prešov, Žilina, Nitra, Gottwaldov, Brno, Pardubice, Liberec, Karlovy Vary, České Budějovice, Hlavní město Praha, Pražský hrad, Praha (kraj), Bratislava, Plzeň, Ústí nad Labem, Hradec Králové, Jihlava, Olomouc, Ostrava, Banská Bystrica a Košice.

¹¹⁹ Viz článek „Praha – velkému Stalinovi“ In *Praha. Týdeník ÚNV pro lidovou správu*. Číslo 51/ročník 52 (1949), s. 2.

Oficiální začátek byl stanoven na 21. prosince půl třetí odpoledne. První slavnostní poklep učinil zlatým kladívkem prezident republiky Klement Gottwald se slovy:

*„Se Stalinem za mír, za socialismus, za štěstí i blaho našeho lidu.“*¹²⁰

Prezident však nebyl tentokrát v Letenských sadech hlavním řečníkem (měl promluvit především večer v Průmyslovém paláci), tím se stal předseda vlády Antonín Zápotocký. Paradoxní je, že promlouval a symbolicky pokládal základy na Stalinovu počest v místech, kde nakonec pomník postaven nebyl, tj. na původně zvoleném místě poblíž Hanavského pavilonu. O existenci této budoucí blamáže však dosud nemá ministerský předseda ani tušení, a tak se mohou jeho slova zesílená mikrofonem nerušeně linout směrem k posluchačům. Z výrazně glorifikujícího až devótního projevu československého premiéra, obsahujícího také četné reminiscence na květen 1945 a druhou světovou válku obecně, zde uvádíme alespoň několik pasáží spjatých přímo s ideologickým zakotvením pomníku:

„Kladouce dnes základní kámen pomníku našeho osvoboditele, učitele a přítele, generalissima, vyjadřujeme tím svou hlubokou úctu k jeho velikému životnímu dílu a neskonalou vděčnost a lásku za vše, co pro naše národy, český a slovenský lid a pro znovunabytí svobody vykonal.“

V základ položeny jsou 23 kameny, dopravené ze všech krajů naší republiky.¹²¹ Vylomeny v našich horách a lomech, opracovány pilnou a umnou rukou našich dělníků, slity v jeden pevný monolit¹²² naším cementem spolu s kamenem ze starobyklých základů pražského hradu, které [který] do základů vkládá náš prezident soudruh Klement Gottwald, jsou tyto základy symbolickým znakem nerozborné jednoty našeho českého a slovenského lidu [...]

¹²⁰ Citováno dle oficiální publikace *Svému osvoboditeli československý lid*, vydané v roce 1955 u příležitosti slavnostního odhalení pomníku (viz kapitolu Prameny a literatura).

¹²¹ Po územněsprávní reformě z ledna 1949 měla ČSR 20 krajů, tj. dvacet základních kamenů, přičemž jeden přidal také prezident republiky a po dvou dodala Praha a Pražský kraj. Definitivní schéma zasazení se v průběhu stavby změnilo, 21 kamenů (jeden za každý kraj plus jeden „prezidentský“) nakonec bylo umístěno zpředu podstavce, jak dokládá i dnešní stav.

¹²² Na dochovaném snímku Gottwaldova poklepání skutečně můžeme vidět část celého jednolitého bloku základních kamenů.

Pražané při pohledu k Letenské pláni budou vždy s pocitem radosti a vděku vzpomínat na objevení se prvních sovětských tanků v ulicích Prahy [...] Žádný z nás nezapomene, že tyto tankové kolony neuvěřitelně rychlým, bleskovým pochodem přispěchaly ohrožené Praze na pomoc [...] Pevný základ tohoto pomníku necht' je toho věčným dokladem, necht' hlásá všem na věčné časy – my Stalinovi, Sovětskému svazu a socialismu věrni zůstaneme.“¹²³

Večerním shromážděním na Výstavišti de facto skončily hlavní stalinské oslavy, které sice gradovaly hlavně v předvánočním týdnu roku 1949, ale připravovaly se na nejvyšší úrovni čtvrt roku předem (už v září byla ustavena komise pro koordinaci oslav). Položením základních kamenů se také symbolicky uzavřela jedna etapa budování pomníku a otvírala se nová, neskonale náročnější a nákladnější – realizace záměru. Neodkladnému zahájení prací objektivně bránila řada problémů. Nyní sice existoval návrh pomníku a úpravy jeho okolí, bylo určeno i přesné místo stavby, obojí ovšem nebylo (jak se postupem času bezpečně prokáže) stanoveno nezpochybnitelně, řada úkonů nebyla zatím provedena vůbec (např. geologický průzkum budoucího staveniště).

Soutěž skončila, odměny byly vyplaceny, ale na scéně především chyběl zastřešující orgán s náležitou pravomocí, který by tak nákladnou stavbu dokázal uskutečnit. Organizátor soutěže, ÚNV hl. města Prahy, si uvědomoval, že bez přímé podpory vlády bude takový projekt nad jeho síly. Vládní výbor pro koordinaci oslav po 21. prosinci 1949 sice ještě nějakou dobu fungoval, nicméně bylo jasné, že jeho čas vypršel. Na 84. schůzi vlády pak závěrečnou zprávou, která byla schválena, svou činnost 8. dubna 1950 definitivně ukončil.

V dočasném „bezvládí“ se opět naskytla šance pro Václava Kopeckého, který evidentně přijal celý podnik za svůj. Jak dokládá jeho

¹²³ Citováno dle brožury *Svému osvoboditeli československý lid* (Praha, 1955), s. 7–9.

situační zpráva¹²⁴ z června či července 1950, již na počátku roku 1950 se setkal s autory vítězného návrhu, připomněl jim některé výhrady (zejména potřebu více zdůraznit postavu Stalina) a vybídl je k práci na zdokonalené verzi. Tu pak v polovině června zhlédla někdejší komise pro koordinaci oslav, kterou Kopecký neoficiálně opět svolal. Změny návrhu byly dle všeho hodnoceny kladně a Švec byl vybídnut k tvorbě metrového modelu a makety ve skutečné velikosti, která měla být umístěna v dohledné době na zvolené místo stavby kvůli posouzení celkových dispozic.

Autoři vítězného návrhu již také dali k rozvaze otázku stavebního materiálu budoucího pomníku. Za nejvhodnější považovali travertin z lomů na Slovensku (konkrétně Spišské Vlachy poblíž Krompachů). Prvotní odhad potřebného množství činil 1 000 m³ kamene. Objem byl v odhadu snížen díky zamýšlené koncepci stavby – pomník měl být kamenem pouze „obložen“, jádro stavby by pak tvořil beton. Státní plánovací úřad byl následně požádán, aby provedl analýzu možností těžby včetně kapacitních dispozic zmíněného lomu.

Hlavní finanční zátěž spočívala prozatím na ministerstvu informací a osvěty. Dne 1. června 1950 bylo autorům vítězného návrhu (nepochybně na popud samotného Kopeckého) vyplaceno celkem 300 000 Kčs (150 000 Švecovi a 150 000 Štursovým) jako záloha na přípravné práce. (Tuto sumu následně ministerstvo nárokovalo u vládního výboru a v říjnu 1950 skutečně dostalo „své“ peníze zpět.) Tento manévr si mohl Václav Kopecký dovolit, neboť vláda se již 16. května 1950 usnesla, že výtěžek z ražby pamětních stalinských mincí bude použit na stavbu pomníku.¹²⁵ Ministr tak obdržel přímé dispoziční právo¹²⁶ k sedmdesáti milionům Kčs, i když s nimi zatím

¹²⁴Prezentovaná na prvním zasedání vládního výboru pro stavbu pomníku J. V. Stalina dne 11. července 1950.

¹²⁵ Z tohoto výnosu byly také umořeny náklady výboru pro koordinaci oslav, přes pět a půl milionu Kčs. (Srov. fond ÚPV, karton 484 a 485.)

¹²⁶ Viz příslušný dopis ministerstva financí ze dne 7. června 1950 adresovaný Kopeckému (fond ÚPV, karton 1572).

nemohl přímo operovat. (Tyto peníze na příslušný účet č. 6030 u Státní banky československé¹²⁷ dorazily až v říjnu 1950.)

V případě Stalinova pomníku šlo o zdánlivý oddech, „strana a vláda“ se totiž soustředily na jinou událost – v červnu 1950 vrcholil dlouho připravovaný (přesněji dlouho inscenovaný) proces s Miladou Horákovou a spol.

Právě v den (27. června 1950), kdy byli Milada Horáková a další tři odsouzení¹²⁸ popraveni, se vláda na své 97. schůzi usnesla z podnětu náměstka předsedy vlády Václava Kopeckého na následujícím bodu:

*„Vláda se usnáší na ústní návrh ministra informací a osvěty, že k zajištění úspěšného vybudování pomníku generalissimu J. V. Stalinovi zřizuje vládní výbor pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi v Praze, a to v tomto složení: A. Zápotocký, předseda, V. Kopecký, místopředseda, dr. Zd. Nejedlý, dr. Št. Rais, dr. Ing. E. Šlechta, A. Petr, dr. O. John, G. Bareš, V. David, J. Krosnař, gen. B. Lašťovička, ing. Chamrád, J. Hendrych, F. Nečásek, J. Pelikán, a jako zatímní tajemník dr. J. Krásný. Provedou: předseda vlády a další zúčastnění členové vlády.“*¹²⁹

Ustavení vládního výboru, jehož předsedou se stal sám premiér Antonín Zápotocký a členy dalších pět ministrů (Kopecký, Nejedlý, Petr, Rais, Šlechta), dávalo tušit, jakou prioritu celý podnik u vládnoucí strany má. Obdobný model byl už koneckonců použit v případě stalinských oslav a osm členů původní komise pro koordinaci oslav se stalo členy nového orgánu. Volba to byla v podstatě logická, kontinuita názorů a rozhodnutí nebyla v příslušné oblasti nijak zásadně narušena (připomínám, že původní komise se zásadně angažovala v soutěži na vítězný návrh Stalinova pomníku). Scházet pochopitelně nemohlo zejména iniciativní duo Kopecký a Nejedlý.

¹²⁷ Původně byl účet č. 6030 založen u Živnostenské banky, jejíž závazky převzala vzápětí nově vzniklá centrální banka zřízená *Zákonem o Státní bance československé* (31/1950 sb.) z března 1950.

¹²⁸ Dalšími popravenými byli Jan Buchal, Oldřich Pecl a Závěš Kalandra.

¹²⁹ Citováno dle materiálů z první schůze příslušného vládního výboru dne 11. července 1950.

Vstupem vládního výboru na scénu nastalo v celém příběhu Stalinova monumentu období, v němž se plány pomalu stávaly skutečností.

3. Od záměru k realizaci (červenec 1950 až konec roku 1951)

Po zřízení vládního výboru pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi v červnu 1950 získal celý projekt autoritativní centrální orgán, který v nejvyšší instanci koordinoval všechny činnosti, jež se postupně začaly paralelně rozbíhat. V nastávajícím výkladu se proto budeme opírat především o dokumenty tohoto výboru, jehož agenda vzhledem k mamutímu rozsahu vykonané práce narůstala takřka geometrickou řadou. Zaměříme se pouze na několik hlavních linií, o nichž lze říci, že v tomto období byly pro stavbu Stalinova pomníku zásadní. Klíčovým pramenem nám budou dokumenty z pravidelných zasedání vládního výboru,¹³⁰ jichž se ve zkoumaném období odehrálo celkem šest. Podrobně se budeme věnovat hned tomu prvnímu.

3.1 První schůze vládního výboru (11. 7. 1950)

Ve Strakově akademii, sídle ÚPV, poprvé tento orgán zasedl přesně čtrnáct dní od vládního rozhodnutí, jež mu dalo vzniknout. Schůze byla zahájena v 15,20. Přítomno bylo deset členů,¹³¹ v průběhu zasedání byli přizváni akad. sochař Otakar Švec, ing. arch. Jiří a Vlasta Štursovi a také sochař Otakar Velinský.

Úvodní body programu byly čistě administrativního rázu. Výbor vzal na vědomí vládní usnesení z 27. června, kterým byl ustaven v citovaném složení. Již zmiňovaný účet č. 6030, zřízený „Ministerstvem informací a osvěty, Valdštyňská 10, Praha III“ byl formálně přejmenován na konto „Vládního výboru pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi

¹³⁰ Tyto materiály jsou uloženy v Národním archivu ve fondu ÚPV, především v kartonech 1572 a 1573, částečně také v kartonech 1645 a 1646.

¹³¹ Omluveni byli Oldřich John, Zdeněk Nejedlý, Štefan Rais, Gustav Bareš a Jiří Pelikán.

v Praze“. Dispoziční právo obdržel předseda výboru (Zápotocký) a v jeho nepřítomnosti místopředseda (Kopecký).¹³²

Právě Václav Kopecký přednesl také bilanční zprávu.¹³³ Shrnul prakticky vše podstatné od samotného vyhlášení soutěže Radou ÚNV hl. města Prahy přes hledání vhodného místa po vyhlášení výsledků. Patříčně tak vyzdvihl svou roli v první polovině roku 1950 a nám zanechal důležité svědectví o průběhu prací těsně před ustavením vládního výboru pro postavení pomníku. Z ministerstva informací a osvěty byly také na ÚPV přestěhovány dva sádrové modely pomníku, z nichž jeden již zahrnul požadované úpravy (Stalinova postava byla zvýrazněna). K dispozici byl také návrh podstavce. Na návrh Antonína Zápotockého bylo výborem rozhodnuto, že modifikovaný model bude vzat za základ pro tvorbu makety pomníku a definitivního metrového modelu.

Ing. arch. Vladimír Chamrád, náměstek primátora hl. města Prahy, v několika bodech nastínil nezbytné úkony, které je třeba bezprostředně vykonat. Především musí být zadán projekt a vypracován rozpočet obou stavebních záměrů – stavby Stalinova pomníku a úpravy Letenské pláně. Také by měla být založena při ÚNV hl. města Prahy stavební kancelář, do jejíž kompetence budou zmíněné činnosti spadat. Jako výkonný orgán vládního výboru zajistí kromě již zmíněného také nezbytný geologický průzkum staveniště, vybere vhodnou lokalitu pro těžbu stavebního materiálu, vypracuje časový harmonogram prací a bude realizovat i další potřebné kroky k zajištění úspěšného průběhu stavby. Usnesením vládního výboru byl Chamrád vzápětí pověřen, aby ustavil tuto stavební kancelář, do jejíhož čela byl určen ing. Václav Kolátor, technický referent ÚNV hl. města Prahy.¹³⁴

¹³² Zmíněný účet však byl zatím prázdný, dle dochované účetní knihy přišla částka 70 miliónů Kčs až 26. 10. 1950.

¹³³ Viz: *Zpráva ministra informací a osvěty V. Kopeckého o dosavadním průběhu prací souvisejících s postavením Stalinova pomníku* (příloha A). (Viz: fond ÚPV, karton 1572.)

¹³⁴ Stavební kancelář byla zřízena při technickém referátu ÚNV 13. července 1950.

Následně se rozproudila živá diskuse o tom, z jakého materiálu má být budoucí monument vlastně postaven. Členům výboru bylo ze zprávy Václava Kopeckého již částečně známo stanovisko autorů, kteří jako nejvhodnější doporučovali spišský travertin. Státní plánovací úřad v prvním pololetí roku 1950 na Kopeckého žádost provedl šetření přímo na místě. Výsledky nebyly příliš povzbudivé. Lom ve Spišských Vlačích aktuálně produkoval zhruba 500 m³ kamene ročně,¹³⁵ a tento objem navíc dosud pokrýval zčásti také místní potřebu. Kapacitu lomu by tedy bylo nutné zvýšit (otevřít vlastně lom nový), což by vyžadovalo nejen čas, ale také technické prostředky i pracovní síly.¹³⁶ Potřebné množství, autory návrhu odhadnuté na 1000 m³, by tak dle propočtu bylo k dispozici za zhruba 18 měsíců, což výrazně kolidovalo s dosud plánovaným termínem dokončení do konce roku 1952.

Otázka stavebního materiálu byla klíčová a všichni zainteresovaní si to dobře uvědomovali. Zamýšlené mimořádné rozměry byly limitující, a jelikož se pomník stavěl „na věčné časy“, naprosto ideologicky nevhodné by byly také případné opravy povrchu způsobené opotřebením a povětrnostními vlivy. Řada členů výboru proto prezentovala vlastní názor na volbu optimální varianty. Z dostupných variant přišly na přetřes například mramor (gen. Lašťovička), žula či pískovec (ing. arch. Chamrád), bronz (dr. John) či umělý kámen (Zápotocký). Než byl dán pokyn k přizvání autorů návrhu na jednání, ujal se slova opět ing. arch. Chamrád, aby nastínil problematiku úpravy Letenské pláně.

Ve svém příspěvku znovu vyzdvihl pojetí architektonické části vítězného návrhu. Předkládaný projekt počítal s Letnou jako s prostorem pro

¹³⁵ V Kopeckého zprávě je zjevná chyba v tomto množství, uvedených 50 m³ je příliš málo na krytí místních potřeb. Zápis ze schůze již uvádí správný údaj (500 m³), který také odpovídá odhadu doby potřebné k těžbě.

¹³⁶ Dr. Maloch z pověřeného úřadu informoval Kopeckého, že by bylo třeba šest transportérů, čtyři jeřáby a zhruba sto dělníků. Teprve s takovým nasazením by byl nově otevřený lom schopen produkovat 1500 až 2000 m³ travertinu ročně. (Viz: *Zpráva ministra informací a osvěty V. Kopeckého o dosavadním průběhu prací souvisejících s postavením Stalinova pomníku*, fond ÚPV, karton 1572.)

mamutí vojenské přehlídky a další masová shromáždění. Zahrnoval stálou tribunu pro významné stranické a státní činitele a počítal se stavbou reprezentativních budov (Národní shromáždění, budova ÚV KSČ a budova ÚRO¹³⁷) – z předneseného jasně vyplývá snaha vytvořit na Letné jakési nové administrativní centrum Prahy.¹³⁸ Stalinův pomník by tak uzavíral celý prostor z jihu a k působivosti přehlídkového prostoru (o šířce 80 m) měl přispět velkým znakem se srpem a kladivem, který se měl nacházet na zadní straně (základně) trojúhelníkovitého klínu pomníku. Lákavě prezentovaná představa budoucích manifestací (až čtyři proudy obrněné techniky či pochodové útvary o 32 zástupech) však nečekaně narazila na negativní postoje mocných.

Vzápětí po přednesení Chamrádovy zprávy se ukázalo, že předseda vlády Antonín Zápotocký nebyl o tomto plánu vůbec vyrozuměn, což celou situaci výrazně komplikovalo. Premiér se totiž již dříve aktivně zapojil do projektu náměstí Budovatelů poblíž Prašné brány, kde měla v budoucnu stát mj. i budova ÚRO. Přednesený plán vybudovat na Letné de facto nové administrativní centrum Prahy tak stavěl Zápotockého do choulostivé situace, zejména když projekt náměstí Budovatelů již stačil vyvolat řadu polemik. Praha nutně potřebovala celou řadu jiných investic (např. v oblasti bytové politiky), priority ve výstavbě byly ožehavým politikem.

Vladimír Chamrád logicky kontroval tím, že úprava Letenské pláně přeci byla obsažena už v zadání soutěže z dubna 1949. Václav Kopecký, který (už vzhledem ke svému dřívějšímu působení) s celou problematikou musel být nevyhnutelně obeznámen, k tomu o chvíli později licoměrně prohlásil, že se „*od té doby věc podstatně redukovala*“.¹³⁹ Do této kontroverzní situace přichází krátce před čtvrtou hodinou trojice autorů doprovázená sochařem Otakarem Velinským. Předpokládaná debata o

¹³⁷ Ústřední rada odborů.

¹³⁸ Pro což byla snesena řada argumentů, např. stavba severojižní magistrály, novým potřebám již nedostačující prostory v centru města atd.

¹³⁹ Srov. v citovaném zápisu ze schůze 11. 7. 1950 (fond ÚPV, karton 1572).

materiálu se prozatím nekoná, zato se naplno projevuje míra nejasností, které provázely zadání soutěže od samého počátku. Josef Krosnář, někdejší člen komise pro koordinaci oslav, dokonce prohlásil, že o úpravě celé Letenské pláně se dozvěděl teprve nyní.

Zejména manželský pár architektů musel zažívat vskutku frustrující pocity, uvážíme-li, že jejich nepochybně pečlivě vypracovaný a porotou oceněný projekt se kvůli nastalé konstelaci ztrácel kdesi v nedohlednu. Navíc se jednalo už o druhý výrazný zásah do celé koncepce, neboť první úpravy přišly spolu se změnami v říjnu 1949. Po další výměně názorů, z nichž největší váhu měly pochopitelně argumenty předsedy (Zápotocký) a místopředsedy (Kopecký) výboru, bylo rozhodnuto soustředit se především na stavbu samotného pomníku a úpravu jeho bezprostředního okolí. Práce na projektu širší úpravy okolí Stalinova pomníku byly v usnesení výboru z této schůze výslovně zastaveny.

Poté konečně dostala prostor diskuse o materiálu pomníku. Autoři návrhu potvrdili své dřívější stanovisko a za optimální označili travertin z lomů v oblasti Spiše. Jejich argumentaci měl podpořit především sedmdesátiletý nestor českých sochařů Otakar Velinský (1879–1959). Tento absolvent hořické sochařsko-kamenické školy (tradiční instituce založené již v osmdesátých letech 19. století),¹⁴⁰ přítel a o rok starší hořický spolužák Jana Štursy,¹⁴¹ většinu Štursových děl později tesal do kamene. AVU absolvoval v roce 1919 pod jeho vedením. V letech 1919–1939 vyučoval na Akademii tesání do kamene. Svými bohatými zkušenostmi a profesní zručností představoval nezpochybnitelnou autoritu oboru. Velinský myslel zjevně na všechno a předložil výboru také vzorek spišského travertinu. Povoláným se v této výměně názorů ovšem také nepochybně cítil Antonín Zápotocký, který se v letech 1898–1902 vyučil v Mělníku

¹⁴⁰ O hořické sochařské a kamenické škole pojednává hořický rodák a pedagog Alois Jilemnický v knize *Kámen jako událost. Kulturněhistorický a společenský obraz první české školy sochařů a kameníků za sto let její existence 1884–1984* (viz kapitolu Prameny a literatura).

¹⁴¹ S ním se také po škole potkal na zkušené v Německu.

kamenosochařem¹⁴² a do roku 1907 pracoval jako jeden z kameníků na dostavbě chrámu sv. Víta. S Velinským se však pravděpodobně dosud nesetkal.¹⁴³

Argumenty proti nedostatečné trvanlivosti travertinu Velinský vyvrátil poukazem na to, že ze zmíněného materiálu je nejen sochařská výzdoba knihovny hl. města Prahy¹⁴⁴ z období první republiky od Ladislava J. Kofránka (1880–1954),¹⁴⁵ ale také částečně chrám sv. Petra v Římě.¹⁴⁶ Klimatické podmínky v Itálii však budily pochybnosti vzhledem k jejich odlišnosti od středoevropských. Travertin je totiž svou podstatou vápenec, který povětrnostními vlivy trpí.

Mezi uvažované alternativy diskutéri dále zahrnuli pískovec a žulu, které také byly dostupné v požadovaném množství. Případná kombinace několika druhů kamene nebyla ideologicky vhodná, mělo-li sousoší podtrhovat soudržnost Stalina s lidem. Žulu považovali autoři návrhu za příliš studenou a velice těžko opracovatelnou. Velinský coby expert Švecova týmu své stanovisko k žule vyjádřil lapidárně: hodí se maximálně na patníky, ale ne na pomníky. Výhodou pískovce je jeho dostupnost a oproti houževnaté žule se vyznačuje snadnějším opracováním, ale je náchylný k zvětvávání, což bylo pro Stalinův pomník nepřijatelné. Vzhledem k výše uvedenému se travertin skutečně jevil jako vhodný kompromis. Na území Československa (dovoz ze zahraničí také nebyl ideologicky vhodný) se ho nacházelo dostatečné množství a měl příhodné vlastnosti. Zápotocký ještě zkusil svůj

¹⁴² Údaj o mělnických studiích udává Vladimír Forst, autor hesla „Antonín Zápotocký“ ve *Slovníku české literatury po roce 1945*, dostupném v elektronické podobě na adrese <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz>>.

¹⁴³ Což přímo tvrdí Antonín Zápotocký (respektive bylo to tak uvedeno v zápise ze schůze vládního výboru 11. 7. 1950), nicméně Alois Jilemnický ve svém citovaném díle (Praha, 1984) píše, že se Zápotocký učil v sochařské dílně právě Otakara Velinského [sic!] a jako zdroj této informace uvádí Tomanův *Slovník československých výtvarných umělců*. Velinský absolvoval hořickou školu v roce 1897, poté dlouho působil v Německu a trvale se usadil v Praze až v roce 1912. Navíc byl o pouhých pět let starší než Zápotocký, vše tedy nasvědčuje tomu, že oba zmínění se skutečně dosud nesetkali, neboť studia pod Velinského vedením by si Zápotocký nepochybně pamatoval.

¹⁴⁴ Dnes ústřední budova Městské knihovny v Praze na Mariánském náměstí.

¹⁴⁵ Dalšího vrstevníka i kolegy Velinského a Štursy z Hořic.

¹⁴⁶ Z travertinu jsou také některé části římského Kolosea.

nápad s umělým kamenem, ale ten byl autorským kolektivem jednoznačně odmítnut. Volba se tedy definitivně ustálila na spišském travertinu.

Po tomto rozhodnutí se schůze pomalu chýlila ke svému závěru. Akcentována byla ještě nutnost geologického průzkumu a také zajištění vhodného ateliéru (uvažován byl Šalounův a Kafkův) pro tak rozměrnou práci, jakou se jevila tvorba modelu Stalinova pomníku v několika měřítcích (metrový model měl ještě následovat model tří až čtyřmetrový, podle něhož se teprve mělo tesat). Předseda výboru Zápotocký ukončil schůzi po necelých dvou a půl hodinách v 17,45.

3.2 Průzkum spišských lomů

Na základě usnesení první schůze vládního výboru z 11. 7. 1950 se dva jeho členové, Emanuel Šlechta a Vladimír Chamrád, zabývali v následujících měsících analýzou situace v určené oblasti těžby a dalšími úkoly uloženými jim na schůzi. Oba zanechali zprávy o své činnosti v období zhruba od poloviny července do poloviny října 1950,¹⁴⁷ které se dochovaly v aktech vládního výboru, a my tak můžeme podrobně sledovat vývoj událostí.

Již 14. července 1950 se sešla v geologickém ústavu odborná skupina vedená prof. Zárubou a byly projednány výchozí podmínky pro průzkum lomů. Dne 24. července odjela skupina expertů, v níž nechyběli geologové prof. Záruba, dr. Andrusov, vedoucí čerstvě zřízené stavební kanceláře ing. Kolátor ani ing. arch. Vladimír Chamrád, přímo na místo předpokládané těžby. Nakonec byl jako nejvhodnější vybrán lom na Dreveníku poblíž Spišského Podhradia. Po prohlídce areálu však bylo konstatováno, že k tak mohutné těžbě není uzpůsoben. Chyběla vhodná příjezdová silnice, ubytovací kapacity pro zhruba sto dělníků, technické vybavení atd. Odhadovaný náklad na odstranění těchto nedostatků činil 5–7 miliónů Kčs. Výhradním

¹⁴⁷ Chamrádova je z 10. a Šlechtova z 12. října 1950. Prvně jmenovaný podal zprávu za stavební kancelář (fond ÚPV, karton 1572).

dodavatelem vytěženého materiálu měly být Československé keramické závody (ČKZ), které také po skončení prací měly odkoupit potřebnou techniku financovanou z prostředků vládního výboru. Kvůli zjištění, zda má lom potřebnou kapacitu, byly nařízeny průzkumné vrty do hloubky 50–80 metrů. Výsledky nebyly uspokojivé. Celkem tři vrty provedené v říjnu 1950 (dva hlubinné a jeden mělký) prokázaly, že po zhruba čtyřiceti metrech se travertin ztrácí kvalitou i množstvím.

3.3 Pochybnosti o travertinu

Navázání spolupráce s ČKZ však mělo i další dopady, a to v oblasti již zdánlivě uzavřené. Travertin byl totiž zpochybněn jako stavební materiál pro tak důležitou a rozsáhlou stavbu. Vladimír Chamrád ve své zprávě cituje stanovisko dr. Ludevíta Ivana, pracovníka Státního geologického ústavu v Bratislavě ze dne 25. 8. 1950:

„Travertin podle mých zkušeností nehodí se na monumentální stavby na volném prostranství. Lehko podléhá vlivu povětrnosti, rychle ztrácí svůj původní vzhled. Travertinové stavby a pomníky na volném prostranství znatelně větrají již po 10–15ti letech. Znovu upozorňuji, že na tento jedinečný pomník je z našich dekoračních kamenů vhodná jen žula a to slezská světlá žula.“

Jak je z uvedeného patrné, travertin budil v odborných kruzích kontroverzi a stanovisko vládního výboru, které se nerodilo lehce, dostávalo vážnou trhlinu. Zejména když vzápětí (4. 9. 1950) i ČKZ¹⁴⁸ vyjádřily svůj odmítavý postoj k travertinu jakožto vhodné volbě.

„Chováme obavy, že Spišský travertin není zcela vhodnou surovinou, neboť se často stává, že tento materiál pláče – teče. V této surovině se objevují malá železitá ložiska, která pak vlivem počasí pouští rez, jak lze viděti na mnohých sochařských pracích z tohoto materiálu, hlavně pak v budově Městské knihovny

¹⁴⁸ Prostřednictvím Josefa Knappa a Josefa Leidla a s podporou geologa dr. Haina a ředitele Vodičky, jak vyplývá ze zprávy stavební kanceláře podávané ing. Chamrádem.

v Praze [sic!], kde jedna polovina obličejů soch je úplně zčernalá. Domníváme se, že toto je nepřipustné památníku takového významu. “

Tato striktní vyjádření měla za následek opětovné vytipovávání vhodných oblastí pro těžbu – tentokrát se zkoumaly především případná ložiska trachytu a žuly, uvažováno bylo také o dosud odmítaném pískovci. Celý kolotoč průzkumných prací se tak znovu opakoval. V případě trachytu navštívili Chamrád, Kolátor a Záruba spolu s dalšími zainteresovanými 28. září 1950 oblast Teplé, kde však našli podobně nevyhovující kapacity jako na Slovensku a kvalita předložených vzorků byla kolísavá. Důkladnější vrtné sondy proto ani vykonány nebyly. Pozornost stavební kanceláře se tedy začala pomalu, ale jistě přesouvat směrem k žule – tj. do Slezska a na Liberecko.

3.4 Geologický průzkum na hraně návrší Letenské pláně

O důležitosti tohoto kroku není nejmenších pochyb, uvážíme-li, že budoucí pomník měl vážit vzhledem k zadaným dispozicím mnoho tisíc tun a v případě nestabilního podloží reálně hrozilo, že sjede do Vltavy. Je však s podivem, že zmíněné práce začaly až půl roku po položení základních kamenů, neboť bylo zřejmé, že v případě negativního posudku pomník stát na určeném místě prostě nemůže.

Již během července 1950 provedl Stavoprojekt společně se Státním geologickým ústavem předběžný průzkum budoucího staveniště. Nález nebyl uspokojivý. V následujícím měsíci Stavotechna provedla celkem sedm kopaných sond, které prokázaly, že u hrany stráně by skutečně mohlo dojít k posunům v podloží. Proto byla doporučena minimální bezpečná vzdálenost stavby šest metrů od okraje stráně (čím více, tím lépe). Toto opatření zproblematizovalo budoucí stavbu projektované terasy před pomníkem, jež měla výrazně přesahovat hranu stráně. Co se týče základů, měly být zhruba sedm metrů hluboké a se zatížením maximálně 4 až 4,5 kg/cm². Po výkopu ještě musely nezbytně následovat sondy skalního podkladu, aby se vyloučila

možnost tektonických poruch. Zmíněná Stavotechna, divize koncernu Československých stavebních závodů (ČSSZ), byla určena také jako firma, která provede nastávající stavbu. O jejím přesném umístění se však začaly rojit pochybnosti, přestože zeměměřiči již pečlivě vytyčili půdorys pomníku i terasy.

3.5 Zajištění vhodného ateliéru

Odpovídající prostory pro vytvoření několikametrových modelů Stalinova pomníku a zázemí pro množství materiálu, vybavení a přístrojů nemohlo poskytnout Otakaru Švecovi příliš mnoho adeptů. Jako nejvhodnější pro tak rozměrné práce byl zvolen bývalý ateliér Bohumila Kafky v Praze-Dejvicích, který zdělila po smrti svého manžela v roce 1942 jeho žena Berta. Tento ateliér byl postaven na pozemku pražských vodáren původně kvůli modelování jiné mamutí plastiky – sochy Jana Žižky pro vrchol Vítkova. Poté měl být objekt zlikvidován. Pomník husitského vojevůdce však provázela řada peripetií a jeho slavnostní odhalení proběhlo shodou okolností až 14. 7. 1950, v den výročí vítkovské bitvy a jen pár dní po ustavující schůzi vládního výboru pro postavení pomníku J. V. Stalinovi. Zároveň končila se závěrem roku 1950 několikrát prodlužovaná nájemní smlouva mezi dědičkou a majitelem pozemku. Pro vdovu bylo pochopitelně nadále neúnosné udržovat tak rozsáhlý objekt, navíc v situaci, když byl původní účel splněn – jezdecká socha táborského hetmana se nyní konečně tyčila nad Prahou.

V pramenech¹⁴⁹ se nám dochoval podrobný popis zmiňované stavby, takže můžeme i po letech posoudit jeho úctyhodné rozměry. Celá budova byla dřevěná s omítnutou cihlovou podezdívkou a ve skutečnosti nešlo o ateliér jeden, ale hned čtyři – ústřední, dva postranní a jeden přístavek. Centrální místnost měla rozlohu 14 x 18 metrů a výšku 11 metrů, boční místnosti na jižní a severní straně výměr 14 x 6 metrů, přistavěná část na

¹⁴⁹ Fond ÚPV, karton 109.

východě pak velikost 14 x 8 metrů. Tři menší ateliéry byly ovšem nižší než ateliér hlavní. Tento prostor tedy vyhovoval i pro tak grandiózní podnik, jakým Stalinův pomník byl.

Z iniciativy ministerstva školství, věd a umění byla svolána již na 12. června 1950 schůzka zástupců ÚNV, ministerstva techniky, Svazu čsl. výtvarných umělců (SČVU) a pražských vodáren, jež měla vyřešit situaci kolem uvolněného ateliéru. Zájemců totiž bylo více, ale takřka žádnému z nich se nezamlouvalo nést náklady na provoz a udržování Kafkova někdejšího pracoviště. Zejména SČVU pokukoval po mimořádně velkorysých kapacitách nyní bezprizorní budovy. Nakonec bylo rozhodnuto o pronájmu či odprodání ateliéru vládnímu výboru pro postavení pomníku, jehož ustavení bylo v plánu¹⁵⁰ a který neměl být svazován starostmi o finanční prostředky.¹⁵¹ Případné částečné využití nepotřebných prostor měl SČVU konzultovat přímo s výborem. Původní návrh počítal s tím, že kupcem ateliéru bude ministerstvo školství, věd a umění, které ho po čas stavby propůjčí jako objekt k vytvoření modelů Stalinova pomníku. Kupní cena byla odhadnuta na zhruba 200 000 Kčs. Vládní výbor pro postavení pomníku však na svém druhém zasedání (2. 11. 1950) rozhodl, že zakoupí budovu přímo pro sebe, neboť „*věc by byla zbytečně zkomplikována, kdyby bylo několik pánů.*“¹⁵²

Bývalý Kafkův ateliér byl tedy nakonec 15. 11. 1950 zakoupen od Berty Kafkové přímo vládním výborem za konečnou sumu 276 000 Kčs. Vyklízení původního vybavení mělo být dle smlouvy ukončeno v polovině ledna 1951, pak měly nastat urychlené úpravy pro potřeby nového provozovatele.

¹⁵⁰ Výbor byl zřízen vládním rozhodnutím ze dne 27. 6. 1950.

¹⁵¹ Což neopomněl zasvěceně připomenout dr. Tondl z ministerstva financí, které bylo pověřeno (16. 5. 1950) převodem 70 miliónů Kčs z výtěžku prodeje pamětních stalinských mincí na účet vládního výboru pro postavení pomníku.

¹⁵² Antonín Zápotocký 2. 11. 1950 do zápisu z 2. schůze vládního výboru pro postavení pomníku (fond ÚPV, karton 1572).

3.6 Honoráře

Poněkud citlivé téma vlastního výdělku neotevřeli autoři vítězného návrhu příliš šťastně. Dle dochovaného úředního záznamu¹⁵³ byl tajemník dr. Krásný informován telefonicky Vladimírem Chamrádem (bylo to předneseno též ministrem Šlechtou na zasedání výboru 2. 11. 1950), že autoři¹⁵⁴ požadují celkový honorář 10 miliónů Kčs, což byla celá jedna sedmina dostupných prostředků vládního výboru. Není divu, že tento návrh byl raději postoupen Svazu československých výtvarných umělců, aby se k jeho výši vyjádřil. To Svaz po jisté době učinil a doporučil honorář ve výši 2,5 miliónu Kčs, tedy čtvrtinu požadované sumy.¹⁵⁵

Finanční situace sochaře Švece a architektů Štursových nebyla přitom nijak tragická. Od vyhlášení výsledků soutěže jim dohromady bylo vyplaceno 500 000 Kčs.¹⁵⁶

O pracovním zařazení obou architektů (a tím i o jejich platových podmínkách) bylo rozhodnuto v říjnu a v listopadu 1950. Svou práci měli nadále vykonávat jako zaměstnanci Pragoprojektu a plat měli dostávat dle obecných sazeb inženýrské komory, ale až po stanovení celkových nákladů projektu Stavotechnou. Projekční práce byly rozvrženy do dvou etap: v první měla být zřízena výkresová dokumentace a ve druhé měly být řešeny především architektonické detaily a konečné okolní úpravy. Mzda Štursových byla vyměřena následujícím způsobem: dle sazeb inženýrské komory a vzhledem k náročnosti úkolů se mělo jednat o 2,5% z celkového nákladu, který byl prozatím vyčíslen na 60 miliónů Kčs, což po příslušném výpočtu dává sumu 1 500 000 Kčs s tím, že v případě zvýšení nákladů

¹⁵³ Fond ÚPV, karton 1645.

¹⁵⁴ Šlechta uvádí pouze Otakara Švece jako žadatele, což potvrzuje i nedatovaná *Zpráva o průběhu přípravných prací pro postavení pomníku gen. J. V. Stalinovi* (fond ÚPV, karton 1572), která vznikla pravděpodobně v listopadu či prosinci 1950. Je pravděpodobné, že po omezení úpravy Letenské pláně architekti Jiří a Vlasta Štursovi nemohli vznášet horentní požadavky.

¹⁵⁵ Viz citovaná *Zpráva o průběhu přípravných prací pro postavení pomníku gen. J. V. Stalinovi* (leden až prosinec 1950).

¹⁵⁶ Z toho 200 000 Kčs tvořila odměna za první cenu v soutěži a 300 000 Kčs bylo poukázáno ministerstvem informací a osvěty v červnu 1950.

procento zůstává stejné.¹⁵⁷ Dalo se ovšem očekávat, že v celé věci ještě dojde k posunům.¹⁵⁸

Švec se další výplaty dočkal ještě v říjnu 1950. Jednalo se o rovných 500 000 Kčs, což potvrzuje účetní kniha účtu „Vládní výbor pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi v Praze“ (č. 6030) a také výpis z konta adresáta.¹⁵⁹ Celkově tedy obdržel Otakar Švec v roce 1950 ve třech splátkách 750 000 Kčs, zatím bez jakékoliv platné smlouvy či závazné objednávky.¹⁶⁰

3.7 Soutěžní porota opět v akci

Zajímavostí je, že sbor sestavený kvůli realizaci i vyhodnocení soutěže a přímý původce rozhodnutí, které katapultovalo Švecovu skupinu na výsluní mocenské přízně, od prosince 1949 až do října 1950 nebyl oficiálně využit pro další činnosti spjaté se stavbou, přestože nebylo pochyb o erudici většiny jeho členů a předseda poroty Vladimír Maděra její další svolání urgoval. Stalo se tak až k 9. říjnu 1950¹⁶¹ s úmyslem porotce uplatnit jako poradce takřkajíc „ve věcech uměleckých“.¹⁶²

Jedním z úkolů revitalizované poroty bylo přímo v terénu posoudit maketu pomníku, která byla počátkem září 1950 vztyčena na místě stavby a měla zpočátku celkem 22 metrů (z toho 5 metrů podstavec). Vzhledem k velmi nepříznivým povětrnostním podmínkám byla maketa pouze konturová, neboť v případě větších ploch hrozilo její zničení.¹⁶³ Na schůzce 25. října, jíž se zúčastnili také autoři návrhu, byla maketa posuzována z několika klíčových pohledů – od Domu umělců (Rudolfina), Právnické

¹⁵⁷ Viz: *Zpráva o průběhu přípravných prací pro postavení pomníku gen. J. V. Stalinovi* (leden až prosinec 1950).

¹⁵⁸ Další zálohu (150 tisíc Kčs) obdrželi manželé Štursovi až za půl roku, v polovině března 1951.

¹⁵⁹ Fond ÚPV, karton 1573.

¹⁶⁰ Tyto materiály měly být připraveny stavební kanceláří na třetí zasedání vládního výboru v lednu 1951.

¹⁶¹ Část zápisů ze schůzek poroty se dochovala ve fondu ÚPV, karton 1572.

¹⁶² Připomeňme, že členy poroty byli mj. prof. Lauda, prof. Španiel či akad. sochař Kofránek.

¹⁶³ Na sklonku 20. století se o tom přesvědčili zřizovatelé obřího volebního billboardu, který vítr značně poničil.

fakulty, Hlávkova mostu, Strakovy akademie, Karlova a Jiráskova mostu. Zjištění pozorovatelů obsahuje dochovaný zápis z příslušné obchůzky. Na pravém břehu Vltavy od nároží Smetanova náměstí¹⁶⁴ a Křižovnické ulice po Národní divadlo nebyla maketa vidět vůbec, od Národního divadla jen částečně a na Jiráskově mostě začínala viditelnost zhruba v jeho polovině. Porota též ověřovala viditelnost z Václavského náměstí, která se ukázala jako nulová (včetně pohledu z rampy Národního muzea).

Porota dále na základě pochůzky doporučila pootočit osu makety (a tím i pomníku) zhruba na střed Smetanova náměstí. Sice se tím komplikovala poloha terasy před pomníkem (přestala být rovnoběžnou s hranou stráně), ale zato by se pomník natočil příznivěji ke Strakově akademii a také k úseku mezi Mánesovým a Karlovým mostem. Výška 17 metrů byla porotci hodnocena jako nadbytečná (socha stěžejní postavy by neměla být vyšší než 15 metrů). Porotci dále požadovali pečlivou fotodokumentaci a využití moderních metod fotogrammetrie. Doporučen byl také odstup od hrany stráně směrem vzad (což bylo v souladu s požadavky statiků).

Na návrh poroty a se souhlasem autorů měl být vytvořen metrový a třímetrový model, který se měl následně tesat do kamene. Plánovaný termín dokončení do závěru roku 1952¹⁶⁵ však začal budit u odborníků skepsi – za termín dokončení byly tedy doporučeny Stalinovy pětasedmdesátiny, tj. 21. 12. 1954 [!].

Porota se mezi prvním a druhým zasedáním vládního výboru sešla celkem třikrát (9., 15. a 25. října 1950), další tři schůze se konaly v listopadu (22., 27. a 29. 11. 1950).

¹⁶⁴ Od roku 1951 náměstí Krasnoarmějců, v roce 1969 nakrátko náměstí Jana Palacha, poté opět Krasnoarmějců a po roce 1989 snad již definitivně náměstí Jana Palacha.

¹⁶⁵ Uvažován byl i termín 5. 5. 1952.

3.8 Druhá schůze vládního výboru (2. 11. 1950)

Necelé čtyři měsíce po svém prvním zasedání se vládní výbor schází znovu, v obdobném čase a na totožném místě. Na počátku jednání přednáší své zprávy o dosud vykonaných krocích Šlechta a Chamrád. Klíčové body týkající se průzkumu lomů, stavenišť, vhodného ateliéru a honorářů již byly podrobně popsány výše. Z přednesených informací pro členy výboru vyplývalo jediné – bylo zpochybněno místo stavby i stavební kámen.

V případě travertinu se ukázalo, že Antonín Zápotocký tak úplně Velinského argumentům neuvěřil a dal si zavolat dva dávné kolegy – kameníky Ducháčka a Jančara. Ti mu údajně doporučili buď pískovec z Rakovnicka či z okolí Králova Dvora, nebo – a to především – žulu. Proti její tvrdosti a obtížnému opracování argumentovali (dle Zápotockého) rozvojem techniky a možností využít pneumatická kladiva.¹⁶⁶

Vzhledem k okolnostem se tedy opět dostala problematika vhodného kamene na pořad dne. Předseda Národního shromáždění Oldřich John se sice pokusil obrátit naposledy pozornost ke svému oblíbenému bronzu (viz předešlou schůzi), ale zůstal osamocen. Spíše se nyní zvažoval typ žuly, na kterou padne volba (skutečská, slezská, požárecká, světelská či liberecká). Vládní výbor rozhodl o průzkumu kapacit na Liberecku, případně Lipnicku. Zároveň však logicky vyvstala otázka, co s travertinovým lomem na Spiši, kde již byly zahájeny přípravné práce a investovány prostředky. Rozhodnutí bylo šalamounské – v zahájených přípravách pokračovat, neboť lom bude stejně potřeba.

Další informace, která přidělala vrásky na čelech členů výboru, se týkala geologického průzkumu na staveništi. Kvůli nezbytnému posunu celé stavby o několik metrů dozadu se objevují nové nápady. Josef Krosnář

¹⁶⁶ To ale rozhodně nelze tvrdit o nejsvrchnějších vrstvách reliéfu, což ostatně posléze ukázala samotná stavba.

přichází s ideou, aby se tedy zboural Hanavský pavilon¹⁶⁷ a Stalinův pomník se postavil místo něj. Krosnáře vzápětí podpořil člen poroty František Nečásek, který tento nápad propojil s navrhovaným pootočením osy pomníku (viz předchozí oddíl). Výbor se pak usnesl pověřit stavební kancelář, aby toto místo také zahrnula do geologického průzkumu.¹⁶⁸

V otázce termínu dokončení stavby byli členové vládního výboru ve svém usnesení nekompromisní. Požadovali dodržení limitu do konce roku 1952, což výrazně kontrastovalo s porotou navrhovaným termínem v prosinci 1954. Také stavební kancelář přispěla prostřednictvím své zprávy do diskuse o časovém plánu. Jejím expertům se zdál reálným termín 21. prosince 1953 – Stalinovy čtyřiasedmdesáté narozeniny a závěr posledního roku první pětiletky. Ing. arch. Chamrád na zasedání vládního výboru tlumočil požadavek samotného Švece: zhruba osm měsíců na tvorbu metrového modelu (do poloviny roku 1951), osmnáct měsíců na model třímetrový a dalších osmnáct na samotnou stavbu, tj. celkem 44 měsíců a termín dokončení někdy v polovině roku 1954.

Vládnímu výboru se nezamlouvala zejména neúměrně dlouhá prodleva mezi vznikem metrového a třímetrového modelu. Jako *memento mori* čněl nad jednáním teprve nedávno odhalený Kafkův pomník Žižky, který čekal přes patnáct let na definitivní instalaci (zde ovšem sehrála neblahou roli především šestiletá okupace). Proto se hledaly cesty, jak celý proces výstavby Stalinova pomníku urychlit. Paralelním postupem architektonických, těžařských a sochařských prací bylo možné nějaký čas uspořít, nicméně samotná stavba pomníku se příliš urychlit zjevně nedala, ba naopak. V případě zvolení žuly za stavební materiál by se plánovaná doba prodloužila, a to až dvakrát, jak poznamenal Zápotocký.

¹⁶⁷ Cenná architektonická památka na Jubilejní zemskou výstavu z roku 1891, na Letnou instalovaná po ukončení akce ještě v prosinci 1891.

¹⁶⁸ Naštěstí pro Hanavský pavilon se vzápětí ukázalo, že stojí na naprosto nevhodném podloží pro mamutí pomník – budova totiž nespočívá na skalním masivu, ale na navážce.

Nemohla-li se tedy zkrátit finální část celého projektu, bylo nutné výrazně zredukovat Švecův rozvrh. Připomeňme, že sochař požadoval tvorbu obou modelů celkem dva roky a dva měsíce. Členové výboru v této fázi diskuse¹⁶⁹ stanovili limit na 16 měsíců (počítáno od 1. 11. 1950) – třímetrovy model tedy měl být hotov v prvním čtvrtletí roku 1952. Při zvětšování metrového modelu na třímetrový měl sochař využít v zájmu urychlení práce pomoci dalších sochařů. Na dokončení stavby v požadovaném termínu (do konce roku 1952) by pak zbývalo necelých deset měsíců, což pomalu, ale jistě odsouvalo požadovaný plán do říše iluzí, neboť stavba vyžadovala měsíců minimálně osmnáct, ale spíše více. (O této nesrovnalosti, kterou vládní výbor zdánlivě ponechal bez povšimnutí, pohovoříme ještě později.) Uvedených šestnáct měsíců mělo být vodítkem i pro architektonické práce, které měly být započaty ihned po určení definitivního místa a orientace pomníku.¹⁷⁰

Zápotocký končí schůzi v 18,45 po přijetí závěrečného usnesení. V jeho posledním bodu se vládní výbor dohodl na termínu příštího zasedání ještě v listopadu 1950. Schůze se však v plánovaném posledním týdnu tohoto měsíce nekonala, potřetí se tak vládní výbor sešel až 4. ledna 1951. Můžeme se pouze dohadovat, co bylo příčinou odkladu – pravděpodobně náročnost zadaných prací.

3.9 Třetí schůze vládního výboru (4. 1. 1951)

Nový rok 1951 zahájil výbor prací, ale hned sedm jeho členů se ze schůze omluvilo. Ing. arch. Chamrád za sebe poslal hned dva zástupce – ing. Kolátora a ing. Kamaráda. Usnesení z předchozí schůze již tradičně naložilo nejvíce úkolů na bedra pracovníkům stavební kanceláře a také Emanuelu Šlechtovi, novopečenému ministru stavebního průmyslu.¹⁷¹ Jejich přednesené

¹⁶⁹ Již za přítomnosti Otakara Švece a Jiřího Štursy.

¹⁷⁰ Kalkulovalo se v optimálním případě již s jarem roku 1951.

¹⁷¹ K 20. 12. 1950 zaniklo ministerstvo techniky a vzniklo ministerstvo stavebního průmyslu.

referáty podrobně mapují časové údobí posledních dvou měsíců roku 1950. U dvou klíčových bodů se nyní zastavíme:

a) Průzkum lomů. Definitivně se potvrdily nepříznivé výsledky sond na Spiši. Naproti tomu listopadový průzkum na Liberecku přinesl opačné hodnocení. Byly zjištěny dostatečné kapacity, odebrány vzorky k přezkoumání a oblast doporučena k těžbě. Na základě těchto informací vládní výbor zastavil definitivně sondáž na Slovensku, zrušil své rozhodnutí ohledně spišského travertinu a dal zelenou liberecké žule.¹⁷² Urychleně měly proběhnout přípravné práce a od 1. března 1951 se již očekávala těžba.

b) Umístění a velikost pomníku. Umístění monumentu na místo stávajícího Hanavského pavilonu nebylo po bližším ohledání z důvodu nestabilního podloží shledáno jako možné. Porota proto doporučila zaměřit se na původní vyhlédnuté staveniště a kvůli statikům přistoupit k dalším posunům od hrany stráně dozadu (o deset metrů více, tj. na šestnáct metrů). Byly také pořízeny fotografie (zabírané ze dvou kontrolních výšek) z celkem třiceti dvou míst v Praze, z nichž byla nasnímana konturová maketa pomníku ve velikostech od 12,45 m do 17,45 m. Využita byla také fotogrammetrie. Soutěžní porota se vyslovila pro maximální výšku pomníku 15 metrů, pochopitelně s jistou tolerancí ke konkrétnímu uměleckému záměru. Tento závěr přijal následně i vládní výbor. Dílčí úpravy byly nařizeny také na podstavci a terase před pomníkem.

Podklady stavební kanceláře a ministra Šlechty byly poměrně bez problémů přijaty. Přesto však došlo i na tomto (v pořadí již třetím) zasedání vládního výboru ke kontroverzím a nečekaným rozhodnutím, která měla

¹⁷² K průzkumu lomů světelské žuly, taktéž uvažované, nedošlo. S největší pravděpodobností již byly jejich kapacity částečně rozplánovány mezi jiné projekty.

v budoucnu ovlivnit celý podnik. Dle dochovaného zápisu z jednání¹⁷³ to byl předseda vlády Antonín Zápotocký, kdo nad předloženými fotografiemi jako první nadhodil možnost umístění budoucího pomníku v ose Čechova mostu. Vidina průhledu ze Staroměstského náměstí byla lákavá. Ing. Kolátor ihned kontroval tím, že porota se i touto možností zabývala, ale zásadně ji odmítla. Není tedy třeba tuto problematiku dále zkoumat. Kolátorovo stanovisko bylo naprosto pochopitelné – v případě změny místa stavby, byť jen o pár desítek metrů, by stavební kancelář, v jejímž čele stál, byla rázem o půl roku práce zpět. Geologické průzkumy, geodetická měření, fotografická dokumentace makety, architektonické úpravy návrhu – to vše by se muselo dělat znovu. Na druhou stranu, vzhledem k požadavkům statiků se nyní pomník nacházel až šestnáct metrů od hrany stráně, čímž se pomalu stírala jeho původní působivost na skalním ostrohu přímo nad Vltavou. Hrana stráně nad Čechovým mostem je sice od řeky dále (vzniká zde jakási pánev) a je níž než na původním místě, nicméně je viditelná přímo z historického centra Prahy (Staroměstského náměstí) a nabízí symetrické ztvárnění zamýšleného monumentálního schodiště. K Zápotockému se vzápětí připojili Kopecký i Šlechta, a tak bylo nařízeno provedení fotogrammetrie nové lokalizace.

Předložené komponované snímky vůbec zapůsobily v řadách členů vládního výboru pozdvižení; dalším zjevným nedostatkem se totiž jevil tvar celého pomníku. Premiérovi tak teprve nyní připadá pomník jako balvan či sarkofág, Zdeněk Nejedlý i Václav Kopecký považují návrh za málo propracovaný, další nejsou spokojeni s postranními reliéfy atd. Skoro by se mohlo zdát, že se původní nadšení pro nový masivní prvek hned vedle siluety Hradčan poněkud vytratilo. Ne že by si snad náhle výbor náhle připustil nepatřičnost gigantického sousoší se Stalinem v čele poblíž centra české státnosti, ale rozhodně nechtěl mít nad Prahou nějaký splývavý útvar působící jako „pěst na oko“ a to vše „na věčné časy“. Proto se znovu otevřela otázka, která se zdála být již přes rok uzavřenou – otázka koncepce pomníku.

¹⁷³ Viz fond ÚPV, karton 1572.

Jestliže hned na svém prvním zasedání v červenci 1950 vládní výbor přichystal hořkou pilulku pro manžele Štursovy a jejich komplexní úpravu Letenské pláně, teď se možná schylovalo k něčemu obdobnému pro Otakara Švece.¹⁷⁴ Členům výboru především vadilo malé vyniknutí Stalinovy postavy nad ostatními figurami. Splývání bočních figur při pohledu z větší dálky konstatovala již dříve soutěžní porota 29. listopadu 1950:

*„Uznáváme, že autor docílil v předložené plastické skice v měř. cca 40 cm výšky jistého vyniknutí hlavní postavy gen. J. V. Stalina oproti ostatnímu celku. Vyhovuje tak výslovnému přání. Uznáváme, že tohoto účinku bylo do jisté míry dosaženo, avšak za cenu velkého ochuzení celkových plastických hodnot celku; tímto řešením se zdůrazňuje mrtvá hmota jádra pomníku a dosahuje pouze siluetové a jen lineární ostroty, reliéfy samotné jsou na zadních postavách příliš ploché [...] jsou to jen přičleněné alegorické postavy bez vnitřní souvislosti a funkce. Celé pojetí skici je příliš dekorativní, a tudíž nemonumentální. [...] Sochařský výraz posledních pobočných postav i zadní pohled na pomník byly podle našeho názoru daleko příznivější na původním soutěžním modelu [...] **Horní plocha není architektonicky náležitě ukončena** [...] Neschvalujeme dnešní tvar podstavce, který je příliš akcentovaný a připomíná svým tvarem sarkofág [zvýraznil J. Š.].“¹⁷⁵*

Takto ostře nepříznivé stanovisko dalo podnět k dalším diskusím o uměleckém ztvárnění pomníku.¹⁷⁶ S postupem času se totiž zřetelně začalo ukazovat, že ideologické a umělecké hledisko se v případě Stalinova pomníku dostávají do rozporu. Švecův tým zvítězil v soutěži právě díky (a rok staré hodnocení poroty to potvrzuje) propojení Stalinovy postavy s lidem. Ovšem nyní při konkrétním zkoumání účinku tak mohutného sousoší se ke slovu dostávají také estetické normy, které celkové kladné vyznění monolitického útvaru zpochybňují, a to především při pohledu z větší vzdálenosti. Václav Kopecký dokonce navrhl, že vhodnější by byla

¹⁷⁴ Ten zatím nebyl na zasedání přítomen, přizván byl až později.

¹⁷⁵ Srov. *Zápis o 3. schůzi vládního výboru pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi v Praze* (fond ÚPV, karta 1572)

¹⁷⁶ Zdeněk Nejedlý navrhoval uspořádání výstavy, která by měla zachytit probíhající práce a přípravy včetně jednotlivých variant modelu pomníku s cílem znovu vzbudit zájem veřejnosti. Tato výstava se skutečně později uskutečnila, viz dále.

jednotlivá socha na soklu případně doplněná čtyřmi pylony [sic!]. To by ovšem znamenalo totální zvrat v dosud provedených přípravách – zcela nový návrh pomníku, novou fotodokumentaci atd. a především popření výsledků celé soutěže, což nepřicházelo vzhledem k jejímu průběhu a podpoře z nejvyšších míst příliš do úvahy. Vládní výbor také tlačil čas. Základní kameny byly s velikou pompou položeny už před více než rokem a na staveništi se kromě geologických sond zatím v podstatě nekoplo do země.

Vzhledem k uvedeným okolnostem mohla být Švecova zakázka zpochybněna jen částečně, nicméně byl vyvinut tlak na to, aby sochař vytvořil více variant vítězného návrhu (do 14 dnů!) a především aby více vyzdvihl samotnou Stalinovu postavu, jinak konečný metrový model schválen nebude. Švec se tomuto úkolu pochopitelně bránil, neboť splnění těchto požadavků by znamenalo přerušení probíhající práce na finální verzi (termín ukončení metrového modelu byl stanoven na červenec 1951) a pro něj osobně jen další zdržení. Argumentoval také tím, že v případě přijetí stávajícího návrhu bude v konečné realizaci poslední socha beztak o tři a půl metru menší než Stalinova, což se mu zdálo jako dostatečné.¹⁷⁷

Autorskému týmu (zastupovanému na této schůzi Švecem a Štursovou) se záměr vládního výboru zvýraznit Stalinovu postavu vůbec nezamlouval – ovšem po nátlaku se podvolil.¹⁷⁸ Opět se projevílo to, že umělecké i ideologické hledisko musí především odpovídat názoru členů výboru a až posléze názoru samotných autorů. Citlivá otázka honorářů byla pak výborem odsunuta na červenec 1951, tj. teprve po dokončení projekčních prací a metrového modelu.

Termín dokončení pomníku byl další klíčovou záležitostí – práce měla být skončena co nejdříve, ale realita začínala ambiciózní dvouletou lhůtu

¹⁷⁷ Pro běžného pozorovatele bylo vskutku obtížné představit si finální řešení, zejména uvažíme-li, že soutěžní porota i vládní výbor doposud posuzovaly sádrové skici v měřítku 1:50.

¹⁷⁸ O komplikacích pro oba architekty při případném posunu pomníku na osu Čechova mostu ani nemluvě, i když vzhledem k předchozí redukci jejich zakázky (pouze na okolí pomníku) k největšímu zásahu do vítězného projektu došlo již dříve.

nahlodávat. Ministr Šlechta ve své zprávě logicky rozporoval jednotlivé časové údaje – schválil-li vládní výbor na svém předchozím zasedání šestnáctiměsíční limit na tvorbu modelů a nevyvrátil požadovaný osmnáctiměsíční limit na samotnou stavbu, je výsledkem období 34 měsíců (tj. ukončení na podzim 1953), což výrazně překračuje termín uvedený v usnesení z téhož zasedání – do konce roku 1952. K tomu vysvětlují předseda výboru Zápotocký a tajemník Krásný, že tento časový údaj byl v usnesení ponechán „z důvodů psychologických“ [sic!], konečný termín zůstává i nadále v platnosti. Vládní výbor se také usnesl na třídní studijní cestě vybraných členů do Maďarska, na níž se měl autorský tým seznámit s postupem prací na tamním Stalinově pomníku. Místopředseda výboru Václav Kopecký ukončil schůzi (v zastoupení již dříve odešlého předsedy) v 18,45 po více než čtyřech hodinách jednání.

3.10 Čtvrtá schůze vládního výboru (1. 2. 1951)

Necelý měsíc mezi třetím a čtvrtým zasedáním vyplnila horečná práce především stavební kanceláře a Otakara Švece, aby mohlo být usnesení realizováno a vládnímu výboru byly poskytnuty vyžádané skici a fotogrammetrické materiály. Sochaři nezbylo než vytvořit model se zvýrazněnou Stalinovou postavou, odpovídající požadavkům vládního výboru. Fotodokumentaci prováděli architekti Miroslav a Věra Chalupníčkovi. V případě uvažovaného místa v ose mostu byly v této fázi zhotoveny tři fotografie, základní pohled byl veden osou dnešní Pařížské ulice směrem na Letnou, jeden z dalších dvou snímků byl pořízen z prostoru dnešního náměstí Jana Palacha.

Dílčí zpráva stavební kanceláře z ledna 1951 zachycuje právě a především úkony spjaté s výše uvedenými úkoly. A tak se dovídáme o

návštěvě zástupců vládního výboru i stavební kanceláře¹⁷⁹ přímo ve Švecově ateliéru. V pátek 26. ledna 1951 v Letohradské ulici předložil sochař návštěvníkům dvě skici vytvořené dle požadavků vládního výboru a další dva menší modely, které měly prokázat nesourodost dvou měřítek užitých v rámci jednoho pomníku. Příznivě byl kvitován vznikající metrový model, na němž boční postavy působily díky většímu měřítku přece jen plastičtěji. Na základě příznivého dojmu z probíhající sochařovy práce bylo rozhodnuto sezvat čtvrtou schůzi přímo do ateliéru, aby se také ostatní členové vládního výboru mohli přesvědčit osobně.

První únorový den roku 1951 muselo být ve Švecově ateliéru poněkud těsně, neboť kromě omluvených Jiřího Pelikána a Josefa Krosnáře se sešel vládní výbor v plném složení. Celou sešlost pochopitelně doplnil sám uživatel ateliéru, chybět nemohl nepostradatelný tajemník výboru dr. Krásný, jako hosté se dostavili manželé Štursovi, ing. Kolátor a ing. Kamarád. Předveden a náležitě prozkoumán byl metrový model, který Švec dosud tvořil na základě usnesení již první schůze vládního výboru z července 1950. Tehdy předvedená skica byla schválena jako definitivní základ pro další modelování. To se teď ale mělo změnit a příslušné usnesení bylo revidováno. Největší pozornost totiž vzbudil návrh označovaný v pramenech jako „třetí varianta“, který zohlednil požadavek týkající se zdůraznění Stalinovy postavy.¹⁸⁰ Rozdělaný metrový model tedy sice působil více plasticky, ale stal se nepotřebným a Švec musel začít znovu, ovšem s tím rozdílem, že do července 1951 nyní zbývalo o tři měsíce méně než v listopadu 1950, kdy mu

¹⁷⁹ Členy této delegace byli: ministr stavebního průmyslu ing. dr. E. Šlechta, náměstek primátora ing. arch. V. Chamrád, technický referent ÚNV ing. arch. V. Kolátor, náměstek technického referátu ÚNV ing. L. Janoušek, tajemník ministerstva stavebního průmyslu ing. F. Svoboda a ing. arch. K. Kamarád, zástupce stavební kanceláře.

¹⁸⁰ Pro úplnost dodejme, že místopředseda NS Václav David na čtvrté schůzi vládního výboru vyjádřil názor, že současná „třetí varianta“ není vhodná k realizaci a za optimální řešení považuje solitérní sochu zakomponovanou do letenského prostředí. Otazník zůstává nad tím, proč tak krajní názor projevil až nyní (dle dřívějších zápisů se David angažoval především v prosazování světelské žuly jakožto stavebního materiálu). Vzhledem k pečlivosti a zevrubnosti dochovaných zápisů je nepravděpodobné, že by takový podnět nebyl zaznamenán. Davidovu iniciativu však závěrečné usnesení čtvrté schůze vládního výboru nezohlednilo a schválena byla „třetí varianta“ modelu.

byl tento termín na tvorbu metrového modelu stanoven (lhůta prodloužena nebyla).

Historie úprav původního návrhu se touto další změnou již začala utěšeně rozrůstat, rekapitulujme proto zásadní změny:

1. Pořadí postav – oba vojáci byli odsunuti ze Stalinovy bezprostřední blízkosti, aby byly podtrženy „mírové snahy“ sovětského vůdce.
2. Vydělení Stalinovy postavy – na základě připomínek soutěžní poroty při zachování obdobné velikosti všech figur.
3. Úprava horního okraje pomníku – monolitický kvádr mezi postavami byl oživen motivem dvou vlajících praporů, což však uvedenou neforemnost neodstranilo bezezbytku.
4. Výrazné vydělení Stalinovy postavy – Stalin je na základě požadavku vládního výboru na vrcholu klínu zvýrazněn a ostatní postavy úměrně sníženy.

Druhým hlavním bodem programu čtvrté schůze bylo posouzení fotografických podkladů, jež dodala stavební kancelář. Ta v dílčí zprávě, popisuje postup při vytváření předkládané dokumentace a přidává i své stanovisko k případnému posunu staveniště na osu Čechova mostu. Toto stanovisko bylo záporné:

„V ose mostu tvoří letenská stráž značnou průrvu, takže pomník by byl situačně mnohem více vzdálen od nábřeží, než na uvažovaném místě dosavadním [...] Navrhovaný pomník svými velkými rozměry působí svojí cítěnou vahou přímo drtivě na most, kterým svým pojetím a výzdobou se zdá příliš drobným a filigránským. Sloupy s drobnými plastikami, osvětlovací stožáry atd. [...] Nedoporučuje se proto toto staveniště a navrhuje se situovati pomník na místě původním [zvýraznění přímo v citovaném dokumentu].“

Pomyslné kyvadlo rozhodnutí, které bylo rozhoupáno okolo umístění budoucího pomníku, se však navzdory striktnímu stanovisku odborníků pomalu blížilo k ose Čechova mostu. Dalo by se říci, že k definitivnímu obratu došlo ve chvíli, kdy se tři nejvýznamnější členové vládního výboru, tj.

Zápotocký, Kopecký a Nejedlý, začali klonit k názoru, že nové místo by bylo vhodnější. Původní umístění na ostrohu u Hanavského pavilonu bylo zvoleno nepochybně se snahou o vytvoření dominanty „nad Prahou“. Vzhledem k názoru statiků a geologů však nebylo možné realizovat natolik hmotnou stavbu tak blízko okraji srázu a při požadovaném oddálení se zase pomalu vytrácela „výhoda“ výrazného místa nad Vltavou – hrozilo, že pomník nebude dobře vidět z nižších poloh a nové panorama Prahy nebude odpovídat požadavkům zadavatelů. Přednosti osy Čechova mostu již byly uvedeny výše. Nová fotogrammetrie zohledňující modifikovaný návrh pomníku měla přispět k definitivnímu určení staveniště. Výborem byl také vydán pokyn pro rozpracování architektonického řešení nového prostoru. Provedením těchto prací byli v krátkém termínu 14 dnů pověřeni oba architekti a stavební kancelář. Příští schůze tak slibovala konečné řešení rébusu.

3.11 Pátá schůze vládního výboru (13. 3. 1951)

Úterý třináctého března 1951 tentokrát již opět v budově ÚPV přineslo další díl skládky s názvem Stalinův pomník. Po obligátní zprávě stavební kanceláře se na přetřes dostaly opět honoráře, další dosud nevyřešená kapitola. Neustále se měnící výchozí podmínky architektonických prací znamenaly přepracování dílčích návrhů, které již beztak dávno nepřipomínaly vítězný projekt. Po radikálním omezení rozsahu práce, k němuž došlo hned na prvním zasedání vládního výboru, se vzhledem k vývoji situace dostali Štursovi spíše do vleku jednotlivých usnesení, která takřka pokaždé znamenala nějakou změnu v plánování. Tento proces měl patrně vliv také na otázku odměn pro oba architekty. Připomeňme, že na podzim předcházejícího roku se jim přiřknutý tabulkový plat pohyboval na úrovni jednoho a půl milionu Kčs. Poslední skutečné peníze (150 000 Kčs) však obdrželi naposledy 1. června 1950 a s tím se Jiří a Vlasta Štursovi

nespokojili. Už v lednu 1951 podali žádost o další zálohu v celkové výši 500 000 Kčs¹⁸¹ a také zvýšili své celkové požadavky.

Proto ing. arch. Chamrád referuje na pátém zasedání vládnímu výboru, že manželé Štursovi žádají částku dva a půl milionu Kčs, tedy o rovný milion vyšší než byla necelého půl roku stará kalkulace stavební kanceláře. Tento nárok byl šetřením ministerstva stavebního průmyslu shledán jako přemrštěný a Chamrád navrhuje pro architekty dokonce pouze 800 000 Kčs. Velké rozpětí v představách obou budoucích smluvních stran (rozdíl 1 700 000 Kčs) vyvolalo na plénu vládního výboru zevrubnou diskusi o architektonických pracích v kontextu celé stavby, o rozdělení a povaze honorované práce atd. Nakonec přijal vládní výbor celkem pohodlné řešení – definitivní výši honoráře opět odložil a rozhodl o vyplacení zálohy oběma architektům v celkové výši 150 000 Kčs,¹⁸² což bylo o dva dny později (15. 3.) uskutečněno. Štursovi tak dostali první výplatu po více než devíti měsících. Dalším vyjednáváním s architekty o vyplacení záloh byl vládním výborem pověřen ministr Šlechta.

Následujícím bodem programu byla diskuse nad návrhem Václava Davida na změnu koncepce pomníku. Místopředseda NS tuto svou vizi již přednesl na předchozí schůzi a své výhrady také vyjádřil 1. února 1951 v dopise Zápotockému. Většina členů výboru se však shodla na tom, že současný návrh již vyhovuje a Stalinova socha je náležitě zvýrazněna. A měl-li se pomník postavit v co nejkratším termínu, nepřicházelo další výraznější předělávání návrhu v úvahu.

¹⁸¹ Na opisu této žádosti (zaprotokolované na ÚPV pod číslem 102 400 a uložené ve fondu ÚPV, karta 1645) se zachovala marginální poznámka napsaná obyčejnou tužkou a později přeškrtná, tj. obtížně čitelná. Autora tohoto vpisku nelze bezpečně určit. Poznámka obsahuje zápis rozhodnutí o tom, jak naložit s žádostí manželů Štursových. Část rozluštěného textu zní: „*Dle příkazu p. ministra dr. ing. E. Šlechty a nám. primátora ing. Chamráda [daném?] tech. ref. ing. arch. V. Kolátorovi má se vyplatiti oběma à Kčs 100 000 – úhrnem Kčs 200 000 [datum 22. 1. 1951].*“ Provedení bylo stornováno patrně v návaznosti na rozhodnutí vládního výboru odložit prozatím projednávání výše honorářů.

¹⁸² Návrh stavební kanceláře činil pouze 100 000 Kčs. Výbor však zohlednil to, že Vlasta Štursová je matkou a stará se o dítě.

To už se ale schylovalo k hlavnímu bodu schůze – projednání návrhu na definitivní umístění pomníku v letenském prostoru. Slovo si postupně berou jednotliví členové výboru (John, Rais, Šlechta, Bareš, Krosnář) a jednáním se nese všeobecná podpora nově zvolenému místu v ose Čechova mostu. Hlavní důvody a argumenty pro takové rozhodnutí již byly uvedeny výše – zbývalo vyřešit novou koncepci architektonických prací. Přístup k terase pomníku od řeky i od Letenské pláně se nyní pochopitelně zcela měnil, bylo tedy nutné promyslet i případné terénní úpravy okolí v tom smyslu, aby se pohledy na pomník co možná nejvíce rozšířily také z nábřeží, z Karlína apod. I sadová úprava okolí pomníku musela být teprve vyřešena. Během výměny názorů nad těmito tématy navrhl ing. arch. Chamrád věc řešit schodištěm přerušovaným terasami. Pomalu tak vznikala finální představa.

Tato schůze tedy až takřka dva roky od vypsání soutěže na vítězný návrh definitivně určila přesné místo, kde bude Stalinův pomník stát. V lomech na Liberecku finišovaly přípravy k plánovanému květnovému zahájení těžby. Otakar Švec na jednání potvrdil, že dodrží termín stanovený na tvorbu jednometrového modelu. Manželé Štursovi přijali nově vzniklou situaci bez výraznějších námitek. Vývoj situace sliboval, že se celý projekt v následujících měsících konečně výrazněji pohne kupředu.

3.12 Šestá schůze vládního výboru (8. 6. 1951)

Půltucet zasedání se naplnil téměř po roce existence tohoto orgánu. Dosud však nebyl k dispozici ani metrový model ani schválený architektonický projekt, dokonce ani nebyly uzavřeny smlouvy s tvůrci. Rozhodnuto bylo jen o stavebním materiálu (žula) a místě stavby (osa Čechova mostu). Přípravy v lomech se protahovaly a tak rozsáhlá těžba slibovala spíše komplikace než hladký průběh prací. Z účtu vládního výboru k 15. červnu 1951 odešlo již 3 560 000 Kčs, z toho náklady stavební kanceláře tvořily více než dvě třetiny (2 500 000 Kčs), zbytek představovaly

dosud vyplacené zálohy na honoráře autorům. Situace kolem vyplácení záloh již zjevně vyžadovala trvalejší řešení.

Šlechta 18. 4. 1951 sestavil finanční rozklad a směrnici pro vyplácení záloh oběma architektům až do doby, kdy bude známa definitivní výše honoráře. V návrhu je patrná snaha systemizovat a zpřehlednit dosavadní živelné vyplácení záloh, které se mělo změnit v pravidelné výplaty. Navrhovaná taxa byla vyčíslena na 15 000 Kčs měsíčně, ovšem se zpětnou platností k 1. únoru 1950. Dosud obdržené platby (v lednu 1950, říjnu 1950 a v březnu 1951) v celkové výši 200 000 Kčs pro každého z projektantů byly započítány jako již vyplacené zálohy.¹⁸³ Za období od 1. února 1950 do 1. července 1951 náležela projektantům záloha 255 000 Kčs (17 měsíců po 15 tisících Kčs), dosud nevyplacený rozdíl činil tedy 55 tisíc korun na osobu a tento dluh byl po schválení tohoto harmonogramu vyrovnán (15. 6. 1951).¹⁸⁴

Další uzlový bod představovala tvorba metrového modelu pomníku, která se v období šesté schůze vládního výboru měla dle původních propočtů již završovat. O Švecově počáteční skepsi již byla řeč a s postupem času se prokázalo, že termín dokončení zhruba v polovině roku 1951 dodržen nebude. Předseda výboru Antonín Zápotocký byl o této nemilé skutečnosti zpraven už v květnu, když mu předložil písemné podklady pro nadcházející schůzi dr. Krásný. V nich tajemník vládního výboru tlumočil premiérovi mj. Švecův aktuální odhad na dokončení – září či počátek října 1951. Důvody uvedl sochař následující: „*Toto zdržení odůvodňuje jednak tím, že ztratil*

¹⁸³ Povšimněme si zajímavé nesrovnalosti. Systém plateb byl nastaven sice zpětně k 1. 2. 1950, nicméně v kalkulacích Šlechtova ministerstva v již vyplacené sumě se objevuje také částka 100 000 Kčs za vítězství v soutěži o návrh Stalinova pomníku vyplacená v lednu 1950. Striktně vzato byla tedy dosud obdržená částka v případě obou architektů o 50 000 Kčs nižší, tj. 150 000 Kčs.

¹⁸⁴ Ve skutečnosti byl dluh 105 tisíc korun (viz předcházející poznámku). Zmatek ještě dovršuje zjevný omyl uvedený v usnesení 6. schůze – zde se uvádí počátek výplat **k 1. 2. 1951**, což však odporuje všem kalkulacím a následným výplatám. Původní dokument Šlechtova ministerstva mluví jasně – účtování zpětně k 1. 2. 1950 (viz fond ÚPV, karton 1645). Pokud by byl za počáteční termín vzat skutečně únor 1951, sotva by byla oběma architektům k 15. 6. 1951 vyplacena částka 55 tisíc Kčs, jak dokládá účetní kniha, ale 60 tisíc Kč, což by odpovídalo období 1. únor až 1. červenec 1951. Nemluvě o tom, že počátek v únoru 1951 by nijak neřešil ani nezohlednil zálohy vyplacené do té doby.

prakticky 4 měsíce tím, že nebyl schválen definitivní model, jakož i některými technickými potížemi a tím, že v létě bude třeba absolvovat dovolené [sic!]“¹⁸⁵ V zájmu urychlení prací se tvůrčí tým rozrostl o dalších šest sochařů včetně Miloše Zeta (1920–1995).¹⁸⁶ Ti pracovali především na vedlejších postavách¹⁸⁷ a Otakar Švec se mohl plně věnovat soše Stalina. Tento postup se vládnímu výboru i stavební kanceláři zamlouval, otázkou zůstává, jak s ním byl spokojen hlavní autor, pracující na svých nejlepších sochách dosud vždy samostatně.¹⁸⁸ Angažování dalších umělců bylo nepochybně vynuceno okolnostmi, nicméně již při tvorbě prvního modelu tím byl jednotný autorský přístup porušen a celková Švecova koncepce, byla-li nějaká, musela alespoň částečně utrpět. Příznačně to glosoval Antonín Zápotocký, který někdejšího autora brilantního *Motocyklisty* upozornil, „že pomník buduje a tvoří ne pro estéty, nýbrž pro masy.“¹⁸⁹

Přestože se tedy bývalý Kafkův ateliér zaplnil sochaři, metrový model stále dokončen nebyl, což bylo pro vládní výbor nepřijatelné přinejmenším ze dvou důvodů (když pomineme nedodržení nyní již zcela iluzorního termínu dokončení v závěru roku 1952). První byl čistě technický – při absenci metrového modelu nelze rozvrhnout ani rámcový spárořez, podle nějž měl být lámán kámen. Vzhledem k tomu, že koncepce stavby předpokládala železobetonové jádro se žulovým obložením na povrchu, nebylo možné lámat „naslepo“. Druhý důvod spadal do oblasti propagandy. V rámci oživení zájmu veřejnosti o celý podnik se na základě návrhu Zdeňka Nejedlého, který vznesl na jedné z předchozích schůzí, uvažovalo o uspořádání výstavy, která

¹⁸⁵ Viz: *Informace pro pana předsedu vlády pro 6. schůzi vládního výboru pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi v Praze*, datovaná 28. 5. 1951 (fond ÚPV, karton 1645).

¹⁸⁶ Akademický sochař Miloš Zet je považován za žáka Karla Pokorného. Je např. autorem busty S. K. Neumanna umístěné v Panteonu Národního muzea v Praze či sochy plačící ženy Památníku protifašistického odboje v Praze-Kobylisích.

¹⁸⁷ Za každý metrový model jednotlivé sochy byla stanovena odměna 20 tisíc korun.

¹⁸⁸ Možnost využití spolupracovníků v zájmu urychlení tvorby modelu nastínil vládní výbor na jednom z předchozích zasedání a za příklad podobného postupu uvedl především rozsáhlý projekt Ludka Marolda (panoráma Bitva u Lipan), na němž s ním spolupracovalo hned několik malířů (Jansa, Vacátko, Hilšer a další).

¹⁸⁹ Viz *Zápis o 6. schůzi vládního výboru...* (fond ÚPV, karton 1572).

by zachytila dosud vykonanou práci na Stalinově pomníku. Bez definitivně schváleného modelu, když od prezentace slibné soutěžní verze uplynul již rok a půl, by celá expozice postrádala hlavní atrakci. Proto byl na šesté schůzi vládního výboru Otakar Švec znovu dotazován, kdy hodlá ukončit práci na metrovém modelu pomníku. Choulostivost celé záležitosti podtrhuje i to, že o pár chvil dříve (ještě před Švecovým příchodem na schůzi) referoval ing. arch. Kolátor za stavební kancelář o situaci v bývalém Kafkově ateliéru a při té příležitosti označil sochaře za „poněkud liknavého“. Po „živé“ diskusi navrhuje Švec nový termín do konce září 1951, což bylo na žádost Antonína Zápotockého přesně zaprotokolováno.

Architektonická část návrhu prodělala řadu změn v návaznosti na rozhodnutí změnit umístění pomníku. Volba místa stavby už byla nyní definitivní, k čemuž přispěly i závěry statických a geologických, kteří shledali novou lokalitu jako veskrze vhodnější, než bylo místo předchozí. Hladký průběh schvalování aktuálního návrhu se vzhledem k předchozí praxi snad ani nedal očekávat, zejména když jednotliví členové vládního výboru prezentovali odlišná stanoviska ke konkrétním detailům projektu. Bylo zřejmé, že zasazením do prohlubně v ose Čechova mostu vzniká úplně nové pojetí celého prostoru, ve kterém se stávalo okolí chystaného monumentu významnější součástí samotného pomníku, nikoliv pouze jeho sekundárním produktem. Panovaly-li již dříve obavy z působení gigantického klínového sousoší v citlivém pražském panoramatu, nyní šlo především o důkladné „vytěžení“ klíčových výhod a možností, jež nově zvolené místo skýtalo oproti původnímu umístění na ostrohu poblíž Hanavského pavilonu. Pomník měl být dobře viditelný z co největší části vltavského nábřeží a především se měl stát vyvrcholením osy Staroměstské náměstí – Pařížská – Čechův most – Letná. Přístupová cesta od řeky tedy rozhodně neměla působit jako neorganické přerušení této linie.

Proto se diskuse brzy soustředila na problematiku schodiště stoupajícího k pomníku. Architekti přišli v souladu se zákony umělecké

perspektivy se schodištěm postupně se sbíhajícím. Toto pojetí podpořil jmenovitě i člen výboru Jiří Pelikán, nicméně i díky podpoře Zápotockého a Šlechty se prosadilo schodiště nesbíhající se.¹⁹⁰ Poslední jmenovaný také v zájmu otevření výhledu z dalších částí Prahy navrhl terénní úpravy části letenské stráně. František Nečásek pokládal návrh v této fázi za málo dekorativní. Celý koncept také předpokládal rozšíření a úpravu předmostí tak, aby vyhovovalo novým potřebám nástupní plochy pro výstup k nové dominantě Prahy. Návrhy jednotlivých částí architektonického celku však teprve vznikaly.

Srdeční záležitostí pro předsedu vlády byla záležitost nábory pracovních sil – kameníků, kamenosochařů, stavebních dělníků apod. Sám vyučený kameník při té příležitosti zavzpomínal na „staré dobré časy“. Mamutí státní zakázka skutečně slibovala solidní výdělek mnoha lidem na poměrně dlouhou dobu. Stavební kancelář prezentovala svůj záměr vybudovat přímo poblíž staveniště kamenickou huť, kde by se nalámaný materiál dále zpracovával. Chystala se mohutná náborová akce po celé republice. Začal se také postupně vynořovat náročný logistický problém s přepravou několikátunových kvádrů z Liberecka.

Vzhledem k autorovu závazku ohledně dokončení metrového modelu (na jehož plnění měla bedlivě dohlížet stavební kancelář) už nic nebránilo konkrétnější rozpravě o plánované propagační výstavě, na které se měla široká veřejnost seznámit s dosavadním postupem prací. Vládní výbor učinil během roku a půl od položení základních kamenů několik zásadních a pro nezasvěcené překvapivých rozhodnutí. Mezi nejzjevnější patřilo nepochybně přeložení místa stavby. Stanoviště, na němž Klement Gottwald slavnostně poklepal kladívkem „*za mír, za socialismus, za štěstí i blaho našeho lidu*“ v přítomnosti tisíců lidí, bylo nyní již zcela zavrženo. Po rozpravě nad návrhy místa uspořádání výstavy byl odmítnut prostor na Staroměstské radnici kvůli

¹⁹⁰ Nakonec bylo přeci jen realizováno schodiště, které se ještě před rozdělením na dvě ramena sbíhá.

její odlehlosti (?) a vybrán Dům výtvarných umělců.¹⁹¹ Termín výstavy byl určen na 14. října až 11. listopadu 1951, aby uváděla program Měsíce československo-sovětského přátelství (nejčastěji 7. listopad až 12. prosinec). Než bude vše připraveno k podzimní výstavě, rozhodl se vládní výbor, že umožní veřejnosti trochu nahlédnout pod pokličku svých dosavadních jednání, a vydal zhruba stránkové komuniké, které s drobnými úpravami otisklo 9. 6. 1951 Rudé právo na titulní straně. Text článku není příliš podrobný, jde spíš o stručné informativní sdělení.¹⁹²

Lakonický text byl také na dalších zhruba osm měsíců posledním výstupem činnosti vládního výboru pro postavení pomníku generalissimu J. V. Stalinovi (další zasedání proběhlo až 28. 2. 1952). Základní koncepce (skutečně jen základní) byla přes četné peripetie přece jen stanovena a stavba se konečně mohla rozběhnout. Hlavní důvod pro útlum činnosti zmíněného vládního výboru je nasnadě – v rámci snahy o úspory v administrativě a také kvůli nahromadění celé řady problémů v pražské infrastruktuře vláda na svém zasedání 13. července 1951 rozhodla o zřízení *vládního výboru pro výstavbu hlavního města Prahy* (dále jen výbor pro výstavbu Prahy),¹⁹³ který měl komplexně řešit potřebné úkoly, tj. do značné míry převzal stavbu Stalinova pomníku do své kompetence. Původní vládní výbor pro postavení pomníku prozatím nezanikl, nicméně perioda jeho zasedání se měla prodloužit a podružnější agenda projednávat jinde. Na stránkách dobového tisku se můžeme dočíst také něco o pracovní náplni nově ustaveného výboru:

„K návrhu svého předsedy [Zápotockého] zabývala se pak vláda otázkou výstavby hl. města Prahy. Tato výstavba je spojena s řešením velmi vážných

¹⁹¹ Zde je v zápisu nepřesnost. Správně mělo být uvedeno *Dům výtvarného umění*, což je dobové označení domu U Hybernů, kde se také výstava posléze skutečně konala. Zvolené místo je vzdáleno zhruba šest set metrů vzdušnou čarou od „odlehlé“ Staroměstské radnice.

¹⁹² Srov. článek „Konečný návrh na pomník J. V. Stalina na letenské pláni“, *Rudé právo* (9. 6. 1951), s. 1.

¹⁹³ Nešlo však o vznik v pravém slova smyslu, již dříve totiž existovala *Komise pro výstavbu hl. města Prahy*, která byla „povýšena“ na vládní výbor při zachování účasti dosavadních členů (Zápotocký, Kopecký, Čepička, Šlechta, Novotný, Bareš, Krosnář, Chamrád, Krutina) a jejich dalším doplnění. Celkem měl nově ustavený výbor 13 členů.

*problémů nejen technických, ale i politických, jako je např. otázka podzemní dráhy, železniční dopravy, otázka průmyslu, počtu obyvatel apod. Z toho důvodu se vláda rozhodla zřídit vládní výbor pro výstavbu hl. města Prahy [...]*¹⁹⁴

Personální obsazení zůstalo v případě dosavadních „klíčových hráčů“ zachováno. Předsedou se stal opět Zápotocký, místopředsedou Kopecký, staronovými členy Šlechta, Petr, Krosnář, Bareš, Chamrád, tajemníkem dr. Krásný. Zajímavostí je přítomnost Alexeje Čepičky a Antonína Novotného – jedné zářící a jedné vycházející hvězdy stranické a státní nomenklatury¹⁹⁵ – doplněná navíc ještě ministrem bezpečnosti Ladislavem Kopřivou.

Náš zájem se proto obrátí především k relevantním bodům jednání výboru pro výstavbu Prahy, k pokračujícím pravidelným zprávám stavební kanceláře a dalším konkrétním událostem v chronologickém běhu.

3.13 Podzim 1951 – příprava výstavy „Se Sovětským svazem na věčné časy“

Slavnostní expozicí v centru Prahy a předpokládaným velký zájmem veřejnosti mělo vyvrcholit dvouleté období diskusí, polemik, návrhů i změn. „Pracujícím lidu“ se měl v celé slávě představit projekt kolosálních rozměrů. V přípravách se začalo angažovat již propagandisticky zběhlé ministerstvo informací a osvěty s Kopeckým v čele a také Zdeněk Nejedlý coby předseda Svazu československo-sovětského přátelství (dále jen SČSP). Ten vládu již v červenci 1951 seznámil s předběžným programem *Měsíce československo-sovětského přátelství*, který měl probíhat od 9. listopadu do 5. prosince 1951.¹⁹⁶ Vrásky však organizátorům přidělávalo několik věcí. Teprve vznikala technická a výkresová dokumentace, investiční záměry a ovšem také metrový model pomníku, v jehož případě se staly urgency na dokončení prací již evergreenem.

¹⁹⁴ Viz *Rudé právo* (14. 7. 1951), s. 1.

¹⁹⁵ Agilní Gottwaldův zeť Čepička byl v této době již ministrem obrany a Novotný vedoucím funkcionářem KV KSČ v Praze.

¹⁹⁶ Srov. článek Zpráva ze zasedání vlády, *Rudé právo* (11. 7. 1951), s. 1.

Ing. arch. Vladimír Chamrád ve své zprávě o průběhu příprav z 13. září 1951 konstatuje, že šest asistujících výtvarníků již skončilo svou práci na pomocných skicách postranních soch a sochař Švec zahájil práci na konečném modelu. Dr. Krásný však o devět dní později (22. 9.) zaznamenal následující:

„Pokud jde o jednometrový model Stalinova pomníku, zjistil jsem, že akademický sochař O. Švec nemá jej ještě hotový. Vymlouvá se na velká vedra, v nichž prý nemohl pracovat a poukazuje na to, že výstava, která má znázorňovat vývoj prací na Stalinově pomníku, má být podle vládního usnesení ze dne 10. července spojena s výstavou československo-sovětského přátelství, a že se tedy bude pravděpodobně konat až v listopadu 1951 [...]“¹⁹⁷

Tajemník výboru se sochařovými argumenty přesvědčit nedal a připomněl Švecovi dosud nerevidovaný, tj. stále platný termín dokončení metrového modelu – do konce září 1951. Mnoho dní již nezbývalo. Ani oba architekti nezpůsobili patrně Krásnému valnou radost, jejich část práce také dosud nebyla ve fázi vhodné ke konečnému schválení. To pochopitelně zdržovalo těžbu v lomech a další nezbytné úkony. V citované zprávě se můžeme dále dočíst:

„Projektanti Štursovi zatím nemají hotový žádný detailní projekt [...] Stavební kancelář žádá, aby vládní výbor uložil projektantům dotat přesný popis pomníku a okolí, jakož i odhad kubatur kamene, a aby v dohodě se stavebními závody a komunálními podniky vypracovali přibližný rozpočet celé stavby, aby ústřední národní výbor na podkladě těchto údajů mohl práce rámcově zadat. Celkový náklad odhaduje stavební kancelář na 200 až 250 milionů Kčs [zvýrazněno v textu originálu].“

Tyto nepříliš povzbudivé zvěsti provázely první zasedání výboru pro výstavbu Prahy (25. 9. 1951). Na něm přednesl Václav Kopecký materiál připravený jeho ministerstvem týkající se chystané výstavy. Ukázalo se, že koordinace jednotlivých zainteresovaných složek nebyla bez problémů.

¹⁹⁷ Viz: *Informace ve věci zprávy o průběhu přípravných prací pro postavení pomníku gen. J. V. Stalinovi* (fond ÚPV, karton 1572).

Ministerstvo informací a osvěty spolu se SČSP započaly přípravy na Měsíci československo-sovětského přátelství již dříve a v dubnu 1951 pro vlastní plánovanou expozici „Sovětský svaz na cestě ke komunismu“¹⁹⁸ zajistily výstavní prostor U Hybernů. Následně se v červnu na šesté schůzi vládní výbor pro výstavbu pomníku usnesl na uspořádání bilanční výstavy, na níž měl být zveřejněn definitivní model a ostatní plány, a to v termínu zčásti kolidujícím s akcí SČSP (14. 10. až 11. 11.) a na totožném místě. V návaznosti na usnesení vládního výboru začali pracovníci ÚNV taktéž s přípravami. Zjevný nesoulad v plánování obou výstav byl v červenci 1951 odstraněn tím, že chystané expozice byly sloučeny v jednu. Role zastřešujícího orgánu se ujalo Kopeckého ministerstvo a „ideovým vedoucím“ sjednocených akcí byl určen dr. Zvoníček z SČSP, projekční práce převzal arch. Rossman.¹⁹⁹ Předběžný rozpočet vyčíslil Kopecký ve své zprávě na 2 260 000 korun, z čehož na „pomníkovou“ část bylo vyhrazeno 400 000 Kčs.

3.14 Výstava U Hybernů (přelom 1951/1952)

Z dochovaných plánů je patrné, jakou důležitost autoři výstavy přikládali právě letenské stavbě. Žádný návštěvník nemohl Stalinův pomník minout. Ihned po vstupu do objektu, přímo naproti hlavním dveřím, nákres ukazuje umístění metrového modelu pomníku, který obklopuje mírně prohnutá stěna s nainstalovanými fotografiemi prostoru stavby. V bočních výklencích na levé i pravé straně od modelu mohli pak návštěvníci spatřit fotografie a jednotlivé verze architektonického řešení. Další výklenky po obou stranách už byly tematicky věnovány SSSR (oddíly *Říjnová revoluce*, *Komunistická výchova*, *Stát SSSR a strana* apod.). V prvním podlaží pak výstava pokračovala (zákoutí *Vesnice v SSSR na cestě ke komunismu*, *Město v SSSR na cestě ke komunismu*, *Vysoká kvalita fyzické práce v SSSR* –

¹⁹⁸ Výstava se nakonec jmenovala „Se Sovětským svazem na věčné časy“.

¹⁹⁹ Později obdržel za svou práci honorář 100 000 Kčs.

úderníci, stachanovci atd.). Ve středu sálu byl umístěn model Moskevské (Lomonosovy) univerzity. Vše doplněno četnými mapami a fotografiemi (nejrozměrnější 5 x 2,45 m). Na fasádě budovy se nacházel obří transparent (22 x 1,8 m!) s nápisem „Se Sovětským svazem na věčné časy“, doplněný znakem SSSR a šesti velkými prapory.

Ministerstvo informací a osvěty svěřený úkol nepodcenilo a do svého plánu zahrnuje i tisk 10 000 plakátů výstavy ve formátu A1. Mělo jít především o zpodobnění sovětských úspěchů. Instalace (dle dochovaných faktur) probíhala již od 16. října 1951, aby bylo vše připraveno ke slavnostnímu zahájení v den zaujímající v komunistické hierarchii slavných dnů místo nejčestnější – při výročí Velké říjnové socialistické revoluce (VŘSR) 7. listopadu. O otevření referovalo mezi záplavou projevů s denním zpožděním Rudé právo. Na úvod se hrály obě hymny – československá a sovětská. Přítomen byl předseda vláda Zápotocký, předseda SČSP Nejedlý, členové diplomatického sboru a další významní hosté. Zahajovací projev pronesl náměstek předsedy vlády a ministr zahraničí Viliam Široký. Dobově příznačná rétorika jeho projevu nevybočila příliš z vytyčených linií, pro ilustraci zde uvedme pouze Širokého závěrečná slova: „*Svět kapitalismu a imperialismu je odsouzen k zániku. Nevyhnutelně a nezadržitelně. Dnešní epocha lidstva je a bude stalinskou epochou. Stalinskou epochou, které určují ráz a spád geniální myšlenky vůdce a učitele všech pracujících, soudruha Stalina. Proto si náš lid napsal na své prapory heslo Se Sovětským svazem na věčné časy a nikdy jinak!*“²⁰⁰

Návštěvník expozice neměl zůstat na pochybách (pokud nějaké dosud ještě měl), že hybná síla pokroku pochází především ze země mocného východního spojence, který stojí v čele světového proletariátu. V rolích průvodců působilo dvacet studentů vysoké školy politické.²⁰¹ Projekt

²⁰⁰ Viz *Rudé právo* (8. 11. 1951), s. 3.

²⁰¹ Z pramenů není jasné, zda šlo o studenty nově vznikající Vysoké školy politických a hospodářských věd (VŠPHV) či postupně zanikající Vysoké školy politické a sociální v Praze. Patrně však o první jmenované. O zřízení VŠPHV a zrušení Vysoké školy politické a sociální

pražského Stalinova pomníku, který byl do koncepce výstavy v podstatě kooptován, zaujímal v celém prostoru čestné místo. Dne 19. prosince 1951 byla v domě U Hybernů uspořádána beseda, na níž mohli návštěvníci²⁰² položit své dotazy přímo autorům pomníku (přítomen byl sochař Otakar Švec a architekt Jiří Štursa, též náměstek primátora Vladimír Chamrád jako člen pověřeného výboru). V prepisu se dochoval dokonce i podrobný záznam z této akce.²⁰³ Na úvod všichni tři hlavní hosté postupně rekapitulovali koncepci i technické řešení návrhu (jádro pomníku bude tvořit železobetonová konstrukce a žula pouze obklad apod.), pak již došlo na dotazy z pléna. Ty se nápadně dotýkaly obdobných témat, jaká již mnohokrát probíral především vládní výbor pro postavení pomníku (sousedství nebude z dálky zřetelné, Stalinova postava je málo výrazná, jaký bude přístup k pomníku od řeky, obavy z povětrnostních vlivů atd.). Z jednotlivých odpovědí znovu vyplynula obrovská velikost pomníku. Aby přiblížili posluchačům skutečné proporce svého díla, upozornili Švec a spol. na to, že Stalinova bota bude skoro dva metry dlouhá a šířka jeho oka dosáhne 30 cm. Jeden odzbrojující dotaz (poslední ze sedmi zapsaných) citujme v plném znění: „*Proč má Stalin ruku založenou za kabátem? Připomíná mi to Napoleona.*“

Tazateli či tazatelce byla poskytnuta odpověď zhruba v tom znění, že jde o obvyklý Stalinův postoj, jak je patrné i na jiných sochách a obrazech.²⁰⁴ Závěr besedy pak vyplnil sborový zpěv tří písní ve svazáckém podání (*Sláva Moskvě, Leť slavičku do Moskvy a Všichni jsme mladí*) a setkání bylo po hodině a půl ukončeno.

v Praze, Vysoké školy věd hospodářských v Praze a Vysoké školy sociální v Brně rozhodlo na základě vládního návrhu zákona Národní shromáždění na svém zasedání 14. 10. 1949 (zákon 227/1949 sb.).

²⁰² K datu konání besedy již překročil celkový počet návštěvníků výstavy sto tisíc.

²⁰³ Viz *Zápis besedy o návrhu na Stalinův pomník v Praze...* (fond ÚPV, karton 1572).

²⁰⁴ Což odpovídá skutečnosti. V obdobné póze zachytil Stalina například v roce 1949 sochař N. V. Tomskij. Od Švecova pojetí se ale liší tím, že Stalin svírá v levé ruce svitek místo knihy. Srov. In *Výtvarné umění*, 1954, s. 55.

Výstava však měla ještě jeden výstup týkající se přímo Stalinova pomníku, a to výstup vpravdě pozoruhodný. Díky pečlivosti (a zvědavosti) tehdejších organizátorů se v aktech ÚPV²⁰⁵ zachovaly některé unikátní zápisy z dotazníkových lístků, které vyplňovali návštěvníci výstavy, a také z pamětní knihy. K rukám tajemníka Krásného se tyto materiály dostaly oklikou přes ministerstvo informací a osvěty. Přípis obsahuje kromě zmíněných záznamů také výňatek z hlášení dr. Zvoníčka. Informace v něm obsažené nutně musely přidělat další vrásky na čele všech zainteresovaných na stavbě pomníku. V klíčových pasážích se můžeme mimo jiné dočíst:

*„O záporném stanovisku [k návrhu pomníku] většiny návštěvníků svědčí nejenom to, že procento záporného hodnocení vysoko přesahuje kladné přijetí. [...] většina návštěvníků se o pomníku ani nezmínila. [...] **naprosto se neuskutečnil původní předpokládaný záměr**, že jak při svém příchodu, tak při svém odchodu bude divák plně upoután návrhem pomníku [...] Je tomu tak i přesto, že pomník je umístěn na mimořádně výhodném místě v centru výstavy a že jeho expozici bylo věnováno neúměrně mnoho plochy.*

*Podle mého soudu [...] pomník nevyjadřuje city a vztahy našeho lidu k s.[oudruhu] J. V. Stalinovi. [...] mnoha návštěvníků brání k vyjádření osobního názoru jejich hluboká úcta a láska ke Stalinovi. [...] bylo vidět, jak se obávají spojení odsudku návrhu s možným záporným vztahem k s. Stalinovi. Svůj **záporný postoj** k celému řešení pomníku **projevili** i soudruzi stojící na politicky odpovědných místech a v soukromých rozhovorech **i soudruzi sovětští** [...] [zvýraznil J. Š.]“*

Paradoxně se tak ze zamýšleného propagandistického triumfu stalo něco neočekávaného. Prokázalo se, že nejen mezi odbornou, ale i laickou veřejností nepanuje nad řešením Stalinova pomníku příliš velká shoda. Ty tam byly ódy na vítězný návrh z předminulého roku. Možnost vyjádřit se k celému projektu využila celá řada návštěvníků a jako *vox populi* nelze zaznamenaná hodnocení pominout. Celkem bylo odevzdáno 937 lístků, nějakou zmínku o pomníku obsahovalo 134 z nich. Ke cti respondentů slouží to, že drtivá většina zachycených záporných hodnocení byla podepsána.

²⁰⁵ Viz fond ÚPV, karton 1646.

Když pomineme malou část pochvalných sdělení, která jsou většinou spíše bezobsažná („*Krásný pomník, vytvořený našimi sochaři na podnět s. Zápotockého.*“), jsou právě negativní reakce plné zajímavých postřehů a rozhodně netrpí přílišnými ohledy. Nejvýraznější z nich je záhodno zde citovat, protože často jde o slova přímo prorocká:

„*Stalinův pomník je rakev a ne vítězův pomník. To už jsme nic horšího nemohli vymyslet? To je úcta ke Stalinovi. A vůbec, ti géniové na mostě se k pomníku » ohromně hodí«.* **Stalin je maják, ale na našem projektu hlídač rakve KS** [patrně Komunistické strany]. *Než takový výrobek, radši nic, bude o ostudu méně* [zvýraznil J. Š.].“

/Václav Arnošt, Praha VII, Nad štolou 384/

*

„*Nelibujte si v ideálu nadčlověka – model Stalinovy sochy tomu nasvědčuje.*“

/Cavalieri, Praha XII, Na Šafrance 43/

*

„*Pomník by se dal použít jako krematorium pro státní pohřby. Původní Švecův projekt byl nesporně lepší; tato skupina je rázu úplně buržoustského [sic!], kde vyniká nepřírozeně postava Stalina* [zvýraznil J. Š.].“

/výtvárník/

*

„*Soudruzi, mějte rozum – ten pomník pro Letnou je přece nemožný – **nemožný, fádní, němý, podezřelý, hloupý*** [zvýraznil J. Š.].“

/Prof. M. Prokop/

*

„*Moc místa zabírá pomník. Nelíbí se mi pomník, proč tolik schodů, v zimě to bude nepřístupné a jak s kočárky?*“

/Věra Zvoníčková/

*

„*Podoba s. gen. Stalina neodpovídá skutečnosti, tj. jak Stalina známe. **Podobá se spíše Hindenburgovi nebo silnějšímu Gorkému*** [...] [zvýraznil J. Š.].“

/Rais Josef, Praha VII, Dělnická 10/

*

„[...] *To není hrdý, svobodný a šťastný lid československý a sovětský, ale přikrčené, různě pokroucené postavy bojácně se choulící k jakési zdi [sic!], která jakoby oddělovala naše národy. A kam vede soudruh Stalin zástupy? Z pomníku vysvítá, že do propasti – nejen oněch 15 metrů podstavce, ale další desítky metrů letenské stráně. [...] Pomník je tedy ideově škodlivý a plně nevyhovující tomu velikému poslání, jaké má plnit. [...]* [zvýraznil J. Š.].“

/Dr. Jar. Moravec, Praha XI, Komenského nám. 8/

*

„[...] *Zbytečná symbolika budí dojem náhrobku. Koho vede soudruh Stalin? Za ním se doslova plíží kolem nějaké stěny lidé. Návrh je třeba zamítnout a vypsát novou soutěž [...]*“

/Dr. V. Barnet, Praha XI, Ševčíkova 9/

*

„[...] *Je pravda, že s. Stalin také někdy takto stojí, ovšem není to pravidlem – a rozhodně pro pomník, nevím, rozhodně bych však udělal tu korekturu, že pravá ruka má být volně podél těla a ne za pláštěm – z profilu je to nehezké /jeví se [jako] boule/ [...] je dojem, že má ruku nemocnou [...]*“

/Mir. Janecký, Praha 8, Na Kopečku 1281/3/

*

„*Tak jsem zvědav: postavíte-li ten pomník na Letné. Jednoho krásného dne přijde pokyn – a pomník se bude bourat* [zvýraznil J. Š.].“

/J. Poupě, zam. ČSD/

Tato kritika (a dokonce jedna výzva k uspořádání nové soutěže) byla nepříjemná sama o sobě, ale zvlášť choulostivá v situaci, kdy pomník vznikal jako „státní dílo“ pod patronátem a kontrolou mocenských špiček strany a vlády. Přitom zájem o výstavu byl uspokojivý, k 25. 1. 1952 ji navštívilo 139 899 zájemců.²⁰⁶ Přestože řada zásadních výhrad byla relevantních, v této fázi už prostě nešlo celý podnik zarazit ani výrazněji modifikovat, aniž by to nezpůsobilo obrovskou blamáž. Zcela totiž stačilo, že Praha svůj nepsaný

²⁰⁶ Viz dopis ministerstva informací a osvěty číslo 5 822/52 I/2-3 k rukám dr. Krásného (fond ÚPV, karton 1645).

závod o Stalinův pomník prohrála s Budapeští, kde se od prosince 1951 tyčil monument o celkové výšce 25 metrů.²⁰⁷ Obě metropole přitom úvodní práce zahájily shodně u příležitosti Stalinových sedmdesátin v roce 1949. Nemluvě o tom, že k 31. 12. 1951 odešlo z účtu č. 6030 již celkem 4 830 000 korun, z nichž 3 250 000 Kčs připadlo na náklady stavební kanceláře. Ostatně ani prostor poskytnutý Stalinově pomníku na výstavě „Se Sovětským svazem na věčné časy“ nebyl zadarmo, z rozpočtu odčerpal další 1 156 824 Kčs, přičemž o náklady za realizaci celé expozice se vládní výbor pro postavení pomníku dělil s ministerstvem informací a osvěty.²⁰⁸ Suma, kterou Kopeckého ministerstvo kalkulovalo v září 1951 (2 260 000 korun), byla překročena více než dvojnásobně.²⁰⁹ Výstava však byla oproti plánu prodloužena až do února 1952.²¹⁰

3.15 Porota se po roce vrací do hry

Úloha původní soutěžní poroty opět nabyla významu na podzim roku 1951.²¹¹ Přestože její služby byly využívány v podstatě *ad hoc* ze strany ÚNV či jednoho z vládních výborů, sbor skládající se převážně ze sochařů a architektů²¹² rozhodně nebyl pasivním vykonavatelem nařízení shora a přicházel s vlastními iniciativními návrhy. Proto když se na podzim chystala

²⁰⁷ Budapešťský Stalin ovšem nepřežil události v Maďarsku na podzim 1956. Z jeho sochy zůstaly pouze boty, zbytek těla byl stržen. Na místě někdejšího stalinského monumentu (na okraji Városligetu) dnes stojí památník na rok 1956. Kopie podstavce pomníku včetně Stalinových holínek stojí od roku 2006 poblíž Budapešti (Szoborpark).

²⁰⁸ Celkové náklady výstavy dosáhly výše 5 549 360 Kčs. Z nájemného platil vládní výbor jednu čtvrtinu (239 760 Kčs) a jednu pětinu z nákladů na instalaci (917 064 Kčs). Částka byla ve prospěch ministerstva informací a osvěty poukázána 4. února 1952. Jako podíl z vybraného vstupného byla později na oplátku poukázána na účet vládního výboru suma 170 000 Kčs.

²⁰⁹ Prodražily se zejména řemeslnické práce při instalaci výstavy, *Národní podnik Výzdoba* fakturoval 3 577 830 Kčs.

²¹⁰ Původní odhad nájemného od 7. 10. 1951 do 5. 1. 1952 (plus dny navíc pro přípravu i demontáž) činil 480 000 Kčs. Ve skutečnosti od zahájení příprav 16. 10. 1951 do konce února 1952 přišlo nájemné na 959 040 korun. Putovní varianta výstavy pak v březnu až květnu 1952 zamířila do Brna, Ostravy a na Slovensko.

²¹¹ V roce 1951 se schůze poroty konaly 24. 11., 27. 11., 3. 12. a 4. 12.

²¹² Mj. Lauda, Kofránek, Španiel či Kozák.

výstava „Se Sovětským svazem na věčné časy“ a sochařské i projekční práce došly do pokročilé fáze, vypracoval tento expertní tým odborný posudek na předložené návrhy, a znovu tak rozvířil již pomalu skomírající debatu. Ve vzduchu visela také budoucnost Letné jakožto přehlídkového prostoru.

Dne 6. května 1951 totiž poprvé proběhlo na Letenské pláni armádní defilé (jež založilo tradici trvající až do roku 2005, kdy se v letenském prostoru konala zatím poslední vojenská přehlídka). Slavnostní premiéře předcházely překotné úpravy, náležitě režimem využitě k propagaci budovatelského úsilí. Letná se jako shromaždiště početných jednotek díky své rozloze velmi hodila a třída Obránců míru²¹³ kapacitně také vyhovovala. Zvažovala se však možnost, že by útvary Československé lidové armády (ČSLA), Sboru národní bezpečnosti (SNB) a Lidových milicí (LM) pochodovaly před zvěčnělým žulovým Stalinem a nikoliv za ním. A pokud by to nebylo proveditelné, pak alespoň aby se zde mohly konat menší akce. Cílem bylo využít pomník nejen jako monumentální součást pražského panoramatu, ale také jako kulisu nejrůznějších slavností. S tím však architektonický návrh nepočítal a pomník situoval na okraj návrší (jak jen statika dovolí), aby stavba opticky přímo vyrůstala ze stráně a monumentálně zakončila osu začínající na Staroměstském náměstí.

Písemné stanovisko poroty se dochovalo v aktech výboru pro výstavbu Prahy,²¹⁴ který ho projednával na své 3. schůzi 18. ledna 1952. Své výhrady a názory shrnuli porotci do tří oddílů, v nichž zkoumali řešení sochařské, architektonické a celkovou koncepci letenského prostoru. Pokud jde o Švecovo dílo, tak sochař na podzim 1951 dokončil metrový model, který se v říjnu 1951 již odléval do sádry. Porotě se však stále nezamlouvalo především provedení bočních reliéfů (nedostatečná plastičnost postav) a přechodu k zadní straně pomníku. Před zvětšením na třímetrový model měl tyto nedostatky autor ještě odstranit, což znamenalo další zdržení.

²¹³ Dnes Milady Horákové.

²¹⁴ Viz fond ÚPV, karton 1572.

Významnější připomínky však tentokrát padly na práci manželského páru architektů. Aktuální návrh počítal se širokým schodištěm, které se zhruba v jedné třetině výšky stráně rozděluje²¹⁵ do dvou větví a po dvojitým zlomu (schodiště tak tvoří jakýsi kosočtverec) se opět spojuje u paty pomníku, který budou doplňovat dvě symetrické vyhlídkové terasy po stranách. Tomuto řešení vytkli porotci hned několik věcí. Především poukázali na to, že stavba by měla dbát o zachování letenské zeleně, což bude problematické v případě lomeného schodiště a odebrání zeminy v levé části muldy (při pohledu z druhého břehu řeky), což navíc hrozilo povážlivými problémy se statikou přilehlého masivu.²¹⁶ Také komfort budoucích návštěvníků pomníku představoval pro porotu problém. Výstup po schodech byl shledán příliš náročným a v kombinaci s poměrně ostrým zalomením schodiště mohl ohrozit nerušený a působivý výhled na monumentální stavbu – tyto argumenty rozhodně nebyly pro odpovědné činitele marginální, ba právě naopak. Další připomínky se týkaly některých úprav základny pomníku (doporučena travnatá plocha místo kamenné dlažby)²¹⁷ a optimálního splynutí podstavce s okolním terénem.

Otázka přehlídkové plochy před pomníkem byla zevrubně zkoumána, ing. arch. dr. Karel Kuthan z plánovacího referátu ÚNV hl. města Prahy vytvořil dokonce studii tohoto řešení, která v podstatě ukázala jeho nerealizovatelnost. Pomník by se musel posunout hluboko (až o 60 metrů!) směrem do Letenské pláně, a podstavec tak čekalo důsledkem toho podstatné zvýšení. Prakticky vykáčena by byla zezeň na obou koncích přehlídkové třídy a poblíž Pražského hradu by vznikla měsíční krajina. Netřeba pak ani dodávat, co by způsobilo defilé tankových jednotek poblíž okraje stráně prokazatelně náchylného k sesunům.

²¹⁵ Zde se také počítalo s umístěním pamětní desky.

²¹⁶ Záměr odebrat horninu kvůli zlepšení pohledu na pomník z jihu však vznikl spíše v hlavách členů vládního výboru pro postavení pomníku.

²¹⁷ Tato modifikace nabízela nezanedbatelné finanční úspory – železobetonová plošina by stála cca 66,5 milionu korun, zatímco travnatá plocha pouze 16,5 milionu Kčs.

Něco z Kuthanova návrhu však přeci jen do řešení navrhovaného porotou proniklo. Ing. arch. Jiří Novotný totiž v jeho rámci zpracoval vlastní koncepci, která počítala s trasou pro pěší po hraně stráně, a to i před pomníkem. Vynechal dva vyhlídkové body a nastínil umístění vegetace včetně průhledů. Pás zeleně odděloval od plochy Letenské pláně bezprostřední okolí monumentu. Kvůli procházející komunikaci se počítalo s posunutím pomníku o 5 metrů dozadu, čímž měla vzniknout deset metrů široká plocha, jež de facto nahrazuje předchozí vyhlídkové plošiny a zároveň umožňuje pestřejší paletu aktivit konaných přímo pod pomníkem. Porota ve svém posudku Novotného koncepci jednoznačně podpořila včetně rozvolnění lomeného schodiště, které nemělo tvořit kosočtverec, ale od výchozího bodu u pamětní desky směřovat pozvolna vzhůru do obou stran a ústít na vyhlídkovou cestu už ve značné vzdálenosti od paty pomníku. Pozvolnost stoupání byla ještě podtržena umístěním několika plošin na schodišti. Celkově působily skutečně tyto modifikace prostorově otevřeněji a lehčeji.

Ted' bylo na autorech, aby vystoupili proti námětům, které hrozily znovu výrazně zkomplikovat jejich práci. Proto sepsali vyjádření adresované do rukou předsedy výboru pro výstavbu Prahy Antonína Zápotockého.²¹⁸ V něm informují o tom, že 9. a 10. ledna 1952 předali technickému referátu ÚNV a Pozemním stavbám n. p. stavební plány v měřítku 1:100. Zápisy z jednání poroty v listopadu a v prosinci 1951 prý přes urgenci neobdrželi, a tak své názory na její podněty vyslovili touto cestou:

„[...] *považujeme za naprosto nezbytné, aby výstupní komunikace [tj. schodiště] neopustila prostor muldy pod pomníkem v čele mostu. Jedině tak se docílí výtvarně jasného spojení nástupu ze Staroměstského náměstí k pomníku. [...]* V jiném případě je pomník na hraně pláně odtržen od podnože, kterou tvoří předmostí Čechova mostu a jeho posice se stává neurčitá;

Námět předložití před podstavec pomníku terasu s promenádní cestou porušuje výtvarný záměr, aby pomník vyrůstal přímo ze stráně. Důrazná

²¹⁸ Viz fond ÚPV, karton 1572.

horizontála promenádní cesty by oslabila podstatně vzornosť a monumentalitu pomníku [...] Jsme přesvědčeni, že veliká kamenná hmota pomníku vyžaduje nezbytně přísně stavebně vytvořené pevné okolí v šíři cca trojnásobku výšky pomníku. V opačném případě vznikl by nepříznivý kontrast mezi kamennou hmotou pomníku a měkkým okolím a pomník by působil jako »kolos na hliněných nohách«.

Všechny uvedené náměty a ještě mnoho jiných jsme promysleli a posléze zavrhlí během naší práce [...] Prosíme vládní výbor, aby při svém jednání přihlédl k našim názorům. Práci čest!

Otakar Švec, akad. sochař

Ing. Jiří Štursa

Ing. Vlasta Štursová [zvýraznil J. Š.]“

Švecův tým se tedy výrazně vymezil proti úpravám v architektonickém projektu, sochařskou část mlčky přijal. Jako už několikrát předtím patřilo závěrečné slovo především politikům a stranickým funkcionářům. Obě nesourodá stanoviska (poroty a autorů) projednával výbor pro výstavbu Prahy na již zmíněné schůzi 18. ledna 1952. Kontroverzní situaci okolo koncepce okolí pomníku rozhodli členové výboru ve prospěch Novotného návrhu. Ministr obrany Alexej Čepička se pouze ujistil, zda toto řešení neubere příliš mnoho metrů z přehlídkové plochy, ale byl ubezpečen, že i tak budou mít vojáci k dispozici prostor o šířce Rudého náměstí. Konečná realizace této části plánu měla být ještě konzultována s armádou, kterou si pochopitelně nikdo nedovolil obejít. Štursovým jistě přišlo poněkud absurdní, že těsně po dokončení definitivního plánu (který koneckonců vznikl pod kontrolou odpovědných činitelů) se nadějí dalších změn. Architekti se sice bránili argumenty v podstatě již uvedenými v dopise z 10. ledna, nicméně po výměně názorů se opět podvolují a zavazují se, že po dohodě s Jiřím Novotným a plánovacím referátem ÚNV vypracují modifikovaný plán.

K dalším projednávaným záležitostem, týkajících se stavby Stalinova pomníku, patřil především problém se základními kameny, které byly

položeny jinde, než kde se mělo začít stavět. Zápotocký s podporou ostatních členů výboru odmítl jakoukoliv slavnost u příležitosti přenesení kamenů na definitivní místo (patrně s cílem na tento fakt příliš neupozorňovat) a ponechává tuto delikátní operaci přímo na stavbařích. Vladimír Chamrád poté ještě poukazuje na nedostatečný investiční limit²¹⁹ pro stavbu Stalinova pomníku na rok 1952. Zde se naplno projevila vysoká priorita pomníku, neboť předseda vlády Zápotocký prohlásil, že po předchozím projednání s příslušnými ministry se nemá vztahovat na tuto stavbu vůbec žádný limit.

3.16 Umělecký honorář pro Otakara Švece – definitivní výměr

Jestliže v případě manželů Štursových došlo k systemizaci plateb již na jaře 1951,²²⁰ hlavní autor dosud pobíral nepravidelné zálohy na honorář.²²¹ Pokusy o stanovení konečné výše odměny byly z nejrůznějších příčin odkládány. Jednání se posunula kupředu až na podzim 1951, pravděpodobně díky dodání metrového modelu, jehož tvorba se protáhla na rok (a stejně stále ještě nešlo o konečnou verzi).²²² Další kolo licitace proběhlo 2. listopadu a Švec na něm požadoval rovných šest milionů korun, což bylo výrazné snížení nároků oproti situaci před rokem.²²³ Svaz čs. výtvarných umělců považoval již v prosinci 1950 za adekvátní odměnu 2 500 000 Kčs. Nyní však akad. sochař Kozák (člen SČVÚ) odhadl náležitou sumu na 3 500 000 korun, referent ÚNV Pospíchal jen na 1 600 000 Kčs. Stavební kancelář zvolila střední cestu mezi požadavky sochaře a ÚNV. Švecův honorář byl stanoven na 2,5 milionu korun přímého výdělku (bez pomocných prací a dalších

²¹⁹ 24 300 000 Kčs, žádáno bylo o zvýšení na 70 000 000 Kčs.

²²⁰ Měsíční výplaty činily 15 000 korun pro každého.

²²¹ Dosud obdržel celkem 750 000 korun.

²²² Další úpravy přinesl posudek soutěžní poroty z prosince 1951 (viz předcházející oddíl).

²²³ Tehdy žádal 10 milionů Kčs.

výdajů), rozděleného do tří splátek.²²⁴ První splátka (360 000 korun) byla sochaři poukázána 14. 12. 1951.

Tato dohoda byla stvrzena 7. 12. 1951 v závazné objednávce ÚNV (provedl technický referát). Otakaru Švecovi je zadána tvorba metrového, třímetrového i případných dalších modelů a umělecký dozor nad kamenosochařskými pracemi. Dále byl zavázán ke spolupráci s projektanty²²⁵ a se skupinou sochaře Žemličky, která byla pověřena zvětšováním na třímetrovy model. Limit na tvorbu třímetrového modelu byl explicitně stanoven do 30. června 1952. Objednávka byla následně (na lednovém zasedání) vzata na vědomí výborem pro výstavbu Prahy. Konečně tak došlo k vyřešení otázky autorského honoráře za hlavní sochařský návrh (od konce původní soutěže uplynuly již zhruba dva roky).

3.17 Přípravné stavební práce (podzim 1951)

Paralelně s výstavou „Se Sovětským svazem na věčné časy“ a s jednáním o honoráři pokračovaly pochopitelně také rozsáhlé činnosti koordinované stavební kanceláří. Jak se postupně zapojovaly jednotlivé složky mamutího stavebního projektu,²²⁶ bylo možné vypracovat předběžný časový plán prací. Tento grafický rozklad signovaný ing. arch. Kolátorem se nyní nachází v aktech výboru pro výstavbu Prahy²²⁷ a vyplývá z něj mnoho zajímavých skutečností. Především se v něm původní „psychologický“ termín dokončení ještě v roce 1952 jeví jako naprosto nereálný, realističtější návrh 21. 12. 1953 také není dodržen, a stavba je rozplánována dokonce až do jara 1954. Jenom práce v lomech měla trvat přibližně 30 měsíců,

²²⁴ První splátka 900 000 korun (po podepsání objednávky), respektive 360 000 Kčs čistého (po srážce části dosud vyplacených záloh – 500 000 – a odečtení daně z umělecké činnosti – 40 000 korun), druhá splátka 800 000 korun (po odevzdání a rozřezání třímetrového modelu), resp. 510 000 čistého (po odečtení zbytku již vyplacených záloh – 250 000 – a odečtení daně – 40 000) a třetí splátka rovněž 800 000 korun (po dokončení a odhalení pomníku).

²²⁵ Stavební podnik hl. města Prahy – Projekční ateliér spolupracující s architekty Štursovými.

²²⁶ Povltavský a Severočeský průmysl kamene, Projekční ateliér a Československé stavební závody (ČSSZ).

²²⁷ Viz fond ÚPV, karton 1572.

osazování zhruba o pět měsíců méně, ovšem až po náročné úpravě vytěženého kamene.

Kalkulovány byly i předběžné materiální a lidské zdroje pro stavbu gigantického pomníku. V plánu předloženém Kolátorem se pohybují surovinové náklady v těchto dimenzích: 4000 tun cementu, 16 000 m³ písku a šterku (tj. celkem 12 500 tun betonu), 1 600 tun oceli, 18 000 m³ dřeva, 4 500 m³ kamene, 17 tun olova, 8 tun zinku, 43 tun bronzu, 25 tun mosazi atd. Strojový park měl zahrnovat 35 nákladních pětítun, jeřáby a další speciální zařízení. Jenom Československé stavební závody pak budou potřebovat cca 400 pracovních sil. Při zásobovacích obtížích to představovalo mimořádné zatížení celého stavebního sektoru, ale stavba Stalinova pomníku měla vysokou prioritu.

Ani v lomech se nezhálelo. Na Liberecku (Rohlice, Ruprechtice) probíhal nábor pracovních sil a příprava pro těžbu (stavba ubikací, příjezdové komunikace, kompresorovny apod.). Odhad předpokládal, že v červnu 1952 pojede již těžba naplno. Ve Rtišovicích na Příbramsku (kámen milínský syenit) v prosinci 1951 probíhala odkrývka horniny. S plným provozem se počítalo v březnu 1952.²²⁸

Na letenském staveništi probíhaly na podzim 1951 průzkumné sondy, které měly zjistit jakost podloží. Zároveň se upravovalo okolí pro potřeby stavby a chystalo se přeložení kabelových a vodovodních sítí. První fáze stavby tak byla zahájena.

²²⁸ Bude-li ovšem dodána potřebná dokumentace, stejně jako v případě libereckých lomů.

4. Definitivní modely a budování základů stavby (od počátku roku 1952 až do února 1953)

Zatímco probíhala velkolepá výstava „Se Sovětským svazem na věčné časy“, jejíž významnou součástí byla prezentace projektu Stalinova pomníku v Praze, na příslušných místech (v lomech i na Letné) vrcholily přípravy na zahájení z odpovědných míst bedlivě sledované stavby. Ani v sochařském a projekčním ateliéru se kvůli úpravám zadaným na sklonku roku 1951 práce nezastavila. Projekt Stalinova pomníku vstupoval do nového roku 1952 jako pozvolna se rozvíjející megalomanská akce. Fakt, že takřka od samotného počátku uplatňovala svůj názor na jeho provedení celá řada nejen odborníků, ale i zjevných laiků s různou úrovní vkusu, uměleckému ztvárnění rozhodně neprospěl. Výsledkem byl těžkopádný průnik hned několika koncepcí, což bylo zvláště patrné v architektonické části návrhu.

Zasadíme-li tuto fázi stavby do dobového kontextu, získáme obraz bezútěšné situace nejostřejších represí ze strany vládnoucího režimu, jehož produktem pomník také byl. Od procesu s Miladou Horákovou & spol. uplynulo již půldruhého roku a počet politických vězňů odsouzených na základě zákona na ochranu lidově demokratické republiky²²⁹ a nového trestního zákoníku,²³⁰ který do sebe předchozí zákon absorboval, už se nyní pohyboval v řádech desetitisíců.²³¹ Na podzim 1951 byl ve snaze o odhalení „československého Rajka“²³² zatčen Rudolf Slánský, donedávna ještě všemocný generální tajemník KSČ. Spolu s dalšími špičkami režimu (např.

²²⁹ Smutně proslulý 231/1948 sb.

²³⁰ Zákon 86/1950 sb.

²³¹ Odsouzených (a podléhajících rehabilitaci dle zákona č. 119/1990) bylo dle zákona č. 231/1948 celkem 26 079 (platnost zákona od 24. října 1948 do 1. srpna 1950) a dle zákona č. 86/1950 celkem 106 049 (platnost od 1. srpna 1950 do 1. ledna 1962). Srov.: *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989* (sešit ÚSD AV ČR č. 12, Praha 1993).

²³² **László Rajk (1909–1949)** – poválečný maďarský ministr vnitra a posléze zahraničních věcí, který byl ve vykonstruovaném procesu spolu s dvěma dalšími společníky odsouzen k smrti. Proces byl do značné míry „modelovým“ (nejen) pro československou realitu a stál na počátku paranoidního hledání špiónů ve vlastních řadách pod taktovkou sovětských poradců. Více o tom např. Karel Kaplan v knize *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka* (Praha, 1992).

Bedřich Reicin, Vladimír Clementis či Karel Šváb) byl hlavní obětí monstrprocesu, jehož „výroba“ zabrala téměř celý rok 1952.²³³ Stalinský model řízení společnosti prožíval v Československu neochvějnou konjunkturu a sám jeho hlavní původce dosud pevnou a bezohlednou rukou vládl nejen SSSR, ale celému východnímu bloku. Patří k absurditě tehdejší doby, že za toto „dobrodiní“ mu měl být věnován gigantický dar – obrovský žulový monument tyčící se nad Prahou. Protože nyní už kvůli nabranému zpoždění nemohl být realizován do konce roku 1952, jak bylo původně zamýšleno, byl ve hře další vhodný termín pro odhalení – Stalinovy 74. narozeniny (21. 12. 1953). Předběžný harmonogram stavební kanceláře ovšem počítal spíše s jarem 1954, pochopitelně za předpokladu hladkého průběhu stavby, jenž se však vzhledem k náročnosti celého podniku očekávat nedal.

4.1 Problémy se sochařem Švecem

Počátkem roku 1952 došlo ke kontroverzi mezi autorem pomníku a stavební kanceláří. Hlavním důvodem sporu byla Švecova pracovní morálka.²³⁴

„[...] oznamujeme znovu, že vlastní **činnost autora jest od ledna t. r. [1952] až do dnešního dne [21. 5. 1952] neuspokojivá. Dochází k případům, kdy autor objedná si modely nebo i jiné pomocníky a po celý den do atelieru nepřijde, zatímco tito čekají. Tím vznikají škody nejen na díle samotném, ale i finanční [...]** Navrhujeme proto [...]: **Veškeré ztrátové náklady [...] budou psány k tíži konta O. Švece [...]** Kromě toho upozorňujeme, že až dosud **nepravidelná činnost O. Švece, nevylučuje narušení výrobního plánu jednotlivých závodů a event. ztrátu termínu odhalení pomníku** [zvýraznil J. Š.].“²³⁵

²³³ Rozsudky v procesu s „protistátním spikleneckým centrem“ byly vyneseny 27. listopadu 1952 a jedenáct obžalovaných dostalo nejvyšší trest. Popravky byly vykonány nad ránem 3. prosince 1952.

²³⁴ Písemná stížnost (údajně již ne první) z 21. 5. 1952 signovaná ing. arch. Kolátorem se dochovala ve fondu ÚPV, karton 1645.

²³⁵ Tamtéž.

Již dříve se objevovaly jisté náznaky, že sochař nepracuje se stoprocentním nasazením. Bylo by však příliš jednoduché označit bez širší úvahy Otakara Švece za málo výkonného. Z dosavadního vývoje vyplývá, že jeho (údajný) liknavý přístup měl přinejmenším několik příčin. S odstupem šedesáti let je obtížné bezezbytku rekonstruovat peripetie Švecova vztahu k dílu, které se mělo stát jeho osudem. Dva autoři beletrie věnující se v poslední době sochařově osobě (Mariusz Szczygieł a Rudolf Cainer) kalkulují s tím, že už samotné vítězství v soutěži na návrh budoucího Stalinova monumentu bylo pro Švece překvapivé a spíše nevíтанé, a proto se pomník stal posléze jeho prokletím. Je pravda, že zmíněnému konkursu se sochař Švecovy úrovně sotva mohl vyhnout – eminentní zájem vládnoucích špiček činil účast skutečně „dobrovolně povinnou“, jak podotýká Cainer.²³⁶ A sabotovat tak bedlivě sledovanou soutěž zjevně nepodařeným či odbytým výtvozem hraničilo s existenčním hazardem. Otázkou zůstává, do jaké míry a zda vůbec se někdejší avantgardní umělec ztotožnil s novým kursem v umění a společnosti, který nastal po únoru 1948. Své stanovisko nám Otakar Švec sice zanechal na stránkách dobového odborného tisku, ovšem až po svém vítězství v soutěži, může jít tedy částečně o „úlitbu bohům“ v podání autora pověřeného „dílem největší cti“.

„Ve společnosti nastupující k socialismu přestal umělec žít z milosti buržoazie a stal se plnoprávným členem velkého kolektiva pracujících. [...] A zaposloucháme-li se do šumu a kvasu doby, v níž žijeme, poznáme, že nelze tvořit díla vzdálená pochopení masy pracujících, neboť to bychom se dopouštěli prorady na dělnické třídě. Zde proto neplatí pražádné směry, které velmi často a krátkodobě vzrušovaly výtvarníky. [...] je nutno dát se cestou socialistického realismu. Nepředstavují si socialistický realismus jako nějaký proud, jenž samovolně unáší umělce [zvýraznil J. Š.]“²³⁷

²³⁶ A potvrzuje i sochař Olbram Zoubek v televizním dokumentu z cyklu Osudové okamžiky – Stalinův pomník 1962 (natočeno 2001). Zoubek (dle jeho vlastních slov) „zachránila“ od účasti v soutěži pouze základní vojenská služba.

²³⁷ Viz *Výtvarné umění* (1950–1951), s. 344.

V době námi zkoumané se Švecovi již přiblížila šedesátka (byl ročník 1892) a plodná dvacátá a třicátá léta již byla dávnou minulostí. Monumentální státní zakázka aspirovala na grandiózní vyvrcholení kariéry – ovšem vyvrcholení spjaté s mimořádným tlakem a v době, kdy se selhání neodpouštělo. Ne snad, že by Švec nepracoval za unikátních a patřičně lukrativních podmínek, v prostorném ateliéru s dostatkem materiálu, ale pokud se pídíme po vztahu sochaře k jeho vznikajícímu dílu, nemůžeme opominout několik faktorů, které se přísně materialistickým okem posoudit nedají. To, že základní téma pomníku bylo předem určeno, nebylo nic zase tak neobvyklého, ale průběžný dohled ze strany členů vládního výboru, stavební kanceláře i původní soutěžní poroty musel Švec považovat za frustrující. Coby kreativní tvůrce se ocitl v choulostivé situaci – dlouhodobě odporovat názorům a požadavkům dejme tomu Zápotockého či Kopeckého nepřipadalo v úvahu, důraz na co nejkratší dobu stavby pak navíc vyžadoval urychlenou práci, což v kombinaci s množstvím připomínek způsobovalo obtížně překonatelný rozpor. Bylo pochopitelné, že s každou další změnou původního návrhu Otakar Švec ztrácel postupně o svou práci zájem a stával se pouze vedoucím prací na díle, které už dávno nebylo jenom jeho.

Uvedené zprávy stavební kanceláře nemohli odpovědní činitelé rozhodně brát na lehkou váhu, neboť v sázce bylo příliš mnoho a zpoždění při zvětšování metrového modelu znamenalo zdržení v lomech (konečný spárořez se měl dělat až z dokončeného třímetrového modelu) i na staveništi kvůli chybějícím definitivním projekčním plánům. Tajemník vládního výboru dr. Krásný se rozhodl jít na věc od lesa a ověřit si pravdivost tvrzení ing. arch. Kolátora. V období od 5. února do 18. dubna 1952²³⁸ nechal Otakara Švece a jeho práci v ateliéru sledovat útvaru SNB „JASAN“.²³⁹ Tři originální hlášení²⁴⁰ podepsaná ve dvou případech velitelem útvaru „b“

²³⁸ Toto období je alespoň bezpečně doloženo v pramenech.

²³⁹ Sledování prováděl příslušník konající v ateliéru strážní službu.

²⁴⁰ Datovaná 15. 2., 4. 3. a 21. 4. 1952.

poručíkem Václavem Trunečkem²⁴¹ a ve třetím v zastoupení podporučíkem Rybníkářem[?] se dochovala v aktech vládního výboru pro postavení pomníku.²⁴² Badateli se tu otevírá nejen podrobný vhled do probíhajících prací, ale také do všedního života v bubenečském ateliéru. Pro ilustraci pečlivě odvedené práce v podání Sboru národní bezpečnosti si nyní ocitujeme z druhé svodky (ze 4. března 1952), která mapuje sochařovu činnost v období 15. února až 1. března 1952:

Dne 15. února 1952: přišel o 10,15 hod. do atelieru a odešel o 11,15 hodině. Odpoledne přišel o 14,15 hod. – odešel o 15,00 hod. Prohlédl práci sochaře Radvana na vytečkování²⁴³ hliněného modelu a dal příkaz svému tajemníkovi Dohnalovi, aby vyžádal od ÚNV hl. m. poukazy na hrnce pro vaření.

Dne 16. února 1952: přišel do atelieru o 10,55 hod. – odešel o 12,00 hod. Po dobu přítomnosti v atelieru nepracoval a prohlížel práci na hliněném modelu.

[Dne 17. února 1952 byla neděle.]

Dne 18. února 1952: přišel o 10,20 hod., odešel o 12,10 hodině a po dobu přítomnosti v atelieru přihlížel přeměřování vytečkováného modelu sochaře Radvana.

Dne 19. února 1952: přišel o 11,15 hod., odešel o 12,10 hodině. V době přítomnosti v atelieru byl volán neznámou ženou a hovor si nechal přepnout do své kanceláře.

Dne 20. února 1952: nepřišel do atelieru a volal telefonicky sochaři Radvanovi, že jest nemocen a zůstane doma. Do atelieru přišel až 27. února 1952.

²⁴¹ Nepovažuji za příliš pravděpodobné, že by přímo velitel útvaru s důstojnickou hodností prováděl strážní službu, jak píše ve své knize Rudolf Cainer.

²⁴² Viz fond ÚPV, karton 1572.

²⁴³ Těž bodování. Reprodukční technika, pomocí níž se přenášejí hlavní body z modelu na další materiál.

Tajemná postava zmíněného Švecova tajemníka Dohnala přestává být díky „špionážní“ zvědavosti monitorujících orgánů tak záhadnou. Přiveden Švecem, vysedával tento člověk podle zprávy v kanceláři a zastupoval sochaře v době jeho nepřítomnosti. Aktivitou přitom zřejmě příliš neoplýval, jak koneckonců stojí lapidárně i v hlášení: „*Podle názoru pracovního kolektivu sochařů, kteří se o Dohnalově práci vyjádřili, že po celé dny sestavuje STASKU²⁴⁴ a neví, jaká jest funkce tajemníka.*“²⁴⁵

Švecova (ne)přítomnost byla pečlivě sledována. Na prvním hlášení z 15. února 1952 jsou modrou tužkou (patrně přímo dr. Krásným) podtrhány, sečteny a časově zprůměrovány sochařovy „návštěvy“ v ateliéru. V termínu od 5. do 14. února byl Švec fyzicky přítomen na svém pracovišti průměrně tři hodiny a sedm minut denně. Dopočítáme-li obdobně úsek 15. února až 1. března, vyjde nám pouze zhruba hodina a půl denně, a to ještě když pomineme týdenní absenci z důvodu nemoci. V období od 26. března do 18. dubna průměrná hodnota Švecova času stráveného v ateliéru trochu stoupá (přes dvě a půl hodiny denně), nicméně několikrát se objevuje poznámka „nepracoval“.

Jak z uvedeného vyplývá, Otakar Švec alespoň co do počtu odpracovaných hodin rekordy rozhodně v tomto období netrhal. Dr. Krásný s tím nemohl být spokojen, zejména když činnost sochaře byla velkoryse honorována. Kromě přiznané odměny za celé dílo (2 500 000 Kčs), měl Otakar Švec i četná další vydání, která za něj hradila stavební kancelář. Z podrobného vyúčtování jejího konta²⁴⁶ získáme slušný přehled o toku finančních prostředků směrem k potřebám sochaře. Již v prvním pololetí 1951 nesly některé příkazy Švecovo jméno (např. v období duben–červen hned tři – č. 37, 58 a 59 – na celkovou sumu překračující sto tisíc korun), zde není ovšem zcela jisté, zda sochař nebyl jen prostředníkem pro platbu

²⁴⁴ Státní sázková kancelář (STASKA), v sázení předchůdce SAZKY.

²⁴⁵ Zpráva ze 4. března 1952 (fond ÚPV, fond 1572).

²⁴⁶ Účet č. 6117 u Státní banky československé.

subdodavatelům či pomocníkům. Kontrola hospodaření stavební kanceláře²⁴⁷ přisuzuje Švecovi do konce roku 1951 fakturování „pouhých“ 30 320,50 Kčs.²⁴⁸ S novým rokem 1952 se sochařova útrata postupně zvyšuje – *drobná vydání* za leden = 6 869 Kčs, *drobná vydání se zvětšením sousoší* v dubnu = 3 300 Kčs, *drobná vydání spoj. s modelováním* taktéž v dubnu = 3 000 Kčs, výdaje za červenec = 11 858,50 Kčs, výdaje za srpen = 19 590 Kčs, výdaje za září = 11 803,60 Kčs, *drobná vydání* v říjnu = 13 712,40 Kčs, další vydání do poloviny listopadu = 15 139 Kčs, další vydání v listopadu = 13 702 Kčs. Tedy téměř sto tisíc korun vedených v roce 1952 při fakturaci jako Švecova vydání mimo záloh na hlavní honorář.²⁴⁹ Na sochařovu obranu však musíme dodat, že z velké části šlo o výplaty modelům,²⁵⁰ on sám osobně spotřeboval v roce 1952 na výdajích 13 tisíc korun, ovšem bez nutnosti platit provoz a údržbu ateliéru, plat a náklady svého tajemníka Dohnala,²⁵¹ měl dostatek materiálu apod. Honorování modelů probíhalo v letech 1951 a 1952 průběžně dle potřeby.²⁵²

Dr. Krásný se však dozvěděl z hlášení SNB i další zajímavé informace. V pondělí 4. února 1952 například přišel do ateliéru ing. Smetík, pracovník lomu v Ruprechticích, a požadoval přesné údaje o podobě potřebných žulových kvádrů. Zmínil se o 140 kamenících, kteří nemohou plnit své plány, nevědí-li, co mají konkrétně lámat. Tyto informace

²⁴⁷ Provedená v únoru 1952.

²⁴⁸ Jednotlivé položky jsou nejčastěji označeny jako „honoráře modelům“, „různé“ a „ostatní“ atp.

²⁴⁹ Poukázané zálohy byly v roce 1952 dvě, ovšem s malým časovým odstupem – 20. 10. a 29. 10. (tato data figurují na platebních příkazech, v účetní knize stavební kanceláře jsou výplaty zaneseny k 29. 10. a 1. 11.) poukázala stavební kancelář Švecovi 255 000 (po odečtení daně z 275 000), respektive 170 000 Kčs. Suma 170 000 je částí III. splátky, která byla uvolněna, aby si mohl sochař zakoupit nový vůz.

²⁵⁰ Do konce roku 1952 dosáhly náklady na honoráře modelů částky 177 092,2 Kčs.

²⁵¹ Za červen (dle vyúčtování stavební kanceláře) šlo o 11 163 korun, za červenec 10 085 korun a za srpen 10 722 Kčs.

²⁵² Zajímavostí je, že ve dvou případech má účtovaná suma připojeno i jméno adresáta. A tak se dozvídáme, že 18. 2. 1952 bylo poukázáno modelce Libuši Ševečkové 11 364 korun. V závěru roku (31. 12.) pak Libuši a Em. (Emě? Emilii?) Ševečkovým dalších 2 160 Kčs. Zde reagují na Mariusze Szczygiela, který si ve své knize *Gottland* (Praha 2007) povzdechl, že přes vynaložené úsilí žádná jména modelů nikde neodhalil.

pochoitelně neobdržel, neboť třímetrový model ještě nebyl zdaleka hotov. Hlášení SNB uvádí, že „*po odchodu kritizoval ing. Smetík práci sochaře Švece jako zdržování plánu.*“²⁵³ O Švecově pracovní morálce byl 13. 5. 1952 informován dr. Krásným i předseda vlády Antonín Zápotocký.

Tvorba třímetrového modelu byla klíčová. Trojnásobné zvětšování násobilo každou případnou nepřesnost třikrát a v konečném provedení dokonce patnáctkrát, protože třímetrový model se měl ještě pětkrát zvětšit při tesání do kamene. Tým sochaře Františka Žemličky²⁵⁴ pověřený touto zakázkou²⁵⁵ netrpělivě vyhlížel dokončení metrového modelu (s posledními úpravami dle výhrad poroty) – plán stavební kanceláře byl neúprosný a počítal s tím, že třímetrový model bude v červenci 1952 k dispozici. Proto sochaři začali s přípravnými úkony již před koncem roku 1951. Bylo třeba postavit dřevěnou kostru, na níž se měla modelovací hlína nanášet, zajistit materiál a pomůcky na zvětšování, o „tečkování“ již byla řeč. Vzhledem k časovému skluzu probíhaly práce na obou modelech paralelně – Švec upravoval metrový dle požadavků poroty a Žemličkova skupina zvětšovala třímetrový model zatím dle odlitku neupraveného návrhu.

Riziko takového postupu bylo nasnadě, a tak již 23. dubna hlásí ing. arch Chamrád ve zprávě stavební kanceláře, že třímetrový model byl k 19. dubnu zhotoven, nicméně neobsahuje změny požadované porotou, neboť Otakar Švec dosud nedokončil úpravy na metrovém modelu. Na jaře 1952 tedy nastala vpravdě bizarní situace – místo definitivního menšího návrhu se nyní tyčil v ateliéru již nadživotní pomník, ovšem nereflektující poslední vývoj a vyžadující četné korektury. Metrový model dokončil Švec až 31. května, 2. června pak byl k dispozici soutěžní porotě, která měla posoudit, zda její výhrady byly patřičně zohledněny v provedených úpravách.

²⁵³ Zpráva z 15. února 1952 (fond ÚPV, fond 1572).

²⁵⁴ Dále v ateliéru se Žemličkou pracovali František Jansa, Arnošt Košík (ve zprávě stavební kanceláře omylem překlíněn na Kostíka), Jiří Dušek a František Radvan.

²⁵⁵ Za 300 000 korun.

Přenesení jednotlivých změn z menšího na větší model si vyžádalo další pokračování práce Žemličkovy skupiny, která měla úpravy spolu se Švecem provádět. Výbor pro výstavbu Prahy přirkl na základě toho tomuto kolektivu odměnu 6 000 Kčs za osobu a týden. S odlitím definitivního třímetrového modelu se počítalo do 31. srpna 1952.²⁵⁶ Odlitky (celkem tři) měla následně provést na základě nabídky z 10. března 1952 štukatérská provozovna Stavebního podniku hl. města Prahy za celkovou sumu 226 799 Kčs plus 50 tisíc korun rezervy na mimořádné výdaje.²⁵⁷ Až sádrový třímetrový model se mohl rozřezat tak, aby bylo možné určit detailní rozložení jednotlivých žulových kvádrů.

4.2 Otakar Švec motorista

Zdánlivě banální a odtažitou záležitostí ve vztahu k pomníku byla sochařova snaha o získání nového automobilu v průběhu roku 1952. Modelování v ateliéru však prováděli lidé, nikoliv stroje. Proto je velmi cenným každý pramen, v němž se mezi byrokratickou rutinou stavební kanceláře či vládního výboru projeví lidský rozměr zúčastněných. V předchozím oddíle jsme měli možnost dedukovat na základě nejrozumnějších indicií, jaký byl Švecův vztah k jeho dílu a jeho pracovní nasazení. Nyní můžeme poodkrýt další aspekty umělcova života i jeho činnosti.

Otakar Švec ke své práci automobil nepochybně potřeboval. Ze svého nuselského bytu (bydlel na adrese Boleslavova 36/16) dojížděl do bubenečského ateliéru přes značnou část Prahy. Už od 1. června 1948 sice vlastnil sochař vozidlo značky Aero Minor, s příchodem roku 1952 však zřejmě zatoužil po změně a snažil se získat vůz Škoda 1200 (též známý jako

²⁵⁶ Tedy patnáct týdnů práce (květen až srpen), tj. 450 000 korun odměny. Žemličkova skupina obdržela (dle vyúčtování stavební kanceláře) v období od prosince 1951 do prosince 1952 na honorářích celkem 969 750 korun.

²⁵⁷ Viz: *Zpráva o průběhu prací projekčních a stavebních při stavbě pomníku generalissima J. V. Stalina v Praze* ze dne 23. dubna 1952 (fond ÚPV, karton 1572).

Sedan), jehož sériová výroba se rozbíhala právě ve zmíněném roce.²⁵⁸ Ovšem zakoupit vůz k osobnímu užívání bylo v této době krajně obtížné – výrobní kapacity nestačily poptávce a z hlediska finanční dostupnosti šlo o dosti nákladnou záležitost.²⁵⁹ Nás samozřejmě nemusí příliš vzrušovat fakt, že také Otakar Švec patřil k zájemcům o nový automobil na československém trhu,²⁶⁰ ale spíše se blíže zaměříme na argumenty, které použil k tomu, aby získal nezbytnou podporu mocných a také příslušné finanční prostředky k jeho opatření.²⁶¹ Ani o jedno nebyla při stavbě Stalinova pomníku rozhodně nouze a sochařovo výsadní postavení umožňovalo klást jisté požadavky.

Sochař nejprve přednesl svou žádost o přidělení vozu ústně dr. Krásnému a následně se písemně obrátil 3. července 1952 na celý vládní výbor pro postavení pomníku. Tento dopis pochopitelně doputoval vzápětí také k rukám tajemníka. Švec v podstatě nabízel odprodej svého stávajícího automobilu na protiúčet a zároveň navrhoval vládnímu výboru, aby mu uvolnil k dispozici rozdílovou částku zhruba 170 000 Kčs, která by mu měla být vyplacena jako část třetí splátky honoráře.²⁶² Zmínil potřebu cestovat vozem do práce (tj. do ateliéru) a svůj požadavek také podpořil následujícím:

„[...] byt, který obývám, v 5[.] poschodí pod plochou žhavou střechou, velmi často bez výtahu, jest nevhodným v době[,], kdy jest třeba podati zvýšený výkon[,], a mám tudíž v úmyslu přespávat po dobu práce mimo město a do práce dojížděti. Bylo by mi tedy spolehlivé vozidlo podstatným pomocníkem při zmožení mého úkolu [,] a prosím proto, aby mi bylo podle možnosti vyhověno.“²⁶³

²⁵⁸ Výroba tohoto typu skončila v roce 1956 a dál pokračovala výroba modifikované Škody 1201 se silnějším motorem a odlišnou karburací. Existovaly i užitkové varianty – např. sanitní a pohřební verze. Tento typ si zahrál i ve známém seriálu *Sanitka z osmdesátých let 20. stol.*

²⁵⁹ Zisk automobilu se rovnal spíše výhře první ceny v loterii, jak to koneckonců patrně např. i z filmu *105% alibi* (1959, režie Vladimír Čech).

²⁶⁰ Internetové stránky firmy Pragos [dostupnost 24. 6. 2009], která se mj. specializuje na servis a prodej veteránů značky Škoda, uvádějí, že v roce 1952 se prodalo do soukromého držení jen 53 (!) vozů Škoda 1200. Srov. <www.pragos.cz>.

²⁶¹ Pořizovací cena Sedanu byla cca 300 000 korun.

²⁶² Připomínám, že třetí (a poslední splátka) ve výši 800 000 korun (z celkových 2 500 000 Kčs) měla být vyplacena autorovi až po odhalení pomníku.

²⁶³ Viz fond ÚPV, karton 1646.

Originál tohoto dopisu dále obsahuje hned několik zajímavých in margine poznámek psaných Krásného rukou. Především vpisek „*Sedan – pouze 4 do prodeje (Sedláček, min[isterstvo] všeob[ecného] stroj[írenství] [–] hlavní správa*)“²⁶⁴ a také záznam o rozhodnutí předsedy vlády v této věci:

„*S.[oudruh] předseda vlády byl o věci informován dne 31. 7. 52 o 14,30 hod. Souhlasil s tím, aby Otakaru Švecovi [Švecovi] byla poskytnuta pomoc při získání nového auta i s tím, aby mu à konto třetí splátky byla na auto vyplacena částka 170 000 Kčs [podpis Krásný]*“²⁶⁵

Z výše uvedeného nejen vyplývá, že sochaři bylo vyhověno (odpověď byla dr. Krásným zkoncipována 2. srpna), ale také fakt, že v polovině roku 1952 byl Švec buď bez peněz, nebo chtěl mít své jisté (tj. nechtěl čekat na výplatu až po odhalení – stavba se mohla ještě notně prodloužit).²⁶⁶ Proč by jinak nezažádal o zúčtování na vrub druhé splátky, která měla nastat po dokončení třímetrového modelu a byla termínově mnohem blíže? Povzbuzen souhlasem a podporou předsedy vlády se vydal Švec shánět žádaný vůz. Jeho kroky směřovaly do Mototechny – o tom, jak pořídil, se dochoval unikátní Švecovou rukou psaný dopis dr. Krásnému; psaní obsahuje nejen vylíčení sochařových obtíží se získáním vozu, ale také informace týkající se prací v ateliéru. Domnívám se, že z tohoto osobního svědectví z 8. září 1952 je přínosné citovat hned několik klíčových pasáží:

„*[...] dovoluji [si] Vám oznámiti[,] co jsem zjistil v Mototechně na Václavském nám. 66. Od ing. Desenského, který byl přítomen za řed.[itele] Fryborta, jsem byl poslán do Královské ul., kde jest Škoda 1200 vystaven. Zde*

²⁶⁴ Patrně vyžádaná informace z příslušného ministerstva.

²⁶⁵ Viz fond ÚPV, karton 1646.

²⁶⁶ Dosud poslední výplatu části honoráře (nepočítáme-li příspěvky na ona „drobná vydání“) obdržel v prosinci 1951 (tj. zhruba půl roku před podáním žádosti o vůz) a ta činila po odečtení daní 360 000 Kč – tím byla vyplacena I. splátka. Na podzim 1952 byly Švecovi poukázány dvě zálohy 255 000 Kč (na II. splátku) a 170 000 Kčs (na III. splátku). V závěru roku pak požádal Otakar Švec o uvolnění celé dosud nevyplacené části II. splátky – ještě před smluvním limitem, tj. před převzetím, schválením a rozřezáním třímetrového modelu. Bylo mu vyhověno, i když poukázaná suma neměla být 105 000 korun (jak se uvádí v aktech stavební kanceláře), ale 275 000 korun. Omyl vznikl jednoduše – bylo započteno 170 000 z III. splátky jako již vyplacená součást II. splátky. Chyba byla napravena a Švecovi bylo následně (22. 12.) převedeno 255 000 korun (po srážce daní z 275 000), což potvrzují i výpisy z jeho účtu z let 1953 a 1955 (viz fond ÚPV, karton 1645 a 1573).

mi vše vysvětlil s.[oudruh] Cypra [Cipra] a upozornil mne, že dodání vozu je v rukách řed. Fryborta [...] bude-li to ovšem podepřeno přímlovou pana min. předsedy a Vaším laskavým prostřednictvím.[...]

Přesvědčíte se sám v atelieru, že přes nepříznivé okolnosti vykonal jsem za poslední dva a půl měsíce kus dobré práce, jak uznal i s. Lauda[,] a já tvrdím[,] že mítí možnost od počátku strávití denně přes noc mimo město, byl bych vykonal mnohem více [sic!].

V nejbližších dnech začne nejvážnější údobí práce důležité pro konečný vzhled díla celého díla, tedy údobí zodpovědných činů, kdy jest zapotřebí soustředěnosti, proto Vás prosím, zařídte mi v zájmu dobrého výsledku alespoň nyní, aby mi tato důležitá pomoc byla poskytnuta. Dostal jsem se teprve nyní na vzduch k obstojnému pobytu²⁶⁷ a dle možnosti se chci zdržet do 15. 1.²⁶⁸ [...] Ujišťuji Vás, že jsem před odjezdem zařídil vše pro nerušený chod prací kolektivu, to nejdůležitější vykonám sám. “

Švec tento dopis odeslal z Kamenice nad Lipou, která leží na Pelhřimovsku zhruba ve stokilometrové vzdálenosti od hlavního města,²⁶⁹ takže nějaký vůz skutečně potřeboval, aby vůbec mohl do Prahy dojíždět. Dr. Krásný se rozhodl vyhovět sochařově prosbě a přípisem zaslaným 29. 10. 1952 na ředitelství Mototechny požádal o opatření příslušného automobilu a s ministerstvem financí vyjednal podmínky transakce.²⁷⁰

4.3 Stavební práce na jaře 1952

Vzhledem k rozsahu projektu se staveniště na Letné začalo měnit k nepoznání. Zakázku prováděly Pozemní stavby, n. p., vedoucím příslušné výrobní jednotky byl ing. Valenta. Nejprve bylo nutné připravit prostory pro stavební dělníky i technické zázemí pro stavbu, neboť řada úkonů se musela dělat přímo na místě. Tak vznikala během května 1952 poblíž staveniště

²⁶⁷ Vzhledem k jinému dopisu, v němž si sochař stěžuje na časté nachlazení (což údajně zdržuje jeho práci), je možná varianta, že Švec měl chronické komplikace s horními cestami dýchacími, a proto odjížděl nocovat mimo Prahu.

²⁶⁸ Vzhledem k prodloužení prací na třímetrovém modelu však byla Švecova přítomnost v atelieru stále potřeba a sochař tak byl nucen v Praze trávit více času, než původně zamýšlel.

²⁶⁹ Navíc neexistovala současná dálnice D1.

²⁷⁰ Švec byl jakožto první prodejce vozu Minor povinen zaplatit daň z ojetého vozidla.

betonárna, probíhal výkop příjezdové silnice, která ústila do ulice Na Špejcharu, již dokončena byla kuchyň, jídelna, telefonní ústředna a transformační stanice. Současně probíhaly výkopové práce, aby se mohla betonovat základová deska pomníku. Hlavní podíl zeminy byl odbagrován, poté probíhalo začišťování svahů a ruční kopáčské práce. Do 23. dubna 1952²⁷¹ se podařilo v hloubce čtyř metrů pod úrovní povrchu odhalit břidličnou skálu, přičemž spodní hrana základové desky měla ležet ještě o dva metry níže. Práci ztěžovalo hned několik nepříznivých okolností.

Citelné nedostatky se týkaly strojového parku a dodávek stavebních hmot – opotřebovaný transportér byl nevhodný pro práci ve výkopu, zařízení kovárny nebylo do začátku května k dispozici, stejně tak kompresor. Potřebné vybavení se shánělo, kde se dalo. Československé státní dráhy (ČSD) byly například požádány o zapůjčení kolejového jeřábu o nosnosti alespoň 25 tun, což měla být uvažovaná hmotnost nejtěžších kvádrů, a dva plošinové vozy o nosnosti 30 tun. Další prosba směřovaná na ČSD se týkala kolejnic, stavbaři jich potřebovali 600 metrů (tj. 300 metrů kolejí), k tomu dvě výhybky a dva oblouky. Obě žádosti svým podpisem podpořil i dr. Krásný.

Z potřebných surovin dorazilo sice 800 centů železných tyčí Roxor,²⁷² ovšem nevyhovující délky. Dodávky materiálu vzhledem k jejich požadovanému množství nebylo snadné pokrýt a zatím nebyl ani zajištěn plánovaný počet dělníků (80) pro tuto fázi stavby, a tak průměrně pracovalo pouze 45 lidí. Situace se zkomplikovala při příjezdu vagónů s částí stavebnin (cihly, řezivo, zmíněné železné tyče), které museli vykládat přímo dělníci, čímž se práce zdržela. Přesto výkopové práce probíhaly poměrně rychle, kopáčské party byly zesíleny na počet dvaceti pracovníků, aby byl splněn plánovaný termín pro výkop (24. 5. 1952).

²⁷¹ K tomuto dni je datovaná pravidelná zpráva stavební kanceláře.

²⁷² Roxor – hutní materiál užívaný při armování.

Neméně problematická byla otázka pracovních plánů – kvůli četným pozměňovacím návrhům architektonického řešení stále probíhaly nějaké úpravy. Naplno se tento nedostatek projevil na schůzi výrobní komise²⁷³ v pondělí 5. 5. 1952, již se zúčastnili i Štursovi. Stavbaři dali najevo svou nelibost nad tím, že mají k dispozici pouze výkopové plány a žádnou definitivní stavební dokumentaci.²⁷⁴ Jiří Štursa se snažil uklidnit situaci sdělením, že plán tělesa samotného pomníku je dokončen a v řešení už je jen propojení monumentu s okolím. To však nemohlo přítomným stačit. Aby bylo možné přikročit k betonování základů, musely být kromě schématu železné sítě známy také definitivní plány inženýrských sítí, tj. vodovodu, plynovodu, kanalizace, ozvučení, rozvodu elektřiny²⁷⁵ a dalších instalací, neboť po zatuhnutí betonu by byly jakékoliv korektury velmi obtížné a přinesly by jen další zpoždění. Obdobná špatná koordinace již přinesla nesoulad v tvorbě metrového a třímetrového modelu pomníku. Není proto divu, že se nikomu příliš nechtělo stavět „naslepo“. Bylo urgováno dokončení dokumentace tak, aby projekční práce stavbu předcházely, nikoliv naopak. Poněkud nešťastná poznámka zazněla z úst Vlasty Štursové jakoby na omluvu pro zpoždění architektonických návrhů – dle zápisu ze schůze měla prohlásit, že kvůli svému normálnímu povolání se nemohou oba manželé Stalinovu pomníku věnovat naplno. To se pochopitelně stavbařům vůbec nezamlouvalo a zhruba ve stejném období jako Otakar Švec sklidili i Štursovi otevřenou kritiku:

„S.[oudruh] Chadt prohlásil, že nemůže jako dělník a člen strany KSČ pochopit, jak je možné, že s.[oudruzi] manželé Štursovi provádějí projekční práce pomníku gen. J. V. Stalina vlastně jako »melouch« [...] prohlásili [Chadt a

²⁷³ Zápis z této schůze se dochoval ve fondu ÚPV, karton 1572.

²⁷⁴ Dne 7. 5. 1952 byl teprve schválen projektový úkol coby počáteční fáze tvorby projektové dokumentace.

²⁷⁵ Pražské energetické rozvodné závody, n. p. provádějící montáž elektrických zařízení sháněly v březnu 1952 u Energostavu, n. p. (sklad elektrárny v Ervěnicích) na odprodej přes 1100 metrů zemních kabelů, které měly být použity prozatím na elektrifikaci staveniště a posléze na trvalé rozvody.

Čtveráček], že se se sliby manželů Štursových nespokojují a že případ ohlásí na příslušných místech [...]“²⁷⁶

Na dokončení architektonického návrhu se ovšem pracovalo – ještě v květnu měl být dokončen plán základového pentagonu a ochozu. Definitivní podoba schodiště a vyhlídkové cesty vznikala ve spolupráci s architektem Novotným, který ve svém návrhu modifikoval celou koncepci a s názorem Štursových se neshodoval. Obtížně se rodící kompromis zdržoval pochopitelně celou projekční část.

4.4 Čtvrtá schůze výboru pro výstavbu Prahy v červnu 1952

Po několikaměsíční prodlevě²⁷⁷ se 4. června opět scházejí členové zainteresovaného výboru, aby zkoordinovali a posvětili další průběh stavby Stalinova pomníku. Bodů k jednání bylo vzhledem k předešlému vývoji opravdu dost, nehledě na další témata, kterými se výbor pro výstavbu Prahy musel zabývat.²⁷⁸ K otázce Stalinova monumentu měl k ruce zprávu stavební kanceláře z dubna 1952 doplněnou aktuálními poznámkami dr. Krásného z 3. června. Oba zmíněné podklady máme k dispozici i dnes.²⁷⁹ Kromě rozboru situace na staveništi a v ateliéru přinášejí předložené materiály především podněty k procedurálním úkonům, bez nichž by stavba nemohla pokročit kupředu. A tak výbor ve svém usnesení schválil dílčí projekční plány²⁸⁰ i předběžný návrh nosné konstrukce pomníku.²⁸¹

Obtíže s metrovým i třímetrovým modelem během prvního pololetí již byly zmíněny. Vládní výbor vzal na vědomí stanovisko poroty (která hodnotila model 2. června 1952) a na základě posudku profesora Laudy

²⁷⁶ *Zápis z výrobní komise, konané dne 5. 5. 1952...* (fond ÚPV, karton 1572).

²⁷⁷ Zatím poslední jednání výboru pro výstavbu Prahy proběhlo 18. ledna 1952 a zasedání vládního výboru pro postavení pomníku zhruba o měsíc později, 28. února 1952.

²⁷⁸ Na tomto zasedání řešil výbor například také situaci kolem Národního památníku Vítkov, budovatelskou akci 5M ad.

²⁷⁹ Jsou uloženy ve fondu ÚPV, karton 1572.

²⁸⁰ V příslušném usnesení označeny čísly 18, 19, 20, 21, 22 a 27.

²⁸¹ Na projekčních pracích spolupracoval prof. Bedřich Hacar z ČVUT, za což mu 10. 6. 1952 na základě usnesení vládního výboru písemně poděkoval Václav Kopecký.

souhlasil s tím, aby další práce²⁸² pokračovaly s drobnými korekturami²⁸³ dle stávajícího metrového modelu. Na 6. června se pak chystala návštěva obou vládních výborů (pro postavení pomníku i pro výstavbu Prahy) přímo v ateliéru. Švec a Žemličkův tým uzavřeli „socialistický závazek“, že do 31. srpna 1952 ukončí úpravy na třímetrovém modelu, aby se mohl odlít do sádry.²⁸⁴ Jelikož se již také blížil termín zahájení kamenosochařských prací, byl na návrh Vladimíra Chamráda (a patrně také na Švecovo doporučení) angažován Otakar Velinský, čerstvý laureát státní ceny 1952,²⁸⁵ jehož kariéra se neprotrnula se Stalinovým pomníkem poprvé – jeho poradní hlas zazněl kdysi v debatě o materiálu budoucí stavby a i nadále byl Švecovi k dispozici.²⁸⁶ Zkušený praktik Velinský byl nyní pověřen expertízou „*pro umělecké práce kamenosochařské*“ s přiznanou taxou sedmdesát korun za hodinu. K jeho dalšímu pracovnímu využití však do konce roku 1952 již nedošlo.²⁸⁷

Další důležitý bod jednání vládního výboru spočíval v řešení problematiky Čechova mostu a blízkého okolí. Že bude muset dojít

²⁸² Honoráře pro Žemličkovu skupinu měly být na návrh stavební kanceláře částečně zúčtovány na vrub Švecovy odměny, neboť kvůli jeho zpoždění při práci na metrovém modelu nevznikl takový třímetrový model, u něhož by se už nemusely dělat žádné výraznější úpravy. Dle účetních spisů stavební kanceláře však vyplácení Žemličky a jeho týmu nakonec probíhalo z účtu stavební kanceláře.

²⁸³ Porota kladla stále důraz především na plastičnost postav a úpravu zadní strany pomníku.

²⁸⁴ Činnost sochařů tak měla probíhat v letních měsících, které nejsou kvůli vysokým teplotám pro modelování příliš vhodné – a to nejen kvůli zvýšené frekvenci zavlažování modelu (kropení v ateliéru prováděl Simeon Bureš a účtoval si za červenec a srpen po 1550 korunách měsíčně). Podmínky v ateliéru nebyly zřejmě zdaleka optimální. Za sebe a své spolupracovníky proto Otakar Švec 3. července 1952 písemně žádal technický referát ÚNV, aby zajistil na pracovišti především opravu nefunkčního větrání a pravidelný úklid (žádost uložena ve fondu ÚPV, karton 1645). Stavební kancelář žádosti vyhověla – za chladicí zařízení vyúčtovala 25. 9. 1952 ve svých nákladech částku 18 093 korun.

²⁸⁵ Velinský obdržel v kategorii „Umělecká řemesla“ cenu druhého stupně (spolu s odměnou 50 tisíc korun) „*za provádění sochařských děl v kameni v roce 1951*“ (citováno dle Rudého práva z 11. května 1952).

²⁸⁶ Stavební kancelář poukázala Velinskému 24. 5. 1952 částku 20 500 korun za „expertní činnost pro sochaře Švece“.

²⁸⁷ Vycházíme-li z vyúčtování stavební kanceláře za III. a IV. čtvrtletí roku 1952, tak jedinou sumou, kterou Velinský obdržel, bylo 910 Kčs v říjnu 1952 jako náhradu za zmeškaný čas (tato částka odpovídá třinácti pracovním hodinám).

k nezbytným úpravám předmostí, bylo zřejmé už při prvních úvahách o přesunu místa stavby na osu mostu. Ve hře především figurovalo hledisko esteticko-ideologické. Předmostí coby nástupní prostor ke gigantickému pomníku tvořilo nedílnou součást celé linie vedoucí ze Staroměstského náměstí až samotnému monumentu.

Neopominutelným faktorem, který navazoval na předchozí východisko, byla doprava. Levobřežní komunikace v úseku zhruba od Klárova až po Hlávkův most procházela právě v období let 1951–1952 celou řadou změn, jež si pozvolna vynucoval poválečný vzestup automobilismu.²⁸⁸ Na místě původního mostu Františka Josefa I. z roku 1868²⁸⁹ byl vybudován most nový, nesoucí jméno komunistického funkcionáře Jana Švermy.²⁹⁰ V dohledné době se chystalo zprovoznění Letenského tunelu, který měl propojit ulici Revoluční (právě přes Švermův most) a Letnou.²⁹¹ Švermův most si také na svém severním předmostí vynutil mimoúrovňové křížení vozovky, které bylo na jaře 1952 právě dokončováno. Podobné řešení přicházelo v úvahu analogicky i pro Čechův most, neboť křižovatka, tísněná ze dvou stran (mostem a strání), nemohla v budoucnu vyhovovat několikaproudé dopravě po nábřeží ani zvýšenému množství pěších návštěvníků směřujících ke Stalinovu pomníku. Proto plánovací referát ÚNV vypracoval návrh na úpravu předmostí Čechova mostu. Vedoucím architektem byl ing. arch. Jiří Novotný (spolupracující se Štursovými na architektonické části pomníku) a projektantem ing. arch. M. Josef. Jejich studie z 21. dubna 1952 s přiloženým plánem v měřítku 1:500 zdůrazňuje především jednoznačné klady mimoúrovňové křižovatky pro celou

²⁸⁸ Lze však souhlasit s názorem Jaroslava Láníka, který považuje období 1945–1960, kdy bylo aut ještě relativně málo a nezastavěné plochy mnoho, za promarněnou příležitost k vyřešení dopravní infrastruktury v Praze, která tak není uspokojivě realizována dodnes (srov. *Dějiny Prahy II*, Praha; Litomyšl: Paseka, 1998).

²⁸⁹ V období 1919–1940 nesl most název Štefáníkův, v letech 1940–1945 Leoše Janáčka, 1945–1947 znovu Štefáníkův.

²⁹⁰ Stavba probíhala v letech 1949 až 1951. Od roku 1997 most opět nese jméno M. R. Štefánika.

²⁹¹ Tunel byl dokončen po čtyřech letech stavby v září 1953.

levobřežní dopravu. Ze strany ÚNV šlo o velmi mazaný krok – neměl totiž podobný podnik ve svém plánu a těžko by na něj tedy sháněl prostředky. Proto se rozhodl prosadit úpravu předmostí jakožto součást stavby Stalinova pomníku (tj. na účet stavby Stalinova pomníku).

Mezi nejpádňější argumenty patřil fakt, že vzhledem k nastávající mnohaměsíční mohutné stavební činnosti na letenské stráni nebude možné naplno využít průběžnou nábrežní komunikaci (především kvůli odvozu materiálu pocházejícího z terénních úprav).²⁹² Při uvažovaných budoucích uzavírkách během slavnostních shromáždění pod pomníkem by nový podjezd také zajistil plynulou a bezproblémovou dopravu mezi Hlávkovým mostem a Klárovem. V případě navázání těchto stavebních prací na stavbu Stalinova pomníku mohl být celý prostor řešen komplexně. Předložená úprava nábreží počítala ovšem také s posunutím raně barokní kaple sv. Máří Magdalény z roku 1635 o zhruba třicet metrů po nábreží proti proudu řeky na nově vybudované zpevněné místo.²⁹³ Vládní výbor se na základě předložené studie rozhodl, že tento projekt podpoří, nepřesáhne-li celkový náklad odhadovanou částku 26 550 000 korun.²⁹⁴

4.5 Zásobovací potíže (červenec a srpen 1952)

Na staveništi mezitím vyvrcholily výkopové práce a chystalo se armování základové desky. K dispozici však nebyl dostatek potřebného

²⁹² Dle zprávy dr. Krásného z 3. června 1952 mu ing. arch. Novotný sdělil, že výstup k pomníku bude vyžadovat značné seříznutí stráně – na levé straně (z pohledu od Čechova mostu) mělo jít až o 14 metrů odkopu, na pravé o 9 metrů.

²⁹³ K tomuto unikátnímu přesunu skutečně došlo ve dnech 3. a 4. února 1956 na základě „záchranného“ projektu profesora Stanislava Bechyně. Kaple byla po zpevnění vyzdvižena (spíše však posunuta) hydraulickými lisami a po betonové dráze v podstatě dotlačena na nynější místo.

²⁹⁴ Tuto částku odhadl ing. arch. Vladimír Chamrád ve své zprávě z 23. dubna 1952. Na samotnou stavbu mělo být vyhrazeno 26 milionů korun a na projekční práce zbývajících 550 000 Kčs. Projektový úkol byl schválen ministerstvem vnitra 7. 5. 1952, úvodní projekt 2. března 1953. V projektu však ještě došlo k úpravám. Dle dopisu dr. Froňky z 5. června 1953 zaslaného Státnímu plánovacímu úřadu zařadilo ministerstvo vnitra projekt „Úprava předmostí se stavbou podjezdu u mostu Sv. Čecha“ jako samostatný do úprav plánu investic na rok 1953. Výbor pro výstavbu Prahy o tomto problému dále jednal 26. června 1953 (viz fond ÚPV, karton 1645).

materiálu. Jeho citelný nedostatek se projevil již v červenci 1952. Následující krátká sonda necht' poslouží jako názorný příklad jedné z překážek, kterou stavbaři museli překonat. Zpočátku si při nedostatku vhodné betonářské oceli pomáhali záměnou profilů, ale dlouhodobě takové řešení nebylo únosné. Navíc se na radu profesora Hacara, předního československého experta na stavební konstrukce, měla do šterkopískové směsi přidávat ještě granulovaná drť frakce 14/18 a 18/35 mm, a tak na staveništi vyvstal i druhý nedostatek. Se žádostí o potřebné stavebniny se sekce ing. Valenty²⁹⁵ pochopitelně obrátila nejprve na svůj mateřský podnik, tj. na Pozemní stavby Praha. Výsledek byl neuspokojivý – ani drť ani železné tyče nebyly v dohledném termínu k dispozici. V případě armovací oceli urgovali stavbaři přímo Vítkovické železářny, drť sháněli prostřednictvím svých představených u ministerstva stavebního průmyslu. Dodací lhůty však byly příliš dlouhé – železářny mohly zaručit dodávku v září, či dokonce až v říjnu 1952. Ani ostatní stavební podniky zatím nemohly pomoci. Přerušit stavební práce na čtvrt roku však rozhodně nepřicházelo v úvahu, na to byl časový harmonogram příliš rigidní.

Kvůli těmto zdánlivě neřešitelným objektivním obtížím se 31. 7. 1952 ing. Valenta obrátil dopisem na dr. Krásného, v němž mu vyložil dosavadní vývoj celého problému a požádal ho o pomoc se zajištěním potřebných surovin.²⁹⁶ Pro dodržení plánu stavbyvedoucí požadoval celkem 108 tun Roxoru o osmi různých průměrech²⁹⁷ – a to už do konce srpna 1952! Na tento měsíc bylo třeba také zajistit 240 m³ jemnější (14/18 mm) a 310 m³ hrubší (18/35 mm) drtě, v dalších měsících pak obdobné dávky až do konce roku.²⁹⁸

²⁹⁵ Dle úředního razítka zněla celá její hlavička: *Pozemní stavby, n. p., Praha, závod II, Praha XII, J. Masaryka 16, výrobní jednotka 04, Praha VII, letenské sady – stavba Stalinova pomníku.*

²⁹⁶ Zmiňovaný dopis se dochoval v aktech vládního výboru pro postavení pomníku (fond ÚPV, karton 1572).

²⁹⁷ Požadované množství a průměry ocelových tyčí: 13 tun průměr 10 mm, 4 tuny průměr 12 mm, 25 tun průměr 14 mm, 10 tun průměr 16 mm, 7 tun průměr 18 mm, 26 tun průměr 20 mm, 8 tun průměr 22 mm a 15 tun průměr 30 mm.

²⁹⁸ Celkem žádal do konce roku 1952 ing. Valenta o 2800 m³ drtě, 1690 m³ jemnější a 1110 m³ hrubší.

Sehnat přes sto tun specializovaného železa a pět set kubíků stavební suti představovalo nelehký úkol i při prioritě, jaké se budování pomníku dostalo.

Dr. Krásný se poradil s premiérem Zápotockým, svým nadřízeným, a z jeho pověření se urychleně²⁹⁹ obrátil přímo na ministra hutního průmyslu a rudných dolů Jana Bílka a v případě granulované drti pak na ministra stavebního průmyslu Emanuela Šlechtu. V aktech ÚPV se dochovala odpověď Bílkova náměstka Bedřicha Steinera z 20. srpna 1952. Steiner se v nepřítomnosti svého ministra zabýval možnostmi svého rezortu a dospěl k poznání, že hutě na Kladně ani ve Vítkovicích nestihnou žádané množství válcovat dříve než v září, resp. v říjnu, což už měli stavbaři na Letné v podstatě zjištěno. Jedinou možností tedy bylo sáhnout do hutních odbytových skladů³⁰⁰ a do státních rezerv. Obě varianty sice slibovaly rychlé řešení, nicméně přinášely i budoucí možné komplikace v klíčovém sektoru hospodářství. Sklady v Chomutově, Hradci Králové a Plzni mohly však aktuálně poskytnout jen 35 tun betonářské oceli, zbytek se musel krýt uvolněním ze státních rezerv, o což také dr. Krásný dne 26. srpna 1952 požádal pověřený národohospodářský odbor ÚPV:

„[...] Protože jde o věc velmi naléhavou a politicky nejvýš závažnou, je třeba, aby ze skladů státních rezervy byly uvolněny položky, které ministerstvo hutí a rudných dolů nemůže opatřit a které jsou připojeny v připojeném opise dopisu náměstka Steinera [...]“³⁰¹

V případě dodávky 15 tun tyčí Roxor o průměru 3 cm však ani státní rezervy nemohly vyhovět. Náměstek Steiner však poskytl alespoň jisté vodítko – poukázal totiž na skutečnost, že právě v inkriminovaném období (léto 1952) Švermovy železářny v Podbrezové zasílají na základě dřívější objednávky 140 tun Roxoru požadovaného typu na stavbu Branického

²⁹⁹ Již 1. 8. 1952, tj. hned druhý den po obdržení Valentovy žádosti!

³⁰⁰ Což mohlo ohrozit dodávky na jiné stavby.

³⁰¹ Viz dopis dr. Krásného k rukám referenta Staňka z národohospodářského odboru ÚPV z 26. 8. 1952 (fond ÚPV, karton 1572).

mostu³⁰² a z této kapacity by se snad dalo požadovaných 15 tun získat. Nakonec to ani nebylo třeba – ještě během srpna 1952 dorazil požadovaný materiál z Olomouce a zásobovací obtíže byly alespoň na čas zažehnány. I tak však stavba nabírala další zpoždění.

Se surovinami a celkově s vybavením stavby také úzce souvisela jedna nezanedbatelná záležitost – ostraha staveniště. V prvním pololetí roku 1952 postupně vznikala na Letné v podstatě dělnická kolonie, hromadily se stavebniny a zprovožňoval strojový park, to vše na poměrně rozměrné ploše. Přestože riziko nějakých sabotáží pravděpodobně nebudilo stavbaře ze spaní, riziko krádeží bylo spíše otázkou času. Je tedy nanejvýš pochopitelné, že nikdo ze stavebního dozoru příliš nestál o to, aby se rozneslo, že se na Letné bezostyšně rekvíruje materiál určený na stavbu „díla největší cti“.

Při kontrole bezpečnosti bylo příslušníky SNB stavbařům sděleno,³⁰³ že mají zajistit své pracoviště noční ozbrojenou stráží v počtu tří osob, s výhledem na zavedení jednočlenné stráže denní. Toto opatření však vyžadovalo finanční pokrytí, a tak se celý problém dostal ze staveniště přes stavební kancelář až na ÚPV, kde se o něm mělo rozhodnout. Z hlediska rozpočtu však rozhodně nešlo o zanedbatelnou částku – ing. arch. Kolátor předběžně vyčíslil měsíční náklady na čtveřici hlídačů do výše čtyřiceti tisíc korun, což se vzhledem k průtahům se stavbou a stále odsouvanému termínu dokončení mohlo velice prodražit. Podrobnou kalkulaci výdajů sestavily přímo Pozemní stavby a 15. července 1952 tento rozklad poskytly stavební kanceláři.³⁰⁴ Týdenní náklad na jednoho člena ostrahy byl při úvazku 78 hodin vyčíslen na 2176,20 Kčs.³⁰⁵ Násobeno počtem čtyř pracovníků a

³⁰² Pověstný „most Inteligence“, na jehož stavbě se podílela řada intelektuálů zařazených komunistickým režimem nuceně do dělnických profesí.

³⁰³ V dopise dr. Krásnému ze 4. června 1952, z něhož se o celé akci dozvídáme, stojí doslova „bylo nařízeno“.

³⁰⁴ Kalkulace sice obsahuje drobnou početní chybu, která ve výsledku náklady snižuje o 2064 Kčs, nicméně tato nesrovnalost byla příjemcem odhalena a tužkou opravena (viz fond ÚPV, karton 1572).

³⁰⁵ Hodinová tabulková mzda 18 korun plus 55% přírážka.

odhadovanou dobou stavby 129 týdnů³⁰⁶ dostaneme částku 1 122 919,20 Kčs. Ohledně žádané ostrahy nakonec rozhodl předseda vlády Antonín Zápotocký. Ručně psaný záznam jeho stanoviska provedl osobně tajemník vládního výboru pro postavení pomníku:

„S. předseda vlády A. Zápotocký byl o věci informován ve čtvrtek dne 31. července 1952 o 14,30 hod. – Rozhodl, že ozbrojená stráž nemá být stavěna na staveništi. Naproti tomu rozhodl, aby v Kafkově atelieru byl ustanoven noční hlídač [podepsán Krásný, zvýrazněno v textu originálu].“³⁰⁷

Takto byla tedy vyřešena (alespoň prozatím) otázka ostrahy letenského prostoru. Dr. Krásný o Zápotockého rozhodnutí informoval 1. srpna 1952 stavební kancelář, ale zároveň ji ubezpečil, že na staveništi pochopitelně má být běžný noční (případně i denní) hlídač. Těžko soudit, proč premiér rozhodl tak striktně v neprospěch vyššího zabezpečení rozsáhlé stavby. Možná byl odrazen vysokými náklady, možná pouze nesouhlasil s ozbrojenou stráží, která by mohla budit nepříznivý dojem (na to by poukazovalo zvýraznění v záznamu).

4.6 Trímetrový model a jeho dokončování (léto až podzim 1952)

V bubenečském atelieru skupina výtvarníků mezitím pracovala na hliněném nadživotním modelu, do něhož zanášela korektury dle připomínek poroty z června 1952. V případě potřeby vypomáhali pomocní sochaři i na dalších modelech.³⁰⁸ Na fotografiích pořízených přibližně v tomto období můžeme vidět, jak Žemličkova pětice stojí v kroužku nad plánem (poněkud stylizovaně pro oko fotoaparátu). Další snímky ukazují intenzivní vzájemnou spolupráci sochařů.³⁰⁹ Přes jistou škrobenost zachycených póz je pravdou, že

³⁰⁶ Kalkulováno od 1. července 1952 do 31. prosince 1954. Z toho je názorně vidět, jaký termín dokončení považovali sami stavbaři za realistický.

³⁰⁷ Fond ÚPV, karton 1572.

³⁰⁸ Např. Arnošt Košík dle účetní knihy stavební kanceláře obdržel 2. června částku 2000 korun za vytvoření modelu v měřítku 1:100.

³⁰⁹ Tyto fotografie se dochovaly ve fondu ÚPV, karton 1573. Celou řadu snímků obsahuje také Cainerova kniha *Žulový Stalin. Osudy pomníku a jeho autora* (Praha, 2008).

sochaři odváděli řemeslně velmi dobrou práci unikátního rozsahu – musíme si uvědomit nejen velikost zvětšovaného modelu,³¹⁰ který by již sám o sobě mohl stát jako pomník, nýbrž také skutečnost, že nešlo o jedinou samostatně stojící sochu, ale hned o devět soch najednou. Otakar Švec sice původně počítal s pozvolným zplošťováním bočních reliéfů od Stalina směrem dozadu, nicméně opakované připomínky poroty a obava, aby pomník nepůsobil jako sarkofág, přivedly model pomníku do stávající podoby.

S technickým provedením zvětšovacích prací se sochaři také vypořádali se ctí a hlavně s vědomím, že každá jejich nepřesnost bude v konečném provedení několikanásobně větší. František Radvan, někdejší člen sochařského týmu, v rozhovoru s Rudolfem Cainerem v roce 2004³¹¹ trochu poodhalil pracovní prostředí v bývalém Kafkově ateliéru.³¹² František Žemlička (1891–1970), Švecův vrstevník a taktéž Myslbekův i Štursův žák na AVU, byl zkušeným sochařem a vedoucím celé skupiny. V ateliéru pracoval s pantografem, pomůckou sloužící k zvětšování či zmenšování při zachování vzájemných poměrů dle předlohy.³¹³ Žemlička iniciativně promyslel a sám zkonstruoval zvětšovací přístroj z duralaluminia a mosazi, s nímž (prý) bylo možné zkrátit čas potřebný k bodování (které by se jinak provádělo kružidly) ze šesti týdnů na šest dnů (!).³¹⁴ Tímto zařízením byl také následně vyměřován celý kamenorez. Pro všechny zúčastněné byly sochařské práce cennou zkušeností pro další kariéru.³¹⁵

³¹⁰ Umělecká práce na štaflích ve výšce dva a více metrů (odhadem dle uvedených snímků) představovala až kaskadérský kousek.

³¹¹ Tehdy byl již posledním žijícím sochařem z původní Žemličkovy skupiny. František Radvan zemřel 4. 5. 2009.

³¹² Srov. CAINER, R. *Žulový Stalin. Osudy pomníku a jeho autora*. Praha: ARSCI, 2008, s. 275.

³¹³ Pantograf (též jeřábek), je pomůcka pocházející už ze 17. století, Ottův slovník naučný (díl XIX) přisuzuje jeho vynález Christophu Scheinerovi, který jej popsal v roce 1635 v knize *Pantografia, seu Ars delineandi res quaslibet*.

³¹⁴ O této Žemličkově aktivitě dnes víme, protože sochař ještě v průběhu stavby a posléze i po jejím skončení žádal o to, aby mu byl tento přístroj ponechán. Po jistých průtazích, kdy se v letech 1953 až 1955 Žemlička postupně obracel na stavební kancelář, dr. Krásného i Zápotockého (tehdy již prezidenta republiky), se sochař dočkal a Václav Kopecký osobně 14. 5. 1955 rozhodl v jeho prospěch.

³¹⁵ Pochopitelně mimo Otakara Švece, který se odhalení pomníku nedožil.

Ateliér navštěvoval také Jan Lauda,³¹⁶ člen původní soutěžní poroty, který spolu se Švecem dohlížel³¹⁷ a konzultoval průběh modelování.³¹⁸ Své stanovisko k práci na modelu Stalinova pomníku vyjádřil František Žemlička v jednom z dopisů dr. Krásnému (v němž žádal o přenechání prototypu svého zvětšovacího přístroje). Domnívám se, že (přes jistou stylizaci danou charakterem žádosti³¹⁹) jde o vyjádření člověka, který chtěl odvést dobrou práci s vědomím, že tím poslouží tehdejší ideálům a pomůže vybudovat dílo, které vstoupí do historie:

„[...] Nevím, jestli Ty[,] soudruhu[,] dovedeš zhodnotit moji práci na pomníku, ale prof. Lauda by ji zhodnotil. Nežádám o pochvalu své práce, to bylo samozřejmou povinností mne komunisty i čest to pro mne byla, že jsem byl vedoucím kolektivu sochařů na tomto díle a vymýšlení všech technických zařízení, tak i sochařskou spolupráci na provádění jsem dělal rád [...].“³²⁰

Každý ideál však má svůj limit vymezený lapidárním úslovím o kuřeti a hrabání zadarmo. V čem byl problém? Dle objednávky z 25. června 1952, v níž stavební kancelář přizvala Žemličkův tým k další spolupráci s Otakarem Švecem na třímetrovému modelu, bylo jednou z podmínek ukončení práce do 31. 8. 1952. Splátkový kalendář tomuto faktu byl přizpůsoben a rozvrhoval platbu schválené celkové sumy 450 000 korun.³²¹ V červenci a srpnu³²²

³¹⁶ Čerstvý laureát státní ceny (v květnu 1951 byl oceněn za bustu Lenina). Jan Lauda (1898–1959) také patřil mezi někdejší žáky Jana Štursy, od roku 1946 byl profesorem na AVU, v roce 1958 obdržel titul národního umělce.

³¹⁷ Lauda tento dozor konal na základě pověření ze 4. schůze výboru pro výstavbu Prahy. Patrně měl být jistou zárukou, že práce bude probíhat bez zbytečných průtahů a nedorozumění.

³¹⁸ Za „mimořádnou činnost“ byl stavební kanceláři dne 17. 12. 1952 odměněn částkou 20 tisíc korun.

³¹⁹ Jak vyplývá z dopisu z 29. května 1953, Žemlička se především chtěl ohradit proti chování pracovníka stavební kanceláře Jaroslava Pospíšila, který mu údajně vyhrožoval policií a trestním postihem. Pospíšil měl také tvrdit, že za tvorbu zvětšovacího zařízení byl Žemlička honorován (a tedy na přístroj nemá nárok), což dotyčný rozhodně popírá. Jistou ironií je, že právě Jaroslav Pospíšil byl v prosinci 1952 odměněn částkou 10 000 Kčs „za mimořádné práce a za dobré vedení agendy kanceláře“ (citováno dle usnesení 8. schůze vládního výboru pro postavení pomníku ze dne 10. prosince 1952).

³²⁰ Viz fond ÚPV, karton 1572.

³²¹ Každému sochaři tedy připadla odměna 90 000 Kčs hrubého.

³²² Dne 3. 7., 7. 7., 15. 7., 19. 8. a 23. 8. (odstup jednotlivých splátek měl být dle objednávky minimálně 14 dní).

vyplatila stavební kancelář pět splátek (z celkových šesti) po 67 500 korunách.³²³ Poslední splátka měla přijít až po dokončení a odevzdání modelu. Koncem léta 1952 byl třímetrový připraven k předvedení členům výboru pro výstavbu Prahy. Ti navštívili ateliér spolu se členy vládního výboru pro postavení pomníku ve čtvrtek 25. září 1952 a přijali usnesení (na návrh prof. Laudy), že se má ještě pokračovat v úpravách některých detailů.³²⁴ Limit na dokončení byl posunut na konec listopadu 1952. S tím ovšem splátkový kalendář nepočítal. Sochařům se tak nejen oddálila poslední splátka (model nebyl dokončen), ale také před sebou měli perspektivu minimálně dalších dvou pracovních měsíců bez honoráře.

Reakce Žemličkovy skupiny na nastalou situaci na sebe nedala dlouho čekat. V dopise ze dne 25. října 1952,³²⁵ adresovaném vládnímu výboru pro postavení pomníku, poukazují na fakt, že už měsíc³²⁶ od návštěvy schvalovatelů pracují bez honoráře. Navrhují proto zachování podmínek, jaké byly v předešlé objednávce, pochopitelně s patřičným snížením vzhledem k rozdílu v termínech.³²⁷ Stanovisko pomocného týmu sochařů podpořili krátkým vyjádřením i jejich „šéfové“:

„Souhlasím plně a doporučuji k vyřízení jako v první smlouvě. Otakar Švec“

„Navštěvuji a sleduji pracovní postup v atelieru mistra O. Švece na Stalinově pomníku a doporučuji výše uvedenou otázku honoráře pracovního kolektivu za správnou. V Praze dne 30. října 1952. Jan Lauda“

Snad aby také ukázali dobrou vůli a nezištnost, připojili podepsaní Jansa, Radvan, Dušek, Košík a Žemlička k textu následující post skriptum:

³²³ Dle objednávky mělo být 90% z celkové odměny vyplaceno v celkem šesti splátkách (6 x 67 500 Kčs), zbylých deset procent (45 000 Kčs) po provedení prvního odlitku.

³²⁴ Také ještě nebyl hotov nápis na zadní straně pomníku – o tom viz dále.

³²⁵ Originál dopisu se dochoval ve fondu ÚPV, karton 1572.

³²⁶ Sochaři datují návštěvu členů výboru na 24. 9., ale jde zřejmě o omyl – zápis usnesení v aktech výboru pro výstavbu Prahy hovoří o 25. září.

³²⁷ Sochaři žádali zvýšení honoráře na 750 000 korun.

„Kolektiv poznamenává, že v údobí mezi skončením zvětšování a uzavřením smlouvy o modelování pracoval 14 dní mimosmluvně.³²⁸ Právě tak, jako v období od skončení závazku o vymodelování – do příchodu vládní komise, to je taktéž 14 dní.³²⁹ Celkem tedy 4 týdny nehonorované tvůrčí práce, kterou kolektiv věnuje k narozeninám generalissima J. V. Stalina.³³⁰ Kromě toho věnuje s. Žemlička jako dar 3 týdny konstruktérské práce spojené s vymyšlením speciálního zvětšovacího stroje.“

Dopisem se zabývala stavební kancelář a ing. arch. Chamrád v její zprávě z 10. 12. 1952 reagoval i na žádost Žemličky a spol. Dokument se bohužel nedochoval v aktech vládního výboru kompletní,³³¹ nicméně ze zachované části vyplývá, že žádné navýšení stávající smlouvy o plat za další měsíce nepřicházelo v úvahu. Stavební kancelář však navrhuje mimořádnou odměnu 30 000 korun pro každého sochaře, tj. dohromady 150 000 Kčs, za práci v říjnu, listopadu a prosinci. Vládní výbor pro postavení pomníku následně ve svém usnesení tento návrh trochu pozměnil a přisoudil jednotlivým členům Žemličkova týmu měsíční plat 20 000 korun.³³²

Dne 3. prosince 1952 došlo v ateliéru k napjatě očekávanému zkoumání třímetrového modelu sochařskou sekcí poroty. Dobrozdání tohoto orgánu mělo být jednou z rozhodujících pohnutek ke konečnému schválení dosavadní sochařské práce. V zápise z tohoto jednání se můžeme mj. dočíst:

„Autor dbal vážně výtek [...] Koncepce v dnešním stavu je sourodá. Figury dnes působí jednotným plastickým dojmem, proti dřívějšímu pojetí. Ploché reliéfy je odstraněn, [...] zdůrazněný nedostatek u figury laureáta je odstraněn. Stejně tak závady u figury Mičurince a figur ostatních. V důsledku odstranění uvedených závad [...] dosáhl autor plastičnosti tak, že i ze zadní strany figury přichází

³²⁸ Dle dubnové zprávy stavební kanceláře ukončili sochaři zvětšování již 19. 4. 1952 a objednávka na další modelování byla sepsána až 25. 6. 1952. Patrně je zde tedy myšleno období od rozhodnutí o další zakázce pro Žemličku a spol. (na 4. schůzi výboru pro výstavbu Prahy 4. 6. 1952) do předložení objednávky.

³²⁹ Závazek končil 31. 8. a návštěva proběhla až 25. 9.

³³⁰ Šlo o poněkud předčasný dar.

³³¹ Právě pasáž týkající se Žemličkova týmu je po několika řádcích odtržena.

³³² Dle vyúčtování stavební kanceláře bylo Žemličkově pěti vyplaceno jako honorář za říjen, listopad a polovinu prosince celkem 236 750, což odpovídá výdělku 18 940 Kčs za měsíc.

*k platnosti tak, že zadní strana přestává být samostatným architektonickým útvarem. [...] porota upozornila autora na některé detaily, které autor uznal a s nimi souhlasil s tím, že tyto úpravy [ještě] provede [...]*³³³

Na základě tohoto hodnocení byl 10. prosince 1952 vládním výborem pro postavení pomníku definitivně schválen třímetrový model a dán pokyn k provedení jeho odlitků do sádry.

4.7 Nápisy

Na podzim 1952 se vzhledem k vrcholicím sochařským pracím v bývalém Kafkově ateliéru rozhodovalo také o obsahu psaných poselství, jimiž bude velkolepý žulový gigant oslovovat návštěvníky. Není třeba zdůrazňovat, jaký politický a propagandistický význam měla mít slova, která vytesají kameníci na přední i zadní stranu Stalinova pomníku.

Návrhy vhodných nápisů připravil plánovací referát ÚNV již 23. září 1952.³³⁴ O textu na přední straně podstavce pomníku rozhodli členové obou vládních výborů přímo v ateliéru (již zmiňovaná návštěva 25. září). Ze tří návrhů: „*Svému osvoboditeli československý lid*“, „*Osvoboditeli Prahy a Československa*“ a „*Vám, veliký Staline, poděkování a lásku*“ byl vybrán ten první. K výběru přispěl zřejmě také fakt, že vzhledem k sudému počtu slov šlo rozdělit nápis symetricky, dokonce se stejným počtem písmen na obou stranách podstavce. Zatímco o přední straně bylo rozhodnuto bez výraznějších problémů, ke shodě nad textem na zadní stranu v září nedošlo. Plocha pro něj vyhrazená (pod plastickým emblémem se srpem a kladivem) otevírala prostor pro obsáhlejší sdělení či citát. ÚNV nabízel ke zvážení následující možnosti:

- a) „*Proletáři všech zemí, spojte se!*“

³³³ Fond ÚPV, karton 1572.

³³⁴ Fond ÚPV, karton 1646.

- b) „*Od nynějška lze považovat odvěký zápas, který československý lid vedl o své národní bytí i svou národní nezávislost, za vítězně dokončený. (Výňatek z osobního listu J. V. Stalina prezidentu ČSR z 16. 5. 1945)*“
- c) „*Stalina milují prostí lidé na celém světě, protože jeho jméno znamená mír, svobodu a blaho pracujících.*“³³⁵
- d) „*Stalin zachránil naše národy před vyhlazením a vybojoval jim svobodu a samostatnost.*“³³⁶
- e) „*Na věky bude v našich dějinách spojeno jméno Stalinovo se zajištěním národní svobody a státní samostatnosti Československa.*“³³⁷
- f) „*Stalinova pomoc v těžkých dobách našeho života a pomoc při budování našeho hospodářství zůstane navždy zapsána v našich dějinách.*“³³⁸
- g) „*Stalin pomohl našemu lidu vykovat nejpotřebnější zbraň v boji za svobodu národa a za vítězství socialismu v naší zemi – bolševickou komunistickou stranu Československa.*“³³⁹
- h) „*Bez Stalina, bez Sovětského svazu, bez jeho mírového úsilí nebylo by naší svobody, nebylo by našeho nezávislého lidově demokratického státu, nebylo by našeho budování socialismu.*“³⁴⁰

Pokud by nebyla ani jedna z variant dostatečně průrazná, bylo by možné dle plánovacího referátu ÚNV případně skloubit sdělení *b* a *e*. Ani během října 1952 však výbory nerozhodly. Na výsledek se netrpělivě čekalo především v bývalém Kafkově ateliéru – tvorba třímetrového modelu vstupovala do finální fáze (viz výše) a bez nápisu nemohl být zcela kompletní. Zhotovením nákresů byl pověřen František Muzika, profesor krásného písma na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze (VŠUP). Především jeho jménem urgoval Otakar Švec 31. října stavební kancelář,³⁴¹ která si ovšem netroufala ve věci sama rozhodnout, a tak její pracovník

³³⁵ GOTTWALD, K. *O Stalinovi*. Praha: Svět sovětů, 1950, s. 23 – projev k Stalinovým sedmdesátinám.

³³⁶ Tamtéž, s. 29.

³³⁷ Tamtéž, s. 30.

³³⁸ Tamtéž, s. 32.

³³⁹ Tamtéž, s. 26.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 33.

³⁴¹ Další dopis podobného obsahu zaslal Švec ještě 12. listopadu 1952.

Jaroslav Pospíšil urgenci přeposlal tajemníkovi Krásnému. Vzápětí „horký brambor“ obdržel Václav Kopecký, aby konečně doputoval k předsedovi vlády Zápotockému.

Na premiéra se obrátil dr. Krásný 6. listopadu, přiložil k přípisu i možné varianty vypracované plánovacím referátem ÚNV s tím, aby předseda vlády jeden slogan vybral. Jako vodítko mu měl posloužit názor Kopeckého, který sice sám nerozhodl, nicméně se vyjádřil,³⁴² a dokonce iniciativně navrhl vlastní mutaci preferované varianty: „*Na věky zůstane v našich dějinách spojeno jméno generalissima J. V. Stalina s osvobozením Čechů a Slováků z fašistického jha a s vybudováním socialismu v naší vlasti. Klement Gottwald*“³⁴³ Antonín Zápotocký se však 20. listopadu 1952 rozhodl pro jinou variantu. O jeho volbě dostal obratem zprávu dr. Krásný, jenž informoval Otakara Švece i stavební kancelář. Nápisem na zadní straně Stalinova pomníku se tedy stal citát:

„*Od nynějška lze považovat odvěký zápas, který československý lid vedl o své národní bytí i svou národní nezávislost, za vítězně dokončený.*“

/ J. V. Stalin 16. 5. 1945/³⁴⁴

Je příznačné, že vládní výbor pro postavení pomníku toto rozhodnutí schválil až zpětně – na svém 8. zasedání 10. prosince 1952. Dne 15. prosince 1952 došlo k předání hliněné plastiky štukatérům ze Stavebního podniku hl. města Prahy. Za tento závod převzali model Miroslav Karnet a František Pírk. Přítomen byl pochopitelně Otakar Švec a také Jaroslav Pospíšil za stavební kancelář. Dle přejímacího protokolu nebyla shledána žádná závada, která by bránila vytvoření negativní formy. Ta měla být dle záznamu hotova ještě před koncem roku 1952, tj. do čtrnácti dnů. Ke spolupráci byl přizván také dosavadní Švecův „dvorní“ štukatér František Kortus, který dosud

³⁴² Kopecký preferoval nápis: *Na věky bude v našich dějinách spojeno jméno Stalinovo se zajištěním národní svobody a státní samostatnosti Československa.*

³⁴³ Kopecký si patrně neuvědomil, že tím modifikuje autentický Gottwaldův výrok.

³⁴⁴ Povšimněme si, že oproti původnímu návrhu byla vypuštěna zmínka o osobním Stalinově poselství prezidentu ČSR. Vynechání z čistě úsporných důvodů je pravděpodobné, ovšem nabízí se i hypotéza, že vadila osobnost tehdejšího prezidenta ČSR Edvarda Beneše.

odléval především metrový model. Sádrový odlitek třímetrového modelu byl předán 27. ledna 1953 k dispozici pracovníkům Státního ústavu pro projektování výstavby hl. města Prahy,³⁴⁵ aby mohli zakreslit spárořez a na jeho základě výsledný kamenorez.³⁴⁶ Předávka se sice neobešla bez připomínek, sklon hrany soklu totiž vyžadoval ještě drobné úpravy (zaznamenaná difference 3,6 cm), tyto korektury (stejně jako tvorba nápisu na zadní straně pomníku) však již měly probíhat souběžně s prací projektantů.

4.8 Termín odhalení opět posunut (podzim 1952)

O obtížích s projektovou dokumentací již byla řeč – projekční práce probíhaly paralelně se stavbou, což nevyhnutelně přinášelo nezbytnost improvizací. Spolu s tím, jak se prodlužovaly práce v sochařském i architektonickém ateliéru, se pomalu posouvalo i datum odhalení pomníku. Mimořádný rozsah a náročnost celého podniku si začínaly vybírat svou daň. Výbor pro výstavbu Prahy na své 5. schůzi konané 24. září 1952 souhlasil s posunutím data dokončení všech prací na 9. 5. 1954, tedy v *Den osvobození Československa Sovětskou armádou*,³⁴⁷ a pověřil stavební kancelář přízpůsobením příslušného harmonogramu.³⁴⁸ Pokud se však bylo možné chlácholit nereálnými termíny v dřívějších fázích příprav, kdy utíkal drahocenný čas především kvůli změnám vzniklým během diskusí vládního výboru pro postavení pomníku, tak nyní, kdy na Letné probíhala stavba a v lomech těžba kamene, už to možné příliš nebylo. Zejména když vážly dodávky materiálu nejrůznějšího druhu a přetrvával nedostatek pracovních sil. Není proto divu, že zpráva stavební kanceláře, v níž se komentují splněné úkony zadané výborem na předchozí schůzi, lakonicky poznamenává:

³⁴⁵ Nástupce někdejšího Stavebního podniku hlavního města Prahy, k. p. – Projekčního ateliéru.

³⁴⁶ Zápis přejímacího protokolu se nachází ve fondu ÚPV, karton 1645.

³⁴⁷ Státní svátek na základě zákona č. 93/1951 sb. V současnosti slaven v ČR tento svátek 8. května jako *Den vítězství* na základě zákona č. 101/2004 sb.

³⁴⁸ Harmonogram počítající s odhalením pomníku v dubnu 1954 už jednou stavební kancelář vypracovala, jenže to bylo zhruba před rokem, na podzim 1951.

*„Úkol uložený 5. schůzí vládního výboru ve věci přepracování harmonogramu tak, aby termín dokončení stanoven byl na 9. V. 1954, **nebyl splněn**. Podle předchozích jednání s výrobními složkami bylo by lze odpovědně zkrátiti termín **dokončení stavby do 31. října 1954**[,] a to za předpokladu, že stavba bude dotována jak dostatečným počtem pracovních sil, tak i potřebnými hmotami [...] [zvýraznil J.Š.]“³⁴⁹*

Vládnímu výboru pro postavení pomníku nezbylo než se s danou situací smířit a na své v pořadí 8. schůzi (10. 12. 1952) souhlasit s termínem dokončení 31. 10. 1954, ovšem stále trval na co největším zkrácení času stavby.

4.9 Smlouva s projektanty zatím v nedohlednu

Dalším faktorem, který ovlivňoval tempo projekčních prací, bylo doposud neujasněné postavení ing. arch. Jiřího a Vlasty Štursových v hierarchii stavebního procesu. Jakožto spoluautoři vítězného návrhu teoreticky zodpovídali za architektonickou část, nicméně vzhledem k postupnému vývoji neměli tak výlučné postavení, jakému se těšil Otakar Švec, přestože i on byl často nucen korigovat své představy. Pracovali v podřízení Projekčnímu ateliéru, z čehož vyplývala jistá omezení. Oba projektanti měli také tu nevýhodu, že jakákoliv změna – rozsahu, místa, schodiště, podstavce, ochozu – narušovala celý architektonický celek, ve kterém na sebe jednotlivé prvky navazovaly. A když pak byli Štursovi zavázáni ke spolupráci s ing. arch. Novotným, de facto autorem konkurenčního návrhu, hrozila situace vyústit ve stav, kdy vznikne prapodivný „kočkopes“ z několika koncepcí, zejména uvážíme-li, že v případě pojetí schodiště trvali autoři původního návrhu na striktním umístění v muldě, zatímco Novotný chtěl celý výstup rozvolnit.³⁵⁰

³⁴⁹ Viz: *Zpráva o průběhu prací pro stavbu pomníku generalissima J. V. Stalina v Praze* z 10. 12. 1952 (fond ÚPV, karton 1646).

³⁵⁰ A to ještě na podzim 1952 zaslal výboru pro výstavbu Prahy svůj návrh alternativního řešení předmostí architekt Schneiberger-Hora. Navrhoval propojit Letenskou pláň s nábřežím pomocí

Dosud také nebyla s oběma architekty podepsána řádná smlouva, ze které by vyplýval nejen pevný honorář, ale i rozsah a rozvrh honorované práce. Štursovi pobírali zálohy dle jakéhosi provizoria, s nímž přišel v dubnu 1951 ministr Šlechta. Zatímco v roce 1951 postupně dostali manželé společně z konta vládního výboru pro postavení pomníku 380 tisíc korun,³⁵¹ v zimě 1951/1952 tento tok financí ustává a projektanti jsou placeni přímo Projekčním ateliérem, pod jehož křídly pracují. Za první pololetí roku 1952 obdrží ještě ve třech termínech 180 tisíc korun, to je ale také nadlouho poslední část honoráře, která je jim poukázána. Zastavení výplat mělo s největší pravděpodobností prostý důvod. Nasvědčuje tomu lakonické sdělení u výpisu transakcí ve prospěch obou architektů: *„Další zálohy Projekčním ateliérem nemohly být poskytovány, ježto autoři měli výhrady při podpisu smlouvy.“*³⁵²

Tato krátká poznámka nás přivádí na stopu sporu, který Jiří a Vlasta Štursovi vedli ohledně svého úvazku. V dopise z 25. září 1952, adresovaném přímo Zápotockému, žádají předsedu vlády, aby podpořil jejich žádost o zálohu 300 000 Kčs u Státní banky československé – poukazují na to, že nemají dosud podepsanou řádnou smlouvu³⁵³ a nedostali už čtyři měsíce žádnou zálohu.³⁵⁴ Prý se tak ocitli v existenční nouzi a hrozí jim správní exekuce kvůli vlastním neuhrazeným závazkům. Svůj požadavek však nepodpořili příliš šťastně – v listopadu 1952 v podstatě odmítli smlouvu nabízenou Projekčním ateliérem. Sice na ni připojili svůj podpis, ale uvedli v dodatku takové výhrady, že nemohla vstoupit v platnost. V čem spočívaly jejich hlavní námitky? Především nesouhlasili s výší odměny, s existencí

systému tunelů a krytých schodišť. Návrh byl odmítnut jako nerealizovatelný, vzhledem k postupu stavebních prací i k neslučitelnosti (dle názoru ing. arch. Chamráda) se stávajícím návrhem.

³⁵¹ Výplaty v roce 1951 z konta vládního výboru: 15. 3. – 150 000 Kčs, 15. 6. – 110 000 Kčs, 16. 7. – 60 000 Kčs, 7. 9. – 30 000 Kčs, 9. 10. – 30 000 Kčs.

³⁵² Tento dokument je datován 26. června 1953, není nikým signován a je uložen ve fondu ÚPV, karton 1645.

³⁵³ Jako důvod uvádějí, že Svaz československých výtvarných umělců se k ní ještě nevyjádřil.

³⁵⁴ To odpovídá skutečnosti – od Projekčního ateliéru dostali Štursovi poslední zálohu v červnu 1952 (šlo o 60 tisíc korun, tj. 30 tisíc Kčs pro každého).

penále při neplnění úkolů a s postavením „soukromých podružných projektantů“, jak udávala smlouva.

První a poslední rozporovaná skutečnost spolu úzce souvisely. Podle směrnice ministerstva financí „o zadávání a odměňování některých prací v projekční službě“, ³⁵⁵ která vstoupila v platnost 10. října 1952, se projekční práce pro stát, národní výbory, komunální podniky atd. zadávají jen *socialistickému sektoru projektové služby*, případně taková práce může být projekčnímu podniku přidělena. Pokud není možné zakázku zadat pověřeným organizacím projektové služby, lze využít služeb „soukromých podružných projektantů“, kteří nesmějí být v pracovním poměru ³⁵⁶ se zadávající projekční organizací. Štursovi nebyli zaměstnanci Projekčního ateliéru, a tak jiný status pro ně vlastně nepřicházel legislativně v úvahu. Zmiňovaná směrnice také upravovala platové podmínky takto „najatých“ pracovníků.

Architekti ke své újmě neměli příležitost vést vlastní relativně nezávislé pracoviště jako Otakar Švec. ³⁵⁷ Vytvořením speciálního projekčního ateliéru s dostatkem odborných pracovníků (analogicky jako měl Švec Žemličkův tým) by se odstranila jistá těžkopádnost ve výkonu a snížilo napětí mezi Projekčním ateliérem, vládními výbory, stavební kanceláří a samotnými autory. Je očividné, že svůj díl tu hrála i prestiž. Vítězové sledované soutěže a spolutvůrci „díla největší cti“ se nemohli jen tak lehce smířit se subalternací. Bohatě stačilo, že svůj původní ambiciózní návrh na celou Letenskou pláň museli opustit. Ve svých námitkách v dodatku ke smlouvě k tomuto bodu Štursovi napsali:

„Nesouhlasíme s postavením podružných projektantů, vzhledem k tomu, že na základě udělení první ceny v soutěži na Stalinův pomník v prosinci 1949 jsme oprávněni podle soutěžních podmínek provést dílo sami a jednání o spolupráci

³⁵⁵ Jeden z exemplářů směrnice se dochoval ve fondu ÚPV, karton 1645.

³⁵⁶ Myšleno patrně v pracovním poměru před uzavřením smlouvy o dílo.

³⁵⁷ V několika dopisech se tituluje jako „vedoucí ateliéru“.

s Projekčním ateliérem bylo vedeno o součinnost ryze technickou [zvýrazněno tužkou v citovaném dokumentu se třemi vykřičníky] „³⁵⁸

Je pravděpodobné, že tímto vyjádřením Štursovi podráždili jak své kolegy projektanty, tak činitele odpovědné za stavbu. Jejich žádost o třístatisícovou zálohu však podpořil Emanuel Šlechta, pověřený vládním výborem pro postavení pomníku v prosinci 1952 prozkoumáním této záležitosti. Ministr stavebního průmyslu zjistil výpočtem dle podmínek kontroverzní smlouvy, že zmíněnou sumu mají Štursovi tak jako tak obdržet. Předseda vlády Antonín Zápotocký byl ale jiného názoru a zakázal jakékoliv výplaty, dokud nebude uzavřena řádná smlouva.³⁵⁹ K té však zbývalo urazit ještě velký kus cesty vzhledem k rozdílným postojům zainteresovaných stran – do věci se vložil i Svaz čsl. výtvarných umělců, jehož byli Štursovi pochopitelně členy a jenž si brousil zuby na část výdělku. Svůj podíl na celé záležitosti měla i dosavadní nejasnost vztahů ve znárodněném sektoru projekční služby.³⁶⁰ Ve výsledku to pro budování Stalinova pomníku byla nepochybně komplikace ztěžující hladký průběh stavebních prací.

4.10 Situace na staveništi (zima 1952/1953)

Na Letné stavba s příchodem zimních měsíců pozvolna pokračovala, výkopové práce a armování byly v plném proudu. Po takřka dvanáctiměsíčním období provozu letenského staveniště nastal čas dílčího bilancování.³⁶¹ Do konce roku 1952 činil výkop celkem 20 882 m³ zeminy, z toho 15 124 m³ dosaženo díky práci strojů a 5 758 m³ ručně. Odhad, který činil 35 000 m³, však naplněn nebyl, zemní práce tak zaostaly takřka o třetinu za plánem. Vybetonováno bylo 2 800 m³ oproti zamýšleným 3 800 m³. Na

³⁵⁸ Smlouva je uložena ve fondu ÚPV, karton 1645.

³⁵⁹ O tomto premiérově stanovisku informoval dr. Krásný Šlechtu i stavební kancelář 2. ledna 1953.

³⁶⁰ Na červenec 1953 se chystala I. celostátní konference československých architektů, která mj. měla stav sektoru stabilizovat a nastínit další vývoj v socialistické výstavbě (konference proběhla 2. až 5. 7. 1953).

³⁶¹ Následující údaje pocházejí ze zápisu první schůze stavebního dozoru z 12. ledna 1953 (viz fond ÚPV, karton 1645).

staveništi také vznikl sklad opracované liberecké žuly, v němž se k uvedenému datu nahromadilo 313,5 m³ kamene, dalších 105,5 m³ zůstávalo dosud v lomech.

Neuralgickým bodem stavebních prací se ukázala být především problematika pracovních sil. Průměrně pracovalo na Letné denně 60 dělníků. I když byl nový termín odhalení (resp. dokončení stavby) stanoven na 31. 10. 1954 (s důrazem na co největší zkrácení), byly tak nízké počty krajně nevyhovující. Nedařilo se plnit plán, proto přecházely plánované limity do dalšího kalendářního roku. Potřeba lidských zdrojů byla vyčíslena následovně – 175 pracovníků na stavební práce, 35 kameníků, 13 kamenosochařů, 12 dělníků na osazovací práce. Při práci na dvě, či dokonce tři směny se tyto počty budou pochopitelně zvyšovat.

Dne 12. ledna 1953 došlo k první schůzi stavebního dozoru, v jehož řadách zaujali místo z titulu svých funkcí dr. Krásný (za vládní výbor pro postavení pomníku), Václav Škubal (za ministerstvo vnitra coby ústředního investora), ing. arch. Kolátor (za přímého investora ÚNV a za stavební kancelář), dále pak Otakar Švec a Jiří Štursa, zástupci ministerstva stavebního průmyslu, stavbařů a projektantů a další.

Jako by nebylo nepříjemných zpráv ještě dost, došlo 14. ledna 1953 na staveništi zhruba v půl osmé večer k požáru. Krátce po vybetonování části průvlastků³⁶² ve 3. etáži železobetonové konstrukce začalo hořet poblíž hlavního pomníkového tělesa a oheň se rozšířil i na pomník samotný. Jelikož byl beton ještě čerstvý, riziko takové události je nasnadě. Bednění a vzpěry sloužící k fixaci stavební hmoty nabízely živlu dostatečné množství potravy. Sled událostí byl následující:³⁶³

14. 1. 1953 (středa)

³⁶² Tj. nosníků.

³⁶³ Viz: *Zpráva o požáru na stavbě pomníku gen. J. V. Stalina na Letné* (fond ÚPV, karton 1645). Časové údaje zejména ze 14. 1. je třeba považovat za přibližné vzhledem k dynamické povaze celé události.

19,30 – Končí směna party 11 betonářů, ti odcházejí do šaten a posléze opouštějí staveniště. U topného agregátu na staveništi zůstal osamocen pracovník Kyšík.

19,35 – Vznik požáru.³⁶⁴ Od vypuknutí požáru do jeho lokalizace uplynulo asi dvacet minut. Požár jako první zpozorovala Marie Švárová, zaměstnankyně Pozemních staveb, n. p. Hasiče povolal arch. Lodr, pracující v kanceláři na stavbě. K ohni přijeli požárníci z Dejvic (údajně za 8 minut po ohlášení), Holešovic i z ústředí na Praze 2 – zároveň se dostavili i příslušníci SNB.

20,00 – Na staveniště vzápětí přispěchal také ing. arch. Kolátor.³⁶⁵

22,30 – Oheň byl uhašen, hlídka SNB zůstala na místě po celou noc.

15. 1. 1953 (čtvrtek)

8,00 – Přijíždí dr. Krásný. SNB provádí vyšetřování a dokumentaci.

10,00 – Přijíždí ing. Vlasák, zástupce Pozemních staveb, n. p.

14,00 – O expertizu zaznamenaných škod ve vztahu k jakosti železobetonové konstrukce byl požádán profesor Hacar, ředitel Ústavu teoretické a aplikované mechaniky Československé akademie věd (ČSAV).

16. 1. 1953 (pátek)

Proběhla odborná prohlídka inkriminovaného místa prof. Hacarem. Zjistila sice ohořelé bednění, ale bezprostřední kontakt ohně s betonem nebyl prokázán. Zda měl oheň na beton ve 2. a 3. etáži³⁶⁶ destrukční účinek, se zjišťovalo pomocí sond. Dochovaný plán ukazuje celkem 24 sondážních lokalit, rovnoměrně rozmístěných po 2. a 3. etáži železobetonové konstrukce, a to na pilířích i průvlacích.

Technologie sondování byla následující: zkoumala se hloubka průniku špičáku po konstantním počtu úderů (20) kamenickou paličkou (2,5 kg) a s konstantním rozmachem (cca 70 cm). U pilířů 3. etáže bylo změřeno vniknutí

³⁶⁴ S největší pravděpodobností způsobený právě zmíněným topným tělesem.

³⁶⁵ Autor dochované zprávy.

³⁶⁶ Vzhledem k ročnímu období nebyl ještě zcela zatvrdlý.

průměrně 3,8 cm, u průvlaků 3. etáže průměrně 5,2 cm a u pilířů 2. etáže průměrně 2,9 cm. Po přepočtu na tvrdost betonu dospěl prof. Hacar k následujícím závěrům: ve třetí etáži se pohybuje v rozmezí 150–170 kg/cm² u pilířů a 110–130 kg/cm² u průvlaků. Nešlo však o beton zcela zatvrdlý, a tudíž nebylo dosaženo optimální hranice – cca 300 kg/cm². Přesto tento dosažený výsledek dával tušit, že požár stavbě nijak výrazně neuškodil, ba naopak. Zvýšená teplota v okolí betonu, která však nepřekročila kritickou mez, tvrdnutí betonu paradoxně vlastně uspíšila. Částečně byly vystaveny vyšším teplotám příčné vzpěry pro poslední etáž a vyčnívající ocelové pruty, a proto byly tři z nich odebrány k dalšímu prozkoumání.

Ohořelé bednění bylo podepřeno a průvlaky ochráněny před mrazivým podnebím. Dle dílčí expertízy prof. Hacara nedošlo požárem k žádným zásadním poškozením, oheň tedy způsobil pouze třídní zdržení prací a pravděpodobně přidělal další vrásky na čelech odpovědných činitelů. Definitivní jistotu přinesla další a tentokrát již závěrečná zpráva profesora Hacara z 21. dubna 1953 – v průběhu února a března se jakost betonu vzhledem k uplynulému času zlepšila, zkoumány byly ještě drobné trhliny v průvlacích. Závěrečná pasáž verdiktu, o kterém byl osobně informován i Antonín Zápotocký, zněla:

„Na základě příznivých výsledků zatěžovacích zkoušek, které absolutně udávají stav zkoušených [...] polí průvlakových, možno prohlásiti, že jak beton[,] tak i celá část konstrukce hlavního pomníkového tělesa vystavená zmíněnému požáru nebyla jak po stránce kvality, tak i po stránce stability konstrukce dotčena.“³⁶⁷

Z výše uvedeného vyplývá, že žádný katastrofický scénář kvůli lednovému požáru nenastal, ale to byla jen slabá náplast na problémy, se kterými se stavbaři museli potýkat. Na druhé schůzi stavebního dozoru 11. února 1953 opět některé z nich vyplávaly na povrch. Stavební úsek byl tlač

³⁶⁷ Viz: *Konečná zpráva o stavu konstrukce hlavního pomníkového tělesa památníku gen. J. V. Stalina, která byla vystavena účinkům požáru dne 14. ledna 1953* (fond ÚPV, karton 1645).

ke zkracování termínů, což bylo obtížné vzhledem k tomu, že projektanti zdaleka nestačili tempu výstavby. Přetrvávající problémy s projektovou dokumentací (termín dokončení 31. 6. 1953) přišly na přetřes i během zmíněné schůze. Nadále bylo třeba udělit výjimku projektové připravenosti, prozatím na I. čtvrtletí roku 1953. Ing. Petrák zastupující v dozoru projektanty seznámil své kolegy s neradostnou novinou. Výtvarné a technické podklady budou dle jeho slov připraveny v plánovaném termínu do poloviny roku 1953, nicméně práce statiků si vyžádá období o půl roku delší. Zádrhel spočíval také v dosud definitivně neschváleném úvodním a technickém projektu, tento nedostatek byl ale vzápětí napraven přímo Antonínem Zápotockým.³⁶⁸ Členové stavebního dozoru se nehodlali smířit s dalším zpožděním na projekčním úseku, přijali usnesení, v němž žádají dodržení plánu a přímo nabádají Státní ústav pro projektování hl. města Prahy k provedení takových organizačních změn, které by to zajistily. Dr. Krásný na schůzi informoval, že byly dokonce schváleny prémie vázané na zkrácení projekčních prací. Dále pak došlo ke změně na postu stavbyvedoucího – ing. Valentu nahradil František Král.

Během zimních měsíců byli dělníci vystaveni při práci náročným podmínkám, urgována byla dodávka gumáků, uhlí na topení (150 q) a zajištění většího množství přídavkových přidělových lístků.³⁶⁹ Chyběly také skřínky na oblečení. O navýšení stavu dělnictva průběžně probíhala jednání s ministerstvem stavebního průmyslu.

Unikátním počinem, jímž se naopak podařilo vyřešit složitý technický rébus, byl nepochybně hlavní jeřáb. Už od počátku stavby se stavbaři nutně museli zaobírat problémem, jak dopravit mnohatunové žulové kvádry do

³⁶⁸ Příslušná dokumentace byla projednána a schválena výborem pro výstavbu Prahy 24. září 1952, ale dosud neprošla nově ustaveným Vládním výborem pro výstavbu (ustaven po sovětském vzoru vládním nařízením 28/1952 sb., první schůze 29. června 1953, předseda výboru Viliam Široký), což by ovšem přineslo jen další zdržení. Proto Zápotocký rozhodl 12. února 1953 o tom, že schválení výborem pro výstavbu Prahy je dostatečné.

³⁶⁹ Pro 150 zaměstnanců bylo k dispozici pouze 42 lístků typu TK – jeden umožňoval odběr 1,8 kg masa, 0,5 kg sádla, 2,5 kg chleba, 1,5 kg mouky a 150 g tuku. Žádáno bylo o dalších 40 TK lístků.

zhruba třicetimetrové výšky a posléze je bezpečně osadit na železobetonovou konstrukci. Takovým požadavkům nevyhovoval totiž žádný dostupný stroj. Jednou z alternativ bylo vybudování nákladné jeřábové dráhy, tj. mamutí dřevěné a zčásti i železné konstrukce kolem celého pomníku. V tomto směru proběhly konzultace s odborníky z ČKD Sokolovo a ministerstva stavebního průmyslu, ty ovšem nepřinesly žádný hmatatelný výsledek. Zlomový nápad přišel z míst neočekávaných. Rudolf Čtveráček, předseda ROH na staveništi a pracovník na úseku výkopových prací, se iniciativně podílel na promýšlení této palčivé otázky, na niž nakonec našel důmyslnou odpověď.³⁷⁰ Logická úvaha, že potřebný mamutí jeřáb potřebuje pevnou oporu, ho přivedla k nejpevnější opoře široko daleko – k vlastní železobetonové konstrukci pomníku. Její využití jakožto stabilizátoru pro zvedací zařízení se přímo nabízelo, nicméně nebylo zpočátku zřejmé, zda by tím neutrpělo samo betonové těleso. Tyto obavy rozebral dotázaný prof. Hacar, který nápad posvětil jako zcela realizovatelný. V principu šlo o otočný jeřáb, jenž by byl ukotven a vsunut přímo do železobetonového jádra stavby. Zdvihač tak mohl být bez problémů a hlavně bez přesunů použit po obou stranách pomníku, což bylo velmi praktické. Opět proběhly konzultace s ČKD Sokolovo a nově také s ing. Lukášem. Zásadní námitky se nevyskytly, proto došlo ke kontaktu s podnikem Transporta Chrudim, kde byla naděje, že tento či alespoň obdobný systém lze najít a vypůjčit. Přes veškerou snahu nebyl žádný vyhovující jeřáb žádaných parametrů k dispozici. Na základě této skutečnosti se po poradě přímo na staveništi rozhodly zainteresované složky pro výrobu zcela nového zařízení. Zakázka byla zadána podniku ČKD Slaný a tvorbou

³⁷⁰ Alespoň dle tvrzení nesignovaného a nedatovaného dokumentu s názvem *Zlepšovací návrh na zvedací zařízení*, který se dochoval ve fondu ÚPV, karton 1645. Autorství tohoto elaborátu ovšem nemusí zůstat zcela utajeno. Titulní list je totiž popsán marginálními poznámkami tužkou a těšně nad názvem dokumentu je jméno ing. Neumanna, k němuž vede od nadpisu nepatrná šipka. Může ovšem jít o náhodu či naopak upozornění, že s tímto inženýrem má být celá věc konzultována. Pozdější zmínky přisuzují autorství Josefu Doležalovi a Rudolfu Čtveráčkovi. Doležalovým jménem je také signován výkres jeřábu, který je uveden v přílohách této práce.

projektu byl pověřen ing. Lukáš. Po skončení prací slánský podnik také přislíbil odkoupení jeřábu.

Technické parametry tohoto zdvižného zařízení byly skutečně impozantní. Stroj měl dvě ramena spojená na vrcholu železobetonové konstrukce, umožňující otáčení a díky kloubnímu upevnění i vertikální posuny. Při pětáctyřicetistupňovém sklonu výložníků jeřábu mohl zdvihač opsat kružnici o poloměru cca 13 metrů. Na jednom rameni se nacházelo závaží o hmotnosti 15 tun, které mělo vyvažovat samotný náklad.

Vzhledem k ojedinělosti takového počínu (v podstatě šlo o prototyp) se nelze ani výrazněji divit, že původní termín pro dodání hotového jeřábu (31. 12. 1952) nebyl dodržen. Kvůli dílčím technickým úpravám v projektu došlo k dohodě mezi zainteresovanými stranami – tj. mezi ČKD Slaný, Pozemními stavbami a Strojním podnikem – na nových termínech. Střední sloup měl být hotov do 27. 2. 1953 a oba výložníky do 10. 3. 1953. Pro samotnou montáž se počítalo zhruba s dalšími třemi týdny. Není třeba příliš zdůrazňovat, jakou důležitost mělo zprovoznění jeřábu pro celou stavbu. Bez vhodného stroje nemohla prostě růst do výšky.³⁷¹ Nakonec se jako nejbližší reálný termín jevila spíše až polovina dubna 1953,³⁷² ale ani v první třetině května ještě nebyl jeřáb funkční.

4.11 Položení prvního kamene do podnože pomníku (25. 2. 1953)

V únoru 1953 si vládnoucí komunistická strana (a s ní i celá československá společnost) připomínala půlkulaté jubileum svého definitivního uchopení moci. Výročí „slavných únorových dnů“ hýbalo denním tiskem, uzavíraly se další a další závazky, konaly se závodní a stranické aktivity. Optimistické hledění vstříc světlým zítřkům se mísilo se vzpomínkami na „vítězství pracujícího lidu“. Pavel Kohout 25. 2. 1953 na

³⁷¹ Dr. Krásný celou věc urgoval u ČKD Slaný už v lednu 1953.

³⁷² Dle zprávy průmyslového referátu KV KSČ Praha, který se prací na jeřábu zabýval (fond ÚPV, karton 1646).

stránkách Rudého práva přispěl k oslavám svou osobní poetickou reminiscencí *Vlak, který vyjel v únoru*:

„Vždyť už je po všem! Jaké povstání?

Všechno šlo jinak, než si páni přáli,

když přiklusali v pátek s demisí.

Rolníci jedou na sjezd komisi

odzvonic v Praze bídě pod Tatrami.“³⁷³

K významnému datu se našla i příležitost ke slavnostní události na letenském staveništi. Stavební práce s příchodem nového roku 1953 již natolik pokročily, že bylo možné začít vršit opracované kamenné kvádry okolo železobetonové konstrukce pomníkového tělesa. Díky symbolickému aktu položení toho prvního se široká veřejnost prostřednictvím tisku opět mohla seznámit s dosavadním průběhem a postupem stavby. Předseda vlády Antonín Zápotocký navštívil Letnou právě 25. února 1953, aby byl svědkem toho, jak po nezbytných proslovech dělnických předáků jeřáb vyzdvihl a posléze uložil sedmitunový žulový blok na své místo. Kulisou mu k tomu byla obří hvězda se srpem a kladivem umístěná na lešení. Poté si premiér prohlédl staveniště, nahlédl do plánů a do kanceláří. Jeho návštěva měla také nepochybně pozvednout ducha pracovních kolektivů k ještě vyšším výkonům. V krátkém projevu neopomenul vyzdvihnout historickou velikost budovaného díla ani zdůraznit své sepětí s přítomnými pracovníky:

„Milí soudruzi – kamarádi! Položili jste dnes první kámen k pomníku J. V. Stalina, který nad Prahou budujeme. Myslím, že vy všichni můžete být hrdí na to, že tento památník je u nás budován a že se na něm svou prací zúčastňujete. [...] Žádné velké dílo není možno budovat bez obtíží, bez obětí a námahy. [...] Naši stavební dělníci a kameníci – a já jsem hrdý, že jsem z nich vyšel – mají chlapský poměr

³⁷³ Pavla Kohouta zastihly únorové události na kulturním výjezdu mimo území ČSR, což pocíťoval tehdy jako handicap svého revolučního portfolia. Více o složitém osobnostním i autorském vývoji tohoto dramatika a básníka v knize Pavla Kosatíka *Fenomén Kohout* (Praha; Litomyšl, 2001).

*k práci a dovedou se s ním rvát v dílnách i lomech. [...] Vaší práci, pevné vůli a chlapeckému poměru k úkolům a práci volám Čest!*³⁷⁴

Těmito vzletnými slovy zahájil předseda vlády novou kapitolu v budování letenského monumentu. Nastával čas zvýšeného úsilí, během něhož se bude železobetonové jádro postupně obalovat mohutnými kvádry z nejkvalitnějšího materiálu, jaký mohly tehdejší československé lomy nabídnout.³⁷⁵ Rozsáhlé terénní úpravy letenské stráně spojené se stavbou schodiště a promenády se i přes nedostatky v projektové dokumentaci také nezastavily. Pracovníci Státního ústavu pro projektování hl. města Prahy převzali po novém roce do své péče odlitek třímetrového modelu a práce na sejmutí spárořezu i tvorba kamenorezu byly nyní v plném proudu.³⁷⁶ Člověku, kterému bylo dílo „zasvěceno“ a jakožto státní hold stavěno na počest, však už mnoho života nezbývalo...

³⁷⁴ Viz: *Rudé právo* (26. 2. 1953), s. 1.

³⁷⁵ Ovšem nejen československé – zajištěny byly i dodávky dekorativní červené švédské žuly Tranas.

³⁷⁶ Nešlo rozhodně o snadnou práci, přenést bylo třeba mj. cca 10 000 až 12 000 kontrolních bodů.

5. Od Stalinovy smrti až do slavnostního odhalení jeho pomníku (jaro 1953 až jaro 1955)

Skon „vůdce světového proletariátu“ ve čtvrtek večer 5. března 1953, několik dní po těžkém záchvatu mozkové mrtvice, způsobil šok nejen u nás.³⁷⁷ Mezi československou veřejnost pronikly první zprávy o Stalinových zdravotních problémech až v den jeho úmrtí, kdy Rudé právo otisklo komuniké sovětské strany a vlády doplněné zprávou o pacientově zdravotním stavu. Příznačné pro tajnůstkářské praktiky kremelských vládců bylo nepravdivé prohlášení o propuknutí nemoci v noci na 2. března – Stalin byl ve skutečnosti stížen smrtelným záchvatem o skoro čtyřicet hodin dříve, ráno 1. března 1953.³⁷⁸ Nesouhlasilo ani místo tragické události, nedošlo k ní totiž v Stalinově kremelském bytě, ale na jeho dače v Kuncovu. Následující den, v pátek 6. března 1953, vyšlo Rudé právo v rozsahu pouze jednoho listu, jemuž vévodilo rozměrné parte s následujícím sdělením:

*„Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu, Rada ministrů SSSR a presidium Nejvyššího sovětu SSSR s pocitem velikého smutku oznamují, že 5. března v 9 hodin a 50 minut večer zemřel po těžké nemoci předseda Rady ministrů SSSR a tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Josef Vissarionovič Stalin.“*³⁷⁹

Následovala četná prohlášení, mezi nimi i společné poselství ÚV KSČ, vlády ČSR a Ústředního akčního výboru Národní fronty, v němž československé mocenské špičky vyzývaly pracující lid k věrnosti stalinskému odkazu a jednotě: *„Semkněme se v těchto chmurných dnech kolem Ústředního výboru naší strany a věrného Stalinova žáka soudruha*

³⁷⁷ Podrobné okolnosti smrti J. V. Stalina již byly přehledně popsány jinde, viz např. v knize Žorese a Roje Medveděvových *Neznámý Stalin* (Praha, 2003), s. 9–41.

³⁷⁸ Podle svědectví N. S. Chruščova, který v noci z 28. 2. na 1. 3. se Stalinem večeřel (spolu s Malenkovem, Bulganinem a Berijou) byl před jejich odjezdem v cca 4 hodiny ráno Stalin ještě naživu a v dobré náladě. Jelikož byl později nalezen v pyžamu, stihl ho záchvat pravděpodobně mezi 4 a 11 hodinou ranní 1. března v okamžiku když vstal a šel se napít. Více o tom např. v knize Williama Taubmana *Chruščov – člověk a jeho doba* (Praha, 2005).

³⁷⁹ Viz: *Rudé právo* (6. 3. 1953), s. 1.

Gottwalda.³⁸⁰ K semknutí kolem československého prezidenta však ve skutečnosti zbývalo už jen velmi málo času.

Smrt ikony komunistického hnutí způsobila to, že se v československé společnosti život na chvíli zastavil, a to nejen v symbolické rovině. Zatímco bylo Stalinovo tělo vystaveno v Moskvě, kde k němu proudily statisíce lidí vzdát poslední hold svému vůdci,³⁸¹ v ČSR se chystala celonárodní tryzna. Hlavní smuteční shromáždění proběhlo v den pohřbu, dopoledne 9. března 1953. Dle informací Rudého práva se na Václavském náměstí³⁸² sešlo 360 000 tisíc lidí, kteří po zpěvu Internacionály hromově přísahali věnost Stalinovu odkazu. Rozezněly se také sirény v závodech. Obdobné akce proběhly po celé republice. Na Rudém náměstí mezitím vyvrcholil velkolepý pohřební obřad, během něhož Stalinovo tělo spočinulo v mauzoleu vedle zakonzervované tělesné schránky V. I. Lenina.

Československý komunistický pantheon však záhy po úmrtí nejvyššího sovětského představitele ztratil svou nejvýraznější domácí osobnost – Klementa Gottwalda. Jistou ironií osudu tak následoval „věrný žák J. V. Stalina“ svého učitele i do hrobu. Prvnímu dělnickému prezidentovi se stala osudnou právě cesta na Stalinův pohřeb. Vzhledem ke Gottwaldovu zdravotnímu stavu byl letecký přesun tam i zpět riskantní pro jeho oslabené srdce především kvůli prudkým změnám atmosférického tlaku. Gottwald už v Moskvě onemocněl a po návratu do ČSR v sobotu dopoledne 14. března 1953 zemřel. Příčinou smrti byla prasklá výduť na aortě.

Ještě tedy ani nestačily v tisku naplno odeznít ohlasy reagující na smrt kremelského vládce a Rudé právo přináší zprávu o dalším náhlém onemocnění v řadách komunistických špiček,³⁸³ aby o den později mohlo už jen informovat o skonu prezidenta Československé republiky. Vzápětí se opět

³⁸⁰ Tamtéž, s. 2.

³⁸¹ Cenné svědectví o dramatických okolnostech v ulicích Moskvy, kde byly desítky lidí ušlapány k smrti, podal Zdeněk Mlynář ve své knize *Mráz přichází z Kremli* (Praha, 1990).

³⁸² Zajímavostí je, že na průčelí budovy Národního muzea se po čase opět nacházela velká Stalinova podobizna – stejně jako při oslavě vůdcových sedmdesátin v prosinci 1949.

³⁸³ Viz: *Rudé právo* (14. 3. 1953), s. 1.

roztáčí kolotoč rezolucí, soustrastných telegramů a plamenných výzev k následování odkazu zemřelého. Analogicky se Stalinem je rakev s Gottwaldovými ostatky veřejně vystavena (ve Španělském sále Pražského hradu) a zástupy lidí se po několik dalších dní naposledy přicházejí rozloučit se zesnulým. V den pohřbu 19. března 1953 v 13,00 hodin se na pět minut zastavuje výroba a znějí tovární sirény. Po vojenské přehlídce na Letné a smutečním průvodu Prahou (s hlavní zastávkou na Václavském náměstí) byly prezidentovy ostatky převezeny do Národního památníku na Vítkově, který se do budoucna stane československou obdobou moskevského mauzolea.³⁸⁴ Gottwaldova osoba se stala ještě během svého života mýtem, proto nyní komunistický předák vlastně nezemřel, respektive zakončení jeho fyzické existence posouvalo nyní symbol, kterým se stal, již do zcela transcendentální roviny, jak ve své práci poodhaluje Vladimír Macura.³⁸⁵

5.1 Stalinův a Gottwaldův skon jako stimul k vyšším výkonům

Smrt obou praporečnicků komunistického hnutí vedla v rámci snahy o naplnění jejich odkazu k proklamacím o zvýšeném úsilí v dalším budování socialismu u nás. Svůj odraz měl tento jev i na stavbě Stalinova pomníku, který se nyní de facto stal darem československého lidu „in memoriam“. Dochovaly se prepisy pracovních závazků, které přijali zaměstnanci Severočeského průmyslu kamene, n. p. (dále jen SPK) sice u příležitosti Svátku práce 1. 5. 1953, ale v nichž reagují také na nedávná úmrtí. Dělníci adresovali své proklamace Antonínu Zápotockému, který byl zvolen 21.

³⁸⁴ Také Gottwaldovo tělo bylo nabalzamováno se snahou ho uchovat „na věčné časy“. Celá procedura se ovšem příliš nevydařila a v následujících letech byly ostatky prvního dělnického prezidenta jen s velkým úsilím udržovány ve „vystavovatelném“ stavu. Přehledně o tom pojednává Stanislav Červinka ml. ve studii „Klement Gottwald na Vítkově – balzamizace těla v materiálech ÚV KSČ“ In *Securitas Imperii* 7. Praha: ÚDV, 2001, s. 319 – 351. Ke kremaci Gottwaldových ostatků došlo v roce 1962.

³⁸⁵ Srov. kapitolu Smrt vůdce In MACURA, V. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*, Praha: Academia, 2008, s. 121–130.

března 1953 prezidentem republiky, a zaujal tak Gottwaldovo místo v čele státu.³⁸⁶

„Vážený soudruhu prezidente, [...] jsme si vědomi velikého vděku našemu osvoboditeli, slavné Rudé armádě a jejímu velikému zesnulému tvůrci a vůdci, generalissimu J. V. Stalinovi, který nám zůstává i nadále velikým vzorem a učitelem v jeho odkazu. Jsme si vědomi toho, že byl zářným příkladem s. Klementu Gottwaldovi, který nám byl krutou ranou smrti vyrván z našeho středu uprostřed tvůrčí činnosti práce a budování socialismu v naší republice. [...] skládáme do Vašich rukou, do rukou neohroženého bojovníka za práva pracujících a za mír, a pokračovatele v započatém díle soudruha Klementa Gottwalda, socialistické závazky [...] po dvou těžkých ranách, které postihly nás pracující[,], neklesli jsme na mysl, tak jak nás tomu učil soudruh Gottwald, ale uchopili jsme se tvrdé práce, tak jak už je tvrdá naše povaha i naše ruce, pracující po celý život s ocelí a kamenem [...].“³⁸⁷

Tato prohlášení byla doplněna jednotlivými závazky part lamačů, kameníků, řidičů, údržbářů atd. Nešlo však zřejmě o bezvýhradně spontánní projevy – také práce v lomech se opožďovaly a vzhledem k důležitosti a naléhavosti svěřeného úkolu se na Liberecku ocitali v choulostivém postavení.

5.2 Situace v lomech (do poloviny roku 1953)

Mamutí zakázka v podobě dodávek kvalitního stavebního materiálu na stavbu Stalinova pomníku v Praze představovala pro československý kamenický průmysl nepochybně mimořádnou zátěž. Svým celkovým rozsahem i co do velikosti jednotlivých kamenných bloků stavěla především lomy na Liberecku před nelehký úkol vyhovět náročným požadavkům objednávky v rámci omezených technických, finančních i personálních možností. Pro kameníky představoval projekt Stalinova pomníku také ovšem šanci k náležitému zviditelnění, k slušnému výdělku a podpoře z nejvyšších

³⁸⁶ Předsedou vlády se stal Viliam Široký.

³⁸⁷ Viz: fond ÚPV, karton 1645.

míst. Jejich jistou výhodou bylo, že na Pražském hradě nyní úřadoval muž, který se ke své někdejší kamenické profesi hrdě hlásil.³⁸⁸

Na jaře 1953 se začínalo ukazovat, že „našponovaným“ limitům (pomník měl být dokončen za rok a půl) lomy prostě nestačí. Ne vždy vlastní vinou. Již v minulém roce absolvovaly mnohdy zapeklitý zápas o technické vybavení, ať už šlo například o speciální ocelové lano k jeřábu či dostatek pětikutů k odvozu materiálu. Ani na počátku roku 1953 nebyl znám konečný a definitivní kmenořez, který by umožňoval vypočítat přesnou kubaturu jednotlivých kvádrů a také jejich počet. Pracovních sil také rozhodně nebylo nazbyt, své jistě vykonaly i administrativní nejasnosti a zmatky.

Do celé věci se proto iniciativně vkládá Antonín Nykl (1914–1985),³⁸⁹ který byl ještě před koncem roku 1952 vládním výborem pro postavení pomníku pověřen vedením kamenosochařských prací.³⁹⁰ Příslušné pověření³⁹¹ obdržel sice až 21. dubna 1953, to mu ovšem nikterak nebránilo, aby se nezapojoval dříve, protože vzhledem ke zpoždění, jaké stavba pozvolna nabírala, nemohl příliš otálet, chtěl-li jemu svěřený úkol splnit bez zbytečných průtahů. Proto se již v únoru 1953 podílel na vytváření spárořezu a během této práce dospěl k zajímavým závěrům, které podstatně měnily situaci. My dnes máme možnost sledovat Nyklovo počínání díky existenci písemné zprávy, v níž sochař informoval vládní výbor pro postavení pomníku

³⁸⁸ Ještě jako předseda vlády se Antonín Zápotocký krátce zúčastnil např. *III. celosektorové konference nejlepších pracovníků, novátorů a zlepšovatelů národních podniků průmyslu kamene*, která se konala 27. února 1953 v Praze a kde premiér také přednesl projev.

³⁸⁹ Akademický sochař Antonín Nykl působil jako pedagog na AVU, byl nositelem Československého válečného kříže 1939 a Řádu práce. Mezi jeho nejznámější díla patří plastika vězně umístěná v koncentračním táboře Mauthausen a socha Jana Švermy instalovaná v roce 1969 poblíž někdejšího Švermova (dnes Štěfánikova) mostu v Praze. Z původního místa byla odstraněna v roce 2004. Dnes stojí na Olšanských hřbitovech v Praze.

³⁹⁰ Příslušné usnesení 8. schůze vládního výboru z 8. 12. 1952 udává jako důvod pro Nyklovo angažmá onemocnění Otakara Velinského, který byl touto činností pověřen již dříve. Velinský ovšem zůstal i nadále k dispozici a byl považován za jakéhosi osobního poradce sochaře Otakara Švece.

³⁹¹ Zatím bez uzavření náležité smlouvy mezi ním a stavební kanceláří – k tomu došlo až 2. října 1953.

o své dosavadní činnosti až do 5. května 1953, kdy byl tento dokument sepsán.³⁹²

„[...] *Průběhem měření jsem zjistil značné rozdíly co do objemu a hloubky plastiky v pětinovém modelu [tj. třímetrovém] oproti patnáctinové studii [tj. metrovému modelu]. Proti asi 980 m³ původního předpokladu narostla plastika téměř na 1 500 m³, současně se značně zvětšil objem jednotlivých kvádrů, takže proti původním asi 7 kvádrům ve velikosti od 10 do 14 m³ nyní vzrostl jejich počet k 30. Taktéž u všech ostatních kusů se zvětšila kubatura[,] čímž polovina kusů je mezi 6–10 m³. Toto zjištění způsobilo značné rozpaky [...] u zástupců Severočeského průmyslu kamene [...] [zvýraznil J.Š.]“*

Jak je z uvedených informací patrné, byly i tyto nesrovnalosti důsledkem zdržení při tvorbě definitivních modelů. Zatímco stavbaři na Letné byli závislí především na projektové dokumentaci, v případě kameníků šlo o nezbytnou potřebu přesného kamenorezu, který jim teprve měl ukázat, co vlastně lámat.

Dne 27. března 1953 se Nykl vydal (spolu s Jaroslavem Pospíšilem ze stavební kanceláře) již podruhé na Liberecko, aby prozkoumal aktuální stav výlomu kamene. Jeho zjištění bylo jen málo povzbudivé. Situace byla dokonce horší než při jeho první návštěvě. Kvůli nezdařenému odstřelu se lom v Rohlicích nacházel částečně pod závalem odpadového materiálu. Rozhodně se zatím nedalo předpokládat, že bude dodáno měsíčně 25 kvádrů na figurální část pomníku, jak žádal plán. Vize byla taková, že v libereckých lomech bude probíhat nejen vlastní těžba a kamenická úprava kvádrů, ale již také umělecké tesání do svrchní vrstvy, aby žulové bloky na stavenišťě docházely předpřipravené. Přimo na Letné se poblíž stavenišťě měly tesat především hlavy jednotlivých postav, 7. dubna 1953 byly zahájeny práce na první z nich, které prováděli dva kameníci a dva kamenosochaři. Nykl proto o neuspokojivém stavu v lomech mluvil s ředitelem SPK Wiesenbergrem i se zástupci KNV Liberec. Navrhl některá organizační opatření, která měla

³⁹² Tzv. *Nyklova zpráva* je datována o den později, 6. 5. 1953, nicméně z textu vyplývá, že byla sepsána o den dříve. Dokument je uložen ve fondu ÚPV, karton 1645.

situaci napravit.³⁹³ Vládnímu výboru pro postavení pomníku ve své zprávě k tomuto sdělil, že „*zatím v SPK panuje kolektivní nezodpovědnost.*“ Další Nyklova návštěva čekala Liberecké 14. dubna 1953, ale znamenala jen další fiasko:

„[...] *od poslední návštěvy 27. března nebyl vylomen ani jeden kus pro sochařskou část. Na stěně se „hemžili“ tři lidé, jeden lamač a dva pomocníci. Ve 3 hod. odpoledne byla již skála úplně opuštěná. [...]* [zvýraznil J.Š.]“³⁹⁴

Dále sochař zaznamenal, že nejsou dosud uzavřeny smlouvy o dodávkách ani domluveny termíny a že SPK skutečně potřebuje alespoň 25 dalších pracovníků. O pomoc bylo požádáno ministerstvo stavebních hmot.³⁹⁵ Nykl vedení SPK pohrozil, že pokud nebudou severočeské lomy schopny plnit zadané úkoly, dojde ke změnám v managementu. Toto stanovisko také pregnantně formuloval 25. dubna 1953 v informační zprávě dr. Krásnému:

„[...] *Po několikerém ověření situace mám za to, že je nutné vyměnit vedení SPK. Buďto ředitele Wiesenbergera nebo vedoucího ing. provozu s. Středu[,] neboť jeden ani druhý neovládají situaci v lomech a nemají ani předpoklady, aby ji ovládli [...]*“³⁹⁶

Na existující stav byla upozorněna i Kancelář prezidenta republiky. Takto varovně vztyčený prst vyvolal mj. reakci v podobě pracovních závazků, jak již bylo popsáno v předcházejícím oddílu. Nemilosrdné kritice podrobil pracovníky severočeských lomů ve své zprávě také Jaroslav Pospíšil ze stavební kanceláře, který na počátku května 1953 komplexně hodnotil práci všech pracovišť, na kterých probíhala těžba a úprava kamene pro Stalinův pomník či jeho okolí.³⁹⁷ Rohlice a Ruprechtice v tomto posouzení

³⁹³ Např. dvousměnný provoz či efektivnější dělbu práce.

³⁹⁴ Viz: tzv. *Nyklova zpráva*, fond ÚPV, karton 1645.

³⁹⁵ Zřízeno 1. 1. 1953, 14. 9. 1953 sloučeno zákonem č. 77/1953 sb. s ministerstvem stavebního průmyslu v ministerstvo stavebnictví.

³⁹⁶ Viz ve fondu ÚPV, karton 1645.

³⁹⁷ Pracovalo se také (dle Pospíšilovy zprávy) v Pečkách, Mikulovicích, Táboře, Bílovicích u Brna, Přerově, Světlé nad Sázavou a v obci Doupě na Vysočině. Z toho je patrné, že do projektu Stalinova pomníku byla zapojena nezanedbatelná část kamenického průmyslu. Figurální část monumentu měla pocházet z Liberecka, nicméně schodiště, promenáda a další prvky v okolí pocházely z lomů a vyroben z celé republiky – předprsně z Tisu u Blatna, obruby, dlažební desky a část schodiště

vycházejí jednoznačně nejhůř (měly ovšem také největší objem práce). Nejpříkřejší pasáže ocitujme v plném znění:

„Zjištěno neodborné skladování na složišti hotových výrobků a nedokonalost kamenických prací ve všech směrech, záležitostech na vytknutém již lepení hran a rohů, nerovnosti ploch a hran u stykových ploch, zpracování kamene z porušených svrchních vrstev /řídkého/ se škodlivými částicemi. Výrobně v Ruprechticích jest třeba věnovati bedlivou pozornost zvláště co do jakosti prováděné práce. [...] Z výsledků revise jest patrno, že nejslabším profilem jest dodávka suroviny ze Severočeského průmyslu kamene, n. p. v Liberci [...]“³⁹⁸

Další rána pro SPK přišla ze strany KNV Liberec, který vyslal do Ruprechtic a Rohlic státní inspekci, která skutečně nenechala v lomu ve dnech 6. a 7. května 1953 kámen na kameni. Kontrole bylo podrobena takřka všechno – plnění plánu, organizace práce, využití pracovní doby, sociální zázemí pracovišť atd. Podrobný protokol signovaný pracovníci inspekce Neummanovou a ředitelem SPK Wiesenbergem přináší celou řadu zajímavých skutečností umožňujících bezprostředně poodhalit poměry v libereckém provozu.³⁹⁹

Zatímco v Rohlicích dosahovalo v prosinci 1952 plnění hrubého výrobního plánu nadpozemských 753,4% (což spíš svědčí o silném podhodnocení plánu), tak po novém roce 1953 tento ukazatel klesá až na březnových 58,6%. V Ruprechticích nebyly výkyvy tak markantní, ale i tak pokleslo plnění z 242,3% v prosinci 1952 na 97,8% v březnu 1953. Průměrné mzdy dělníků přitom narůstaly a na jaře 1953 šplhaly až k 10 tisícům korun za měsíc. Oba lomy měly skutečně podstav v počtu pracovních sil, v jednotlivých sledovaných měsících byl rozdíl oproti plánu nejčastěji mezi

z Hudčic u Blatné, dekorativní červený milínský syenit pocházel z Příbramska atd. Srov. v publikaci *Svému osvoboditeli československý lid* (Praha, 1955).

³⁹⁸ Viz: *Informační zpráva o výsledku revise...* ze dne 5. května 1953 (fond ÚPV, karton 1645).

³⁹⁹ Protokol o výsledcích prověrky je uložen ve fondu ÚPV, karton 1572. Následující data pocházejí z něj.

10 až 20 pracovníky.⁴⁰⁰ Nedostatky byly shledány v mechanizaci, v Ruprechticích zahálel jeřáb instalovaný již v roce 1951, řada náročných úkonů se kvůli poruchám strojů a nedostatku náhradních dílů prováděla ručně, dodávky elektrické energie nebyly dostatečné apod. Kritizováno bylo nedodržování pracovní doby a ve zprávě se objevily i konkrétní stížnosti na jednotlivé pracovníky. Dělníci také trpěli nedostatkem ochranných pomůcek a vybavení. Tyto znepokojující závěry byly následně projednány na schůzi výboru pro výstavbu Prahy dne 26. června 1953. Intervence mající za cíl posílit výrobní úsek na Liberecku proběhly např. na ministerstvu pracovních sil či ministerstvu železnic, byly organizovány brigády. Práce v lomech nemohly vzhledem k termínu dokončení figurální části pomníku (9. 5. 1954) pokračovat dál tímto tempem.

V letenské kamenické huti v květnu 1953 již probíhaly práce na třech hlavách soch, dalšímu nárůstu (dle Antonína Nykla) bránila především neuspokojivá situace v dodávkách kamene. Osazování také stále brzdilo zpoždění při zprovoznování hlavního jeřábu.

5.3 Měnová reforma (30. 5. – 4. 6. 1953)

Bezprecedentním krokem, kvůli němuž přišly statisíce lidí o své úspory, vyvolala komunistická vláda v Československu velkou nespokojenost obyvatelstva, která eskalovala především ve známých plzeňských událostech. Protesty však probíhaly i jinde (v Praze, Strakonici, na Ostravsku atd.). Přes ujištění z nejvyšších míst (mj. z úst prezidenta Antonína Zápotockého), že se nic podobného nechystá a že jde o spekulace provokující reakce, vypukla po 1. červnu 1953 bizarní finanční operace na základě zákona č. 41/1953 sb., během níž se v nevýhodném kurzu⁴⁰¹ vyměňovala měna a

⁴⁰⁰ Duben 1953: Rohlice – 103 pracovníků (plán)/90 (skutečnost), Ruprechtice 72 (plán)/57 (skutečnost).

⁴⁰¹ Do 300 korun 5:1, vyšší částky dokonce 50:1, vklady se přepočítávaly dle jejich výše, ale ne výhodněji než 5:1 (částky do 5000 korun). Měnová reforma tak postihla především dlouhodobé vklady drobných střadatelů, životní pojistky, novomanželské půjčky apod.

přepočítávaly vklady i výplaty. Paradoxně nejvíc postižena byla komunisty dosud protěžovaná dělnická třída, jejíž příslušníci vydělávali slušné částky. Že zároveň byl konečně odstraněn systém přidělových lístků, fungující od roku 1939, a uvolněn trh, představovalo jen slabou útěchu. Parlamentní prohlášení předsedy vlády Viliama Širokého, že „*veľký význam má skutočnosť, že odteraz kurz našej koruny bude pevne sviazaný so sovietskym rubľom, ktorý je najpevnejšou menou na svete, menou krajiny víťazne kráčajúcej k vysokým métam komunizmu*“,⁴⁰² posouvalo pak celou záležitost spíše až někam k branám státního bankrotu.

Na stavbu Stalinova pomníku protesty zásadní vliv patně neměly, i když na letenském staveništi se také nějaký čas stávkovalo, jak potvrzuje tehdy ještě ani ne dvaadvacetiletý Hugo Demartini (narozen 11. 7. 1931), který pracoval přímo na Letné jako kamenosochař.⁴⁰³ Je to pochopitelné – dělníci pracovali úkolově za slušný výdělek a kvůli měnové reformě přišly vniveč i jejich úspory. Zda přišel na stavbu osobně uklidňovat dělníky Antonín Zápotocký, není zcela jasné, ale vzhledem k jeho naturelu to není vyloučeno.

Měnová reforma ovšem nemilosrdně zasáhla i hlavního autora pomníku Otakara Švece. Na jeho případě si můžeme demonstrovat drtivý dopad událostí z přelomu května a června roku 1953. Jak jsme již měli možnost poznat, Švecovi byly nárazově vypláceny částky v řádech statisíců korun, které si pochopitelně ukládal na účet. Stanovený směnný kurz 30:1 (platný pro vklady vyšší než 50 000 korun)⁴⁰⁴ měl tyto počty radikálně proměnit. Proto se sochař odhodlal k sepsání žádosti, v níž pro sebe žádal výhodnější poměr. Dochovala se dokonce originální ručně psaná podoba dopisu,⁴⁰⁵ v němž se obrací 2. června 1953 (tedy v druhý den ze čtyř, které

⁴⁰² Viz: Stenoprotokoly 76. schůze NS dne 30. května 1953. K dispozici na <www.psp.cz>.

⁴⁰³ Srov. obsah rozhovoru s Hugem Demartinim v Cainarově knize *Žulový Stalin. Osudy pomníku a jeho autora* (Praha, 2008) na straně 275–276.

⁴⁰⁴ Srov. příslušný zákon č. 41/1953 sb.

⁴⁰⁵ Dopis je uložen ve fondu ÚPV, karton 1646.

byly stanoveny k výměně peněz) na vládní výbor pro postavení pomníku. Dovídáme se tak, že k 30. květnu měl na účtu rovných 154 000 Kčs a nehodlal se smířit s tím, že ze dne na den to dělá pouhých zhruba 5100 korun. Švec dále píše, že má na hotovosti pouze 60 Kčs v nové měně a že žádá o uvolňování svého vkladu v poměru 5:1. K tomu navíc další zálohu na III. splátku ve výši 30 000 korun (zjevně nové měny). To vše s provoláním „*pětiletce a míru zdar*“.

Sochařova suplika se dostala vzápětí (8. 6. 1953) až na stůl prezidenta republiky (samozřejmě prostřednictvím dr. Krásného). V příložené průvodní informaci ovšem nacházíme i noticku o tom, že stanovisko ministra financí Jaroslava Kabeše k Švecově žádosti vyplácení vkladu v poměru 5:1 je „naprosto záporné“. Dr. Krásný žádá prezidenta, aby ve věci zálohy rozhodl (zvýhodněný výběr vkladu pokládal patrně za vyřízený). Na listině je unikátní Zápotockého autograf v tomto znění: „*Souhlasím s povolením zálohy 10 000 Kčs v nové měně. AZ.*“ Nic víc, nic méně. Nedošlo tedy ke kladnému rozhodnutí v hlavním bodě a žádaná záloha byla snížena na třetinu. Obratem byl o tomto výsledku informován žadatel. Tentokrát tedy zůstaly (na rozdíl od předchozího případu s novým vozem) uši mocných hluché.⁴⁰⁶

5.4 Modelování Stalinovy hlavy

Pro Otakara Švece tvorbou třímetrového modelu ještě zdaleka práce neskončila. Očekávala se pochopitelně jeho součinnost na staveništi, kde měl dohlížet na kamenosochařské práce, ale také umělecké vymodelování klíčového prvku pomníku – Stalinovy busty. Tato část žulového monumentu měla být ze zřejmých důvodů z jednoho kusu kamene (stejně jako hlavy ostatních soch), a to ze žulového kvádrů mimořádně velkého, pečlivě vybraného a kvalitního.

⁴⁰⁶ Podobně „naprázdno“ vyšel také ing. Lukáš, konstruktér hlavního jeřábu. Jeho odměna vyplývající ze smlouvy o dílo, byla přepočítána v poměru 50:1.

Ve výboru pro výstavbu Prahy proto vznikla představa, že klíčová hlava se ještě bude modelovat zvlášť (tj. mimo původní třímetrový model). Sádrový odlitek v náležité velikosti také bylo možno využít jako maketu k nasazení na místo žulového kvádru a předběžnému posouzení celkového účinku. Na vyzvání sepsal 16. května 1953 Otakar Švec nabídku této zakázky. Předpokládala se tvorba tří modelů – v měřítku 1:5, 1:2 a 1:1. Finanční podmínky si sochař kladl nemalé – půl milionu korun ve třech splátkách.⁴⁰⁷ Zato přislíbil ukončení prací do počátku roku 1954, aby se mohla Stalinova hlava vytesat a osadit bez zbytečných prodlev. Požadovaná suma byla pochopitelně ještě ve staré měně (vzhledem k datu sepsání nabídky). Svoji nabídku připojil následně také osvědčený „zvětšovatel“ František Žemlička (žádal celkem 38 000 Kč staré měny). Oba byli zakázkou předběžně pověřeni. Věc ovšem neprošla bez připomínek, o vyjádření byl požádán i Svaz čsl. výtvarných umělců, který se k Švecovu požadavku postavil odmítavě. Pokládal totiž zdárné dokončení celého pomníku za jakousi morální povinnost i zájem autora a pod tímto zorným úhlem považoval navržený honorář za „*příliš velký a neúměrný*“.⁴⁰⁸ Mezitím však proběhla měnová reforma, která situaci jen zkomplikovala.

Výbor pro výstavbu Prahy rozhodl 26. června 1953 nakonec v otázce honorářů takto: Otakaru Švecovi přisoudil 30 000 korun (v nové měně a třech splátkách) a Františku Žemličkovi 6000 korun (taktéž v nové měně, s hlavní splátkou po dokončení zvětšování). Příslušné objednávky byly technickým referátem ÚNV hl. města Prahy vystaveny 6. července 1953. Oba sochaři se dali v bývalém Kafkově ateliéru znovu do práce, která zpočátku postupovala relativně rychle. V sobotu 5. září navštívili ateliér porotci, aby si prohlédli hliněný model 1:5. Jejich hodnocení⁴⁰⁹ obsahovalo několik doporučení ohledně některých detailů, které se Švec zavázal respektovat. Rozpracoval

⁴⁰⁷ První splátku splatnou ihned po zahájení práce, další dvě po dokončení modelů 1:2 a 1:1.

⁴⁰⁸ Srov. příslušný dopis SČVÚ z 23. 6. 1953 uložený ve fondu ÚPV, karton 1646.

⁴⁰⁹ Pod příslušným záznamem z porady jsou podepsáni Lauda, Kofránek, Španiel, Kolátor a sám Švec.

dokonce i další varianty. Dobový záběr ukazuje, kterak sochař provádí dílčí korektury na jednom z modelů.⁴¹⁰

Situace se však nečekaně změnila po novém roce 1954.⁴¹¹ Svědectví o nastalých problémech nám zanechal přímo Otakar Švec v rekapitulačním dopise adresovaném ÚNV – referátu pro výstavbu.⁴¹² Podle této zprávy provedl František Žemlička zvětšení modelu na měřítko 1:5 a 1:2, jak se zavázal, nicméně závěrečnou zvětšeninu odmítl provést, přestože ho k tomu v březnu 1954 Švec osobně vyzval. Dnes už můžeme jen těžko posoudit, co se mezi oběma sochaři přesně událo, ale vyloučen není spor o peníze, neboť srovnáme-li oba honoráře (30 000 a 6000 korun), nevychází toto srovnání vzhledem k předpokládanému poměru vykonané práce nejspravedlivěji. Cítili se Žemlička podhodnocen, byl by jeho postoj pochopitelný. V dubnu 1954 ovšem zástupcům stavební kanceláře sdělil, že k zvětšování nelze použít pantograf a že s kružidly pracovat neumí. Ať už si o těchto důvodech myslíme cokoliv, pro Švece to znamenalo překerní situaci. Na doporučení profesora Laudy oslovil sochaře Jiřího Nováka, ten souhlasil s převzetím závazku (mj. ujistil Švece, že dílo provede pantografem) a dal se do práce. Také on však brzy začal dělat jisté potíže s honorářem. Švec mu proto přislíbil za zvětšení modelu hlavy z měřítka 1:2 na 1:1 celkem 6000 Kčs. Novák však inkasoval pouze zbývající díl ze Žemličkova honoráře (3112 Kčs), i když nárokoval zbytek.

Na chování obou sochařů (Žemličky a Nováka) si Švec v citovaném dopise postěžoval, ale z dopisu se dozvídáme i o starostech, které ho postihly v soukromém životě na jaře 1954:

„[...] Uprostřed práce [Novák] pojednou odmítl v práci pokračovati, neboť prý zjistil, že honorář je nedostatečný. V těchto dnech jsem byl postižen úmrtím své

⁴¹⁰ Příslušná fotografie (patrně pořízená z filmového pásu) je reprodukována v Cainerově knize *Žulový Stalin. Osudy pomníku a jeho autora* (Praha, 2008) na straně 144.

⁴¹¹ Z důvodu tematické soudržnosti se zde záměrně dopouštím jistého časového skoku v chronologii.

⁴¹² Někdejší technický referát ÚNV hl. města Prahy. Dopis se nachází ve fondu ÚPV, karton 1573.

ženy,⁴¹³ byl jsem po operaci⁴¹⁴ znovu nervově otřesen a pod tímto náhlým tlakem jsem na jeho diktovaný požadavek byl nucen přistoupiti, jelikož nesmělo nastati nové zdržení prací. Upozorňuji, že zastihl jsem několikrát s. J. Nováka v rozhovoru s dostavivším se s. F. Žemličkou a mám důvod se domnívati, že prvý byl jednáním uprostřed práce ovlivněn. [...]“

Je možné, že Švec si celou záležitost poněkud přibarvil, aby stavební kanceláři ospravedlnil zvýšení nákladů,⁴¹⁵ nicméně podezření na flagrantní neshody v ateliéru tím nezmizí. Nic to však nemění na tom, že 27. května 1954 byl odlitek Stalinovy hlavy v měřítku 1:1 konečně připraven (byl patinován v odstínu liberecké žuly), a 31. května tak mohli členové obou vládních výborů (pro výstavbu Prahy i pro postavení pomníku) krátce po desáté dopoledne zhlédnout tento model zkušebně nasazený přímo na žulových ramenou dosud bezhlavého Stalina.

5.5 Stavba pokračuje (červenec až prosinec 1953)

Vrátíme-li se nyní v čase poněkud nazpět, zjistíme, že v druhém pololetí roku 1953 na staveništi obtíže s dodávkami materiálu sice osazovací práce komplikovaly, ale nebyly jediným problémem, s nímž se museli stavbaři vypořádat. Vážné obtíže působil především nedostatek kvalifikovaných řemeslníků. Na stavbě sice nyní pracovalo na 150 lidí, nicméně postrádáni byli především zkušení betonáři a další odborníci, kteří by dohlédli na nekvalifikované brigádnické party. Chyběly také výkonný kompresor, autojeřáb či kolejový jeřáb o vyšší nosnosti pro snazší manipulaci na staveništi⁴¹⁶ i nákladní auta schopná převážet pět a více tun materiálu. I přesto stavební práce pokročily kupředu – začalo se s budováním vyhlídkové

⁴¹³ Nezaznamenal jsem dosud v dostupných pramenech jinou verzi než tu, že Švecova žena spáchala sebevraždu.

⁴¹⁴ V březnu 1954 ležel Švec v nemocnici, kde se zjevně podrobil nějaké operaci, jak vyplývá z textu dopisu.

⁴¹⁵ Výbor pro výstavbu Prahy na své 12. schůzi 29. října 1954 nevyhověl Švecově žádosti o uhrazení rozdílové částky s poukazem na to, že jde o soukromoprávní spor.

⁴¹⁶ K 7. říjnu 1953 byl dle zprávy stavební kanceláře na staveništi již k dispozici železniční jeřáb o nosnosti 50 tun, který nahradil dřívější pětadvacetitunový.

rampy a v rámci terénních úprav s navážením návrší na východní stranu pomníku.

Ministerstvo stavebních hmot rozhodlo, že se mají provést organizační opatření k zefektivnění a zrychlení stavby. Dosud probíhaly v lomech nejen lamačské práce, ale také dílčí kamenosochařská úprava jednotlivých kvádrů. To mimořádně zatěžovalo příslušná pracoviště a v konečném důsledku zpomalovalo dodávky kamene. Proto došlo ke změně – kvádry se nyní měly opracovávat kamenosochařsky přímo na Letné.

Ve zprávě stavební kanceláře ze 7. října 1953 ing. arch. Chamrád uvádí následující údaje: z celkového množství 1232,75 m³ kamene potřebného pro figurální část pomníku bylo k 30. září dodáno pouze 496 m³, což zaostávalo za plánem o 50 m³. Záříjový výlom v Ruprechticích o celkové kubatuře 400 m³ dával naději na zlepšení stávajícího stavu, pokud ovšem bude materiál dopraven včas.⁴¹⁷ Horší však byla situace na úseku sochaře Antonína Nykla. Pro tutéž zprávu stavební kanceláře dodal tyto údaje: z celkového počtu 271 kvádrů,⁴¹⁸ které mají být osazeny, je opracováno a k osazení připraveno jen 40. Na stavenišť sice došlo dalších sedmnáct žulových bloků, ty ovšem patří do vyšších vrstev a zatím z pochopitelných důvodů osazeny být nemohou. Oproti plánu chybělo 21 kvádrů připravených k osazení. Časový deficit osazovacích prací se v září 1953 pohyboval zhruba na úrovni pěti týdnů. Dva dny před 7. listopadem, třicátým šestým výročím VŘSR, byl z Ruprechtic vypraven nazdobený náklad – šlo o klíčový a pečlivě vybraný kvádr vážící 40 tun, z něhož měla být tesána Stalinova hlava.⁴¹⁹ O této malé slavnosti informovalo na titulní straně 6. listopadu 1953 i Rudé právo.

⁴¹⁷ Doprava několikatunových kvádrů především z Liberecka nebyla snadnou záležitostí, náklad musely přepravovat speciální trajlery. Nyní bylo apelováno na ministerstvo dopravy, aby ČSAD zajišťující převoz kamene zvýšilo frekvenci jízd. Dostatek speciálních vozidel mělo ministerstvo dopravy v případě potřeby zajistit v součinnosti s ministerstvem obrany.

⁴¹⁸ Rudé právo z 1. 5. 1955 píše o 235 kvádrech.

⁴¹⁹ Jiné prameny (mladší) uvádí 52 tun.

Přesunutí kamenosochařských úprav na letenské staveniště pochopitelně vyžadovalo hned několik paralelních kroků. Především bylo třeba někde ubytovat stovku kameníků, kteří díky výše zmíněnému rozhodnutí přešli nyní do Prahy. Adekvátní prostory nakonec poskytl hotel Ideál v Truhlářské ulici. Nezbytným krokem bylo také rozšíření staveniště, v jehož areálu nyní měly probíhat mnohem rozsáhlejší práce než dříve, a v neposlední řadě to také kladlo zvýšené nároky na strojní a nástrojové vybavení. Kameníci a kamenosochaři pracovali totiž s mimořádně houževnatým materiálem, který sice zčásti bylo možné opracovávat strojově (přes avizovanou nedostatečnou kapacitu kompresorů), ale „jemné“ úpravy povrchu žuly se musely dělat ručně pomocí dlát a majzlíků (na staveništi byla i kovárna pro jejich opravy a ostření).

Na kamenosařské práce bedlivě dohlížel Antonín Nykl,⁴²⁰ ale průběžně také Otakar Švec a sochaři z původní soutěžní poroty. V listopadu 1953 tato skupina posuzovala úroveň a stav rozpracovanosti figurální části pomníku včetně barevných odchylek na jednotlivých žulových blocích. Osazování dospělo tehdy již k páté vrstvě. Ve svém hodnocení tito odborníci vyzdvihli činnost kameníků a kamenosochařů⁴²¹ jako unikátní dílo, které svým rozsahem a náročností nemá v dějinách československého sochařství obdoby. Dobové snímky zachycují dřevěné přístřešky umožňující sochání i

⁴²⁰ Ten 2. října 1953 podepsal řádnou smlouvu, která mu přisuzovala plat 1 650 korun měsíčně (obdobný honorář jaký pobíral jako asistent na AVU). Uzávěření smlouvy zdržovalo především to, že Nykl požadoval 2500 korun měsíčně (průměrný kamenosochařský plat na stavbě se pohyboval kolem 2600 Kčs). Požadavek tedy nebyl splněn, nicméně výbor pro výstavbu Prahy souhlasil s finanční kompenzací za letní měsíce a přisoudil Nyklovi jednorázovou odměnu 4500 Kčs (1500 korun za měsíc).

⁴²¹ Celkem na Letné působilo 23 kamenosochařů, publikace *Svému osvoboditeli československý lid* uvádí tato jména: Jaroslav Svojanovský, Karel Wagenknecht, Bohumil Macák, Miloš Šperling, Rudolf Richtr, Jaroslav Kaláb, František Štorek, Miroslav Šimek, Horymír Povolný. Další jména můžeme nalézt na nadepsané pamětní fotografii Horymíra Povolného v Cainerově knize *Žulový Stalin* (s. 186, zde se již nerozlišuje mezi kameníky a kamenosochaři): Ladislav Šobr, M. Němec, Josef Klimeš, Ladislav Lipovský, Jar. Vandas, Jakub Marek, J. Ducháček, Hugo Demartini, František Majer, František Makovec, Ladislav Koštoval, Vančát, Vojtěch Kubík. Dalšími dvěma kameníky byli Josef Valeš a Bohumil Klíma – o nich víme paradoxně kvůli pracovnímu úrazu, který utrpěli v červenci 1954 (viz dále). Josef Klimeš v souvislosti s tesáním Stalinovy nohy zmiňuje ještě sochaře Zeleného.

během nepříznivého počasí. Pracovalo se ve dvojicích složených ze sochaře a kameníka. Platové podmínky byly velmi slušné – kamenosochaři si při 200 odpracovaných hodinách měsíčně přišli na 2500 až 2700 korun, kameníci při témtěže úvazku na 1600 až 2400 korun, kamenosochařský mistr si vydělal v srpnu 2970 Kčs, v září dokonce 4233 korun.⁴²² Porotci shledali ovšem také některé nedostatky a doporučili Švecovi, aby důkladně kontroloval a korigoval případné odchylky: „*Kamenicky provedené hlavy posuzovány jsou z pohledů blízkých. Jeví se zblízka všechny věci jako málo plastické, v konstrukci asymetricky, a prostorově s plastickými možnostmi nevyužité.*“⁴²³

Tesání do žuly mělo i svá rizika. Přes důkladný výběr a pečlivou kontrolu jakosti každého vylámaného kusu nebylo možné při počtu a rozměrech jednotlivých bloků zcela vyloučit vnitřní kazy kamene či skryté praskliny.⁴²⁴ Jeden nešťastný úder majzlíkem tak mohl znehodnotit celý kvádr...Kameníci i kamenosochaři proto museli postupovat zvlášť opatrně. Sochař Josef Klimeš popisuje takovou situaci, kdy nárt Stalinovy nohy po vysekání obsahoval velkou černou pecku a odpovědnému kamenosochaři hrozil dokonce postih:

„*Z bezradnosti šel za prezidentem Zápotockým, ten někam zavolal a pak řekl: Ta socha je vysoko a pecka bude stejně vidět leda z nějaké helikoptéry...*“⁴²⁵

Bylo tu i nezanedbatelné riziko, že některý z dílů této početné skládanky kvůli odlišnému zpracování nezapadne do výsledného celku. Důsledky takové situace mohly být fatální, zejména pokud by se závada neodhalila včas.

V prosinci 1953 byla během osazování šesté a sedmé vrstvy odhalena disproporce mezi kvádry označenými jako VI/6, VII/6 a VII/7. Blok VI/6 tvořil spodní část lýtka levé nohy (nad kotníkem) ženské postavy na

⁴²² Srov. *Poznámky ke zprávě stavební kanceláře...* (7. 10. 1953), fond ÚPV, karton 1572.

⁴²³ Viz: *Záznam o jednání sochařské skupiny poroty...* (datovaný 11. 11. 1953), fond ÚPV, karton 1645.

⁴²⁴ Tak např. žulový kvádr na spodní část Stalinovy nohy byl lámán natřikrát, protože pokaždé obsahoval kazy. Nakonec bylo povoleno použít již vylomený kvádr, přestože obsahoval vrostlice.

⁴²⁵ Viz: Rozhovor s Josefem Klimešem v *Magazínu Dnes* č. 18/2005 (5. 5. 2005), s. 44.

„československé“ straně. Opracováván byl v červnu a červenci 1953. Kamenosochařské práce na doporučení sochařů z poroty počítaly předem s přesahy ve zpracování, aby vznikl dostatečný prostor k pozdějším korekturám. Inkriminovaný kvádr však shodou okolností byl vytvořen přesně dle modelu. Po osazení okolních žulových bloků se naplno projevila celá nepřesnost. Ale nejen to. Navržený kamenořez poměrně nešťastně půlil o vrstvu výše holeň ženské postavy takřka uprostřed, takže noha působila jako vyvrkнутá a zlomená zároveň. Proto se 23. prosince 1953 zástupci stavební kanceláře (Pospíšil), ministerstva stavebnictví (Leidl, Štětina), Pozemních staveb (J. Doležal), Povltavského průmyslu kamene (Krumpl, Henz, Jedlička) a kamenosochařského dozoru (Nykl) rozhodli po přezkoumání přímo na místě pro podání žádosti (datované 30. 12. 1953) o vysekání vadného bloku, vytvoření nového kusu s žádoucím přesahem a posunutí spáry na stranu. Náklady na tuto korekci byly vyčísleny na 30 až 35 tisíc korun. Místopředseda vládního výboru pro postavení pomníku Václav Kopecký v zastoupení Zápotockého obratem potvrdil souhlas (4. 1. 1954) s těmito úpravami.⁴²⁶

5.6 Projekční práce – smlouva se Štursovými, využití prostor pod pomníkem (podzim 1953)

Po fiasku s uzavřením řádné smlouvy s hlavními projektanty tlačily vládní výbory na podzim 1953 na urychlené podepsání definitivního písemného závazku s oběma manžely architektky. Absence kýženého kontraktu téměř čtyři roky (!) po vítězství v umělecké soutěži a přes rok a půl

⁴²⁶ V této souvislosti nelze nezmínit spekulace Mariusze Szcygiela a Rudly Cainera týkající se jiného místa na Stalinově pomníku. Dle obou autorů sahá na východní straně pomníku partyzánka sovětskému vojákovi na poklopec. Szcygiel tento moment dává dokonce do souvislosti se Švecovou sebevraždou. Zdá se mi nepravděpodobné, že by takové „pochybení“ uniklo stovkám očí, které celé měsíce měly vznikající stavbu pod kontrolou. Výše uvedený případ „závadné“ nohy navíc dokazuje ochotu stavbařů odstranit nedokonalá místa navzdory nákladům. Osobně se domnívám, že partyzánka se nedotýká vojákovy poklopce, ale jeho samopalů PPŠ-41 Špagin. Legenda o poklopce je bezpochyby pozdějším výplodem lidového humoru.

po zahájení stavebních prací byla anachronismem, jenž měl být nyní konečně napraven. Velmi vehementně se o to snažil zejména ing. arch. Vladimír Chamrád, pověřený v říjnu 1953 vládním výborem pro postavení pomníku řešením této otázky. O svém počínání zanechal informaci pro prezidenta Zápotockého:

„Oznamuji, že se mi nepodařilo přimět [...] Štursovy k tomu, aby smlouvu, která jim byla předložena, podepsali. Před měsícem jsem po dlouhém a úmorném jednání docílil toho, že oba slíbili, že smlouvu podepíší [...] po schůzi vládního výboru [8. října 1953] jsem znovu věc projednal, přečetl jsem jim návrh smlouvy a požádal je o podpis. Oba si vymínili 3 dni k rozmyšlení. Po uplynutí této doby mi oznámili, že smlouvu nepodepíší, protože k tomu jim radí předsednictvo Svazu architektů. Nato jsem je vyzval písemně, aby mi sdělili důvody, proč smlouvu nechtějí podepsat.“⁴²⁷

Manželé Štursovi se mohli ve svém odmítavém postoji opřít o stanovisko SČVÚ i Svazu architektů, který se postupně konstituoval pod křídly SČVÚ od poloviny roku 1953. Měl to být oboustranně výhodný obchod. Z kalkulovaného honoráře 3 696 000 korun staré měny měla totiž částka 1 696 000 připadnout Fondu výtvarného umění SČVÚ, Štursovým by tak zbyla suma totožná s honorářem Otakara Švece (2 500 000 korun staré měny). Hrál se také o to, zda má být do honoráře počítána odměna za vítězství v soutěži (100 000 Kčs staré měny). V návrhu smlouvy, který byl architektům předložen, se však nacházela částka výrazně nižší – pouze 1 364 000 korun staré měny. Tuto sumu Štursovi ve svých výhradách rozporovali především, přestože také stále trvaly jejich výhrady týkající se penále a postavení v rámci projekčních prací.

Své námitky precizovali na vyzvání ing. arch. Chamráda v dopise z 16. října 1953 a neudržitelnost navrhovaného honoráře dokládali zajímavou finanční rozvahou.⁴²⁸ Nejprve vyčíslili své režijní náklady od léta 1949 do

⁴²⁷ Viz: Dopis Vladimíra Chamráda ze 17. října 1953, fond ÚPV, karton 1645.

⁴²⁸ Ta ovšem vykazuje několik matematických nepřesností, respektujeme-li bezvýhradně výchozí hodnoty.

léta 1953 na 700 000 Kčs staré měny, poté odhadli sumu ještě potřebnou do skončení prací v prosinci 1954 (80 000 korun staré měny) a vyčíslili průměrnou daň na 7,5 %. Po odečtení všech těchto položek od navrhované sumy honoráře poklesl čistý zisk na cca 480 000 korun st. měny (tj. 240 000 pro každého).⁴²⁹ Tuto výslednou sumu potom Štursovi dělí počtem měsíců minulé i budoucí odváděné práce v období od léta 1949 až do prosince 1954, aby získali průměrnou měsíční mzdu (z neznámých důvodů ovšem kalkulují s počtem 66 měsíců, přestože dané období zahrnuje pouze 54 měsíců). Docházejí tak k výsledku cca 3 600 korun staré měny pro každého, což po peněžní reformě dělá, jak dále deklarují architekti v dopise, měsíčně pouze 720 korun.⁴³⁰ Přes nepřesnosti ve výpočtu šlo skutečně o krajně neuspokojivou částku.

Ing. arch. Jiří a Vlasta Štursovi nakonec museli ustoupit a 10. listopadu 1953 podepsali projektovou smlouvu s ÚNV (podepsán ing. arch Kolátor). Tento závazek tedy nereflektoval předchozí námitky jedné ze smluvních stran a obsahuje jak klauzuli o případném penále, tak ujednání o povinnosti autorů „*za účelem dosažení jednotné umělecké koncepce díla spolupracovati se Státním ústavem pro projektování výstavby hl. města Prahy*“ (byť je tento ústav zároveň zavázán plnit pokyny architektů). Projekční práce jsou rozděleny do tří etap (soutěžní návrh je zahrnut v první etapě), přičemž první dvě již byly završeny. Také výše honoráře zůstala nezměněna, tj. 1 364 000 korun staré měny (272 800 korun nové měny). Jelikož již dříve bylo oběma architektům vyplaceno celkem 810 000 korun staré měny, zbývalo doplatit 554 000 Kčs staré měny, tj. zhruba 110 tisíc korun nové měny.⁴³¹

⁴²⁹ V dopise je uvedena částka 484 000 korun. Pokud však odečteme od 1 364 000 celkem 780 000 režijních nákladů a 7,5 % daně, vyjde nám přesně 481 700 Kčs.

⁴³⁰ Ani při správném počtu měsíců se toto číslo příliš nezvýší – pouze na cca 900 Kčs nové měny.

⁴³¹ Vzápětí byla Štursovým vyplacena první splátka 55 000 Kčs hrubého. Byla to první výplata od června 1952.

Důvody Štursových k přistoupení na smlouvu pro ně nevýhodnou byly následující: zajišťovala jim alespoň nějaký výdělek po dlouhé době a zároveň po ztrátě dosavadní podpory ze strany SČVÚ jim nezbývalo nic jiného. Ani SČVÚ totiž nebyl v záviděníhodné situaci – tvrdošíjně odporovat přáním mocenských špiček formátu Zápotockého či Kopeckého nebylo prostě myslitelné a SČVÚ nemohl riskovat, že na něj padne podezření ze zdržování stavby Stalinova pomníku. Proto také předseda Svazu architektů prof. akad. arch. Jaroslav Fragner odeslal Kopeckému 10. listopadu 1953 napůl vysvětlující, napůl omluvný dopis, v němž se snažil obhájit postup své organizace a částečně i Štursových. V řadě věcí se snažil zachovat konzistentní postoj, ale došlo i na pokornou sebekritiku:

*„Při dalším jednání o zadání projektu se Štursovi jako členové Svazu opírali o návrh ÚSČVÚ [Ústředního svazu československých výtvarných umělců] z roku 1952, sestavený tehdejší honorářovou komisí. **Tento návrh nebyl dostatečně uváženy**, hlavně z toho důvodu, že ve snaze o zhodnocení tvůrčí práce architekta **dospěl k maximalistickým požadavkům**, s tím, že podstatná část honoráře bude převedena do výtvarného fondu ÚSČVÚ. [...] po zvážení okolností došlo předsednictvo Svazu architektů k závěru, že **honorář ve formě navržené vládním výborem je úměrný vykonané práci** [zvýraznil J. Š.].“⁴³²*

V další pasáži dopisu můžeme vyčíst postup, jakým po tomto svém „prozření“ přiměl Svaz své dva členy k podpisu smlouvy, s níž nesouhlasili:

*„Předsednictvo projednalo se Štursovými podrobně celou záležitost, vytlo jim jejich nevhodné vystupování vůči členům vládního výboru, které mělo i špatný vliv na hodnocení práce architektů a jejich uvědomělosti vládními i stranickými činiteli a nepřispělo ani dobrému jménu našeho Svazu. **Předsednictvo přesvědčilo soudruhy Štursovy do té míry, že s navrženou smlouvou souhlasili a potvrdili ji podpisem** [zvýraznil J. Š.].“⁴³³*

Tento dokument, ač adresován Kopeckému, měl prokazatelně v ruce i prezident republiky, neboť osobně tužkou připsal marginální poznámku:

⁴³² Viz: Dopis Jaroslava Fragnera, fond ÚPV, karton 1572.

⁴³³ Tamtéž.

*„Nemám námitek proti přizvání architektů Štursových[,], ale žádám[,], aby s nimi bylo předem jednáno, jaké návrhy na základě toho budou vznášet[,], je-li [...] určen a smluven přesný honorář, aby nedocházelo k těm nechutným sporům[,], jichž jsme byli svědky. **K jednání arch. Štursové nemám absolutně žádnou důvěru.** AZ [zvýraznil J.Š.]“⁴³⁴*

Po takto klopotném vývoji tedy byla smlouva s hlavními projektanty konečně uzavřena, ale ani jedna ze zúčastněných stran si z vleklých jednání neodnášela povznášející pocity. Každopádně uzavírat smlouvu s klíčovými architekty téměř dva roky po zahájení stavby, nebylo právě standardním postupem. Ostatně o rozpočtové a projektové dokumentaci v konečné podobě nemohla být ještě příliš řeč, a proto stavba stále vyžadovala příslušnou výjimku.

Na podzim 1953 však došlo i k dalším událostem týkajícím se projektování pomníku a jeho okolí. Dne 2. října bylo stavbařům předáno staveniště v prostoru předmostí Čechova mostu, přestože i tento záměr musel zatím vystačit s výjimkou z rozpočtové a projektové připravenosti.⁴³⁵ Budování podjezdu a úprava komunikace musely být samozřejmě ukončeny dříve než pomník.

S dalším podnětem přišel 8. října na devátou schůzi vládního výboru pro postavení pomníku ing. arch. Chamrád. Informoval přítomné o tom, že vzhledem ke konstrukci podstavce, promenády a celého nástupního úseku, vzniknou pod pomníkem prostory o výměře cca 5000 m² a dává k diskusi, jak jich využít. Ing. arch. Kolátor k tomu pro lepší představu podotkl, že jde o plochu zhruba obdobnou, jakou má Smetanovo náměstí (dnes Jana Palacha). Návrhy následovaly vzápětí. Chamrád považoval za vhodné zřídit pod pomníkem muzeum s dokumentací o stavbě i expozici o životě a díle J. V. Stalina. To se však nezdálo dostatečné k zaplnění tak obrovských kapacit. Proto ministr stavebnictví Emanuel Šlechta přišel s nápadem sestěhovat na

⁴³⁴ Viz: Dopis Jaroslava Fragnera, fond ÚPV, karton 1572.

⁴³⁵ V rámci úprav předmostí mělo dojít i k posunutí sloupů s Viktoriemi tak, aby nic nebránilo pohledu na pomník v ose mostu. Kalkulovaný stavební náklad činil cca 30 miliónů korun.

Letnou ještě navíc modely všech Stalinových soch z celé republiky. Václavu Kopeckému se sochy zdály málo, a tak reagoval návrhem na rozšíření i o díla malířská. Do věci se následně vložil prezident republiky. Navrhl, aby na Letné vzniklo muzeum, které by zachycovalo „boj dělnické třídy za svobodu“, především v období okupace. Tento návrh podpořil vzápětí i Václav Kopecký a navrhl jeho název. Pod pomníkem mělo vzniknout *Muzeum našeho boje za osvobození v letech 1938–1945*. Hlavními exponáty se měly stát obrazy sovětských maršálů-osvoboditelů, klíčové Stalinovy rozkazy spjaté s osvobozením ČSR, a dokonce i modely hřbitovů vojáků Rudé armády na území republiky. Rozpracováním tohoto projektu byl pověřen Ústav dějin KSČ a Vojenský historický ústav. Začalo se také uvažovat o nejruznějších odměnách za odvedenou práci při budování Stalinova pomníku – počítalo se mj. s pamětní medailí z dílny Otakara Španiela.⁴³⁶ Zároveň vznikla pracovní skupina (ministr školství a osvěty Ladislav Štoll, historik Josefa Macek a archivář Václav Hlavsa) pověřená tvorbou textu pamětní listiny k odhalení pomníku. S novým rokem 1954 vstupovala stavba Stalinova pomníku do své finální fáze.

5.7 Situace na staveništi (první pololetí 1954)

Práce se nezastavily ani v zimních měsících, přestože podmínky byly mimořádně obtížné. Deštivé počasí přicházející s jarem pak velmi znesnadňovalo stavební činnost především ve stráni při budování schodiště. Zasychání betonu probíhalo pochopitelně také pomaleji. Protože však pomník měl být dokončen do 28. října 1954, nesměl ani den přijít nazmar. Díky ministru Šlechtovi a jeho situační zprávě⁴³⁷ si můžeme udělat velmi podrobný obrázek o tom, jak to během jara 1954 na stavbě vypadalo. Šlechta

⁴³⁶ Později byl z důvodu nemoci nahrazen sochařem Antonínem Stejskalem. Příslušná smlouva byla uzavřena 29. srpna 1954 a přisuzovala Stejskalovi honorář 16 000 korun. Později byl ještě navýšen o 8500 korun.

⁴³⁷ Viz: *Situační zpráva o výstavbě Stalinova pomníku ku dni 25. 4. 1954*, fond ÚPV, karton 1573.

byl výborem pro výstavbu Prahy již v březnu pověřen, aby důkladně prozkoumal stav stavebních prací a možnosti jednotlivých výrobních složek. K 25. dubnu 1954 byl stav následující: výkopy a odkopy byly provedeny z 90%, betonářské a železobetonářské práce z asi 75%, dodávky surovin z lomů splněny na 85%, na figurální části pomníku se osazovala jedenáctá vrstva.

Co do počtu pracovních sil se stavba mohutně rozrostla – k uvedenému datu pracovalo na staveništi celkem 613 lidí, z toho 444 na hlavní stavbě, 70 bylo kameníků a kamenosochařů, 11 dalších řemeslníků a zbytek pomocné služby, technici a administrativa. Na převážné části úseků se pracovalo na tři směny s využitím elektrického osvětlení. Ve výkopu schodiště na základě výpomoci ministerstva národní obrany působila skupina ženistů provádějící odstřely. Problémy byly s ubikacemi, protože část z nich stála na místě chystaného násypu.

Ze strojového parku uvádí Šlechtova zpráva především již dříve zmiňovaný speciální jeřáb zabudovaný přímo v tělese pomníku, dále bylo k dispozici 12 dalších jeřábů (z toho jeden kolejový s nosností 50 tun, 1 věžový a 3 autojeřáby), bagr, 8 dumperů (terénních vozidel na suť), 1 parní válec, 12 kompresorů, 4 míchačky betonu (každá s objemem 500 l) a další desítky menších strojů. Vozový park se každopádně 14. května 1954 okolo desáté hodiny dopoledne dočasně snížil o jeden nákladní automobil, neboť řidič vezoucí na korbě 60 q písku zajel příliš blízko k hraně stráně, kde mu zapadlo přední kolo do násypové rampy. Při snaze vyprostit se vzápětí uvízl i zadním kolem. Když vystoupil z kabiny, aby se podíval na situaci z patřičného odstupu, vozidlo se zřítilo ze stráně dolů a uvízlo převrácené na bok zhruba v polovině kopce. Dle šetření místních bezpečnostních orgánů nepřišel nikdo k úrazu, což lze vzhledem k počtu dělníků pracujících na stavbě a čase nehody bezpochyby považovat za veliké štěstí.

Podobnou přízeň osudu už bohužel nesdíleli 12. července kameníci Bohumil Klíma a Josef Valeš. Při zdvihání žulových kvádrů se dva z nich

nečekaně uvolnily a zasáhly jmenované pracovníky. Podle hlášení, sepsaného o den později Jaroslavem Pospíšilem ze stavební kanceláře,⁴³⁸ nebylo zranění Valeše příliš vážné, kdežto Klímovo nevyklučovalo trvalou invaliditu. Když uvážíme hmotnost jednotlivých kvádrů, mohly být následky fatální. Tento krátký exkurs naznačuje především to, že vzhledem k velkému rozsahu staveniště a „šturmování“ při plnění plánu se také zvyšovalo riziko vážného úrazu, zejména při osazování žulových bloků.

Přes impozantní nasazení lidí a techniky se nedařilo dodržet stanovený plán. Průměrné zaostávání činilo 15 dnů, nicméně na některých úsecích to bylo 25 až 28 dnů (především šlo o jednotlivé úseky schodiště⁴³⁹). Naproti tomu kamenické práce na figurální části pomníku vykazovaly v dubnu přijatelné zpoždění pouhého týdne oproti plánu.

Obrovský rozměr stavby však neustále zvedal finanční náklady.⁴⁴⁰ Zatímco během roku 1952 se prostavělo 8 482 000 korun, v roce 1953 už to bylo 33 066 000 korun a v prvním čtvrtletí roku 1954 činily stavební náklady 16 734 000 Kčs (plán počítal s částkou 12 460 000 korun). Vzhledem k tomuto vývoji nyní činil odhad celkových nákladů 134 148 000 korun⁴⁴¹ oproti dříve plánovaným 94 148 000 korun.⁴⁴² Při přetrvávající absenci konečné rozpočtové a projektové dokumentace⁴⁴³ mohly být všechny dosavadní kalkulace pouze předběžné a přibližné. Výbor pro výstavbu Prahy na svém zasedání 29. dubna 1954 v podstatě odstavil na vedlejší kolej plánované muzeum pod pomníkem, resp. omezil přípravy na minimální míru, tj. na úpravu vstupních dveří a přivedení potřebných instalací pro budoucí práci v interiéru. Vzhledem k vytíženosti staveniště a časovému skluzu se

⁴³⁸ Uloženo ve fondu ÚPV, karton 1573.

⁴³⁹ Jako výpomoc prováděl stavbu nástupního ramene schodiště od Čechova mostu podnik Stavba silnic a železnic, n. p.

⁴⁴⁰ Ústředním investorem se po ministerstvu vnitra stalo ještě během roku 1953 ministerstvo kultury. Tento rezort vedl od 14. 9. 1953 Václav Kopecký.

⁴⁴¹ Stavební kancelář odhadovala v dubnu 1954 celkovou částku dokonce na 150 000 000 korun.

⁴⁴² Jiné prameny uvádějí 92 400 000 korun, odhady se však průběžně měnily.

⁴⁴³ Aktuální výjimka platila do 30. 6. 1954, což byl také termín pro ukončení projekčních prací.

tomu nelze ani příliš divit. Stavba se kvůli zvýšeným nákladům dostávala do nepříjemných finančních těžkostí, které bylo třeba urychleně vyřešit, pokud mělo tempo stavebních prací ještě gradovat ke kýženému cíli. Navíc začínalo být zřejmé, že celá řada menších paralelních úkonů může být dokončena nejdříve v roce 1955.

5.8 Definitivní projektová a rozpočtová dokumentace (květen až říjen 1954)

Jak již bylo výše řečeno, stavba Stalinova pomníku od samého počátku hospodařila v provizoriu, výjimka (několikrát prodlužovaná) končila k 30. červnu 1954. Projekční složka se opožděovala za stavebními pracemi a tento deficit se podařilo smazat až v roce 1954. Ještě před koncem roku 1953 došlo ke změně ústředního investora, kterým se stalo po ministerstvu vnitra ministerstvo kultury.⁴⁴⁴ Vzhledem k nárůstu nákladů na jaře 1954 (z 92 400 000 korun na zhruba 150 miliónů Kčs) bylo především zapotřebí sehnat přibližně 58 miliónů korun, o které se režie navýšila oproti původnímu předpokladu. S tímto vývojem však státní rozpočet na rok 1954 nepočítal⁴⁴⁵ a ministerstvo financí se zdráhalo dát pokyn k uvolnění dalších prostředků v situaci, kdy nebyla dokončena projektová a rozpočtová dokumentace.⁴⁴⁶ Šlo tedy v podstatě o začarovaný kruh.

Stavební kancelář předložila příslušnou dokumentaci ke schválení ministerstvu kultury 24. května 1954. Ing. arch. Kolátor v průvodním dopise z 21. 5. upozorňuje na blížící se termín konce výjimky (30. 6.) a urguje včasné schválení, aby celá věc mohla jít do vlády. Jelikož se jednalo o návrh definitivního technického projektu a generálního rozpočtu, šlo o značně

⁴⁴⁴ Administrativa spojená s přejímáním dokumentace celý proces jen zbrzdila.

⁴⁴⁵ Pro rok 1954 bylo vyhrazeno čerpání 46 200 000 korun.

⁴⁴⁶ Viz dopis prvního náměstka ministra financí B. Suchardy ministru kultury Václavu Kopeckému ze 7. července 1954 (fond ÚPV, karton 1573).

rozsáhlou dokumentací,⁴⁴⁷ která zahrnovala i zmíněné nadlimitní posuny v investicích. Ministerstvo ji nehodlalo schválit automaticky. Ustavilo speciální komisi (složenou ze zástupců investora, prováděcích závodů, projekčních složek a dalších orgánů), aby předložený návrh prozkoumala, než bude doporučen ke schválení. Tato komise během měsíce nemohla stihnout svou práci odvést, a tak do 30. června 1954 konečný technický projekt a rozpočet schváleny nebyly.

Vzhledem k výše zmíněnému vývoji opět nastal čas pro mimořádná opatření, neboť práce na Letné se nesměly zastavit ani na okamžik. Ministr Kopecký proto požádal prvního náměstka předsedy vlády Jaromíra Dolanského, aby zvláštním příkazem zajistil potřebné finance u příslušného rezortního ministra, a zajistil tak plynulé fungování stavby do 15. srpna 1954. Dolanský žádosti 8. července vyhověl. Komise ministerstva kultury mezitím promptně zpracovávala předložené podklady. Podařilo se jí (na papíře) snížit náklady uvedené v rozpočtu na 145 miliónů korun. Václav Kopecký tento upravený návrh schválil 7. srpna 1954 a podnikl legislativní kroky k úpravě dosavadních investičních nákladů (zvýšení oproti plánu o 52,6 miliónu korun). Největší zvýšení způsobilo podhodnocení kamenosochařských prací. Původní plán počítal s částkou 47,45 mil. korun, ale generální rozpočet již tuto položku vyčíslil na 86,8 miliónů, tedy takřka dvojnásobně. Další navýšení představovaly některé drobné úpravy, instalace osvětlení, flambonů, vlajkových stožárů apod.

Návrh na zvýšení rozpočtu však ke schválení vládě nešel ihned, celý rozklad ještě absolvoval připomínkové řízení na ministerstvu financí, státním plánovacím úřadu a ministerstvu stavebnictví. Drobné připomínky mělo jen ministerstvo financí,⁴⁴⁸ kterému se v září podařilo zajistit financování stavby až do 15. října 1954. Jak docházely jednotlivé faktury a zpřesňovaly se

⁴⁴⁷ Kolátorův dopis v tradiční kolonce „počet příloh“ uvádí pouze: 30,10 kg + jedna obálka. Srov. ve fondu ÚPV, karton 1573.

⁴⁴⁸ S přiloženým dotazem, kdo způsobil, že se projektová a rozpočtová dokumentace tak významně stavby předkládá teprve nyní, a proč nebyla stavba řádně finančně zajištěna.

odhady, ukázalo se v průběhu září, že generální rozpočet by bylo možné ještě snížit o 7,5 miliónu Kčs na 137,5 mil. korun.⁴⁴⁹ Po dvojím snížení vláda 12. října 1954 rozpočet stavby Stalinova pomníku konečně schválila.⁴⁵⁰

5.9 Na cestě k slavnostnímu odhalení (podzim 1954 – jaro 1955)

Zatímco probíhal legislativní zápas o zajištění potřebných finančních prostředků na stavbu, na letenském staveništi vrcholily hlavní stavební práce. Jako nejbližší vhodný termín odhalení pomníku připadaly v úvahu nedožitě Stalinovy pětasedmdesátiny 21. prosince 1954, ale reálně hrozilo, že i když budou klíčové práce dokončeny včas, tak především bezprostřední okolí monumentu nebude upraveno do žádoucího stavu. Po téměř dvouleté intenzivní stavební činnosti vyžadoval celý prostor alespoň dílčí úklid, nemluvě o rekultivaci svahu. Ani roční období příliš nenahrávalo masovým akcím. Proto výbor pro výstavbu Prahy na svém zasedání 29. října 1954 posunul termín odhalení pomníku na 9. května 1955, tj. na den oslav desátého výročí konce druhé světové války.⁴⁵¹ Zřejmým důvodem pro tento krok byl především dosavadní neuspokojivý stav okolí monumentu. Také stavební a kamenické práce ještě vyžadovaly určitý čas.

Situační zpráva stavební kanceláře z 27. října 1954⁴⁵² zachycuje finální fázi budování pomníku. Pokud jde o figurální část stavby, ta se v daném období nacházela ve stadiu korektur. Odstraněno bylo původní lešení, aby bylo možné pozorovat pomník v celku (kvůli dodělkám byla především u hlav soch vztyčena subtilnější trubková konstrukce), a to i ze

⁴⁴⁹ Náklady roku 1954 tedy činily 84,3 mil. korun místo 88,8 mil. korun. Na rok 1955 vycházelo ještě proinvestovat 7 mil. Kčs místo 10 mil. korun. Srov. dopis prvního náměstka ministra kultury Jiřího Taufera adresovaný ÚPV z 27. září 1954, fond ÚPV, karton 1573.

⁴⁵⁰ Nicméně ještě 11. 12. 1954 neměla Investiční banka k dispozici všechny podklady, a tak hrozilo, že odmítne poskytovat další finance a k 31. 12. 1954 dojde k zastavení stavby. Na tento stav upozornily Pozemní stavby, n. p., dr. Krásného 21. prosince 1954.

⁴⁵¹ Pomník byl nakonec odhalen 1. května 1955. I tak ale jeho odhalení zůstalo součástí velkolepých oslav osvobození, které probíhaly především v rozmezí 30. 4. – 9. 5. 1955.

⁴⁵² Viz: fond ÚPV, karton 1572.

vzdálenějších míst pomocí dalekohledů. Probíhalo srovnávání s třímetrovým modelem, jenž byl nainstalován vedle pomníku. Byly odhaleny jisté nepřesnosti (např. na pušce československého vojáka), které ještě musely být odstraněny. Dle doporučení profesora Laudy z 10. září 1954 měly být některé stroze působící linie změkčeny, což se do 25. října (tj. do další porady umělecké poroty) stalo.

Ze stavebních prací se provádělo kladení kabelů, vodovodních trubek, instalováno bylo osvětlení, ozvučení, dokončovaly se kamenické práce v okolí pomníku. Předmostí Čechova mostu nebylo dosud zcela dokončeno a stavba přecházela do roku 1955. Nyní se jednalo především o to, aby byl Čechův most alespoň provizorně průchozí pro masy návštěvníků, které se očekávaly při slavnostním odhalení. Architekti Štursovi předložili umělecký návrh na reprezentativní vstupní dveře do muzea, které bylo plánováno pod pomníkem.⁴⁵³ Prosklené bronzové čtyřkřídle dveře však nemohly být zatím pořízeny, stavební kancelář proto navrhla prozatímní řešení – dveře dřevěné.

Složitou operaci představovaly terénní a sadové úpravy v okolí pomníku, nejen kvůli velké rozloze osazované plochy. V pondělí 22. listopadu 1954 proběhla v ÚPV porada řešící zejména tento problém. O pomoc byli již dříve požádáni odborníci z Československé akademie zemědělských věd, koncepci výsadby vypracoval docent Bohumil Kavka. Do data porady bylo v okolí pomníku vysazeno 105 větších a 250 menších jehličnanů (z více než dvou tisíc plánovaných), další tisíce rostlin nejrozumnějšího druhu ještě čekaly v zásobních zahradách.⁴⁵⁴ Experti ovšem varovali, že vzrostlé stromy svah proti sesuvům samy o sobě nezpěvní,

⁴⁵³ V aktech ÚPV (fond ÚPV, karton 2374) se zachovala úvodní studie akad. architekta Pavla Smetany na vytvoření Muzea družby v prostorách pod Stalinovým pomníkem. Dohled měla provádět ideová rada, která se poprvé sešla 6. ledna 1955 za předsednictví Václava Kopeckého. Předpokládaný finanční náklad činil cca 30 mil. korun. Pro návštěvníky mělo být mj. k dispozici kino a knihovna. Se zprovozněním se počítalo k 15. výročí konce druhé světové války a osvobození ČSR Rudou armádou (9. 5. 1960). Vzhledem k dalším osudům letenského pomníku nebyl tento projekt realizován.

⁴⁵⁴ Potřebné množství sazenic a semen se však dařilo obstarávat jen velmi obtížně.

k tomu musí být použity především mladé dřeviny, které zakoření efektivněji. Ani kořeny stromů či drny však vzhledem k tvrdému podloží nemohly spolehlivě zabránit tomuto riziku, stráž musela být proto zpevňována uměle. Svah pod pomníkem o rozloze cca 5000 m² totiž místy měl sklon až 30 až 40 stupňů a v důsledku stavby se na něm vyskytovala pouze metrová vrstva navezené zeminy na břidličném podkladu. Při trvalejších deštích tedy hrozily sesuvy půdy. Nepříznivé vegetační období navíc prakticky neumožňovalo výsadbu stromů v lednu a v únoru. Bylo zřejmé, že stav vegetace v okolí Stalinova pomníku bude moci být uspokojivě vyřešen spíše v řádech let než týdnů či měsíců.⁴⁵⁵ Přesto bylo činěno maximum pro to, aby prostředí někdejšího staveniště vyhlíželo dle představ projektantů – terénní úpravy probíhaly ještě v dubnu 1955, v předvečer slavnostního odhalení.⁴⁵⁶

S příchodem nového roku 1955 se začala naplno rozbíhat příprava řady pro vládnoucí režim klíčových akcí. Desáté výročí osvobození a plánovaná 1. celostátní spartakiáda zaměstnávaly stranické i vládní sekretariáty dlouho dopředu. Navázání na již osvědčený model představovala komise pro koordinaci oslav, již předsedal Václav Kopecký. Zmíněné akce znamenaly propagandistický triumf, který nesměl zůstat nevyužit. Na harmonogramu a podobě hlavních oslav osvobození ČSR Rudou armádou se usneslo předsednictvo ÚV KSČ na svých zasedáních 6. 12. 1954 a 7. 2. 1955⁴⁵⁷ – kromě odhalení Stalinova pomníku (1. 5.) šlo např. o otevření slavnostní síně Sovětské armády v Národním památníku na Vítkově (7. 5.), slavnostní představení Prodané nevěsty v Národním divadle (8. 5.),

⁴⁵⁵ Sadové úpravy byly zakončeny v prosinci 1955, jelikož plán investic na rok 1956 nezahrnoval další finanční zdroje na jejich pokračování (viz: dopis ing. arch. Kolátora dr. Krásnému z 14. 2. 1956, fond ÚPV, karta 1573). Dle příslušného přejímacího protokolu byla k 30. 11. 1955 zahrnována plocha 22 602,97 m², oseta plocha 40 529 m², celkem bylo vysazeno 523 vzrostlých stromů a 4 525 keřů a dalších rostlin (mimo květin).

⁴⁵⁶ Vysazování, resp. přesazování stromů provádělo Zahradnictví komunálního podniku hl. města Prahy.

⁴⁵⁷ Patrně zde padlo konečné rozhodnutí o datu odhalení pomníku – večer 1. května 1955. Prvomájové oslavy tak poskytly jistotu vysoké účasti i pro večerní slavnost na Letné.

vojenskou přehlídku na Letné (9. 5.) a manifestační prvomájový průvod Prahou.

Chystal se text pamětní listiny a vydání publikace i pamětní medaile⁴⁵⁸ u příležitosti odhalení Stalinova pomníku. Po několika dílčích úpravách (postupně se měnilo datum odhalení pomníku a detaily medaile) byl návrh sochaře Antonína Stejskala předložen 11. března 1955 Zápotockému, aby definitivně schválil konečnou podobu a určil počet ražených kusů. Prezident souhlasil s předloženou podobou medaile, ale doporučil razit ji ve dvou verzích – jako dar hostům a jako památeční pro účastníky stavby. Jednotlivé varianty se lišily nápisem na reversu. Dárková verze (A) nesla na rubu nápis „*Svému osvoboditeli československý lid*“, pamětní verze (B) nápis „*Budovateli pomníku J. V. Stalina v Praze 1. 5. 1955*“. Urychleně tedy proběhla tvorba alternativního nápisu, aby stihla mincovna v Kremnici medaile o průměru 6 cm včas vyrobit. Objednáno celkem bylo:

Varianta A – 600 ks stříbrné, 600 ks bronzové.

Varianta B – 100 ks zlacené, 20 ks stříbrné⁴⁵⁹ a 900 bronzové.

(K tomu příslušný počet 2220 barevně odlišených pouzder.)

5.10 Sochařův pád (4. 4. 1955)

Když byly přípravy na dlouho očekávané odhalení Stalinova pomníku v plném proudu, zemřel na jaře roku 1955 jeho autor Otakar Švec. S největší pravděpodobností zvolil dobrovolný odchod ze života. O jeho smrti dodnes koluje řada mýtů a domněnek. I my se vzhledem k nedostatku spolehlivých informací musíme uchýlit spíše ke spekulacím. Úplně jasno není ani kolem přesného data úmrtí. Biografické příručky uvádějí svorně 4. 4. 1955, totéž tvrdil i Petr Wittlich ve své publikaci napsané v roce 1959. Státní notářství,

⁴⁵⁸ Pro dohled nad tvorbou medaile byla určena v říjnu 1954 pracovní skupina ve složení Kopecký, Nejedlý a Nečásek (ředitel čs. rozhlasu).

⁴⁵⁹ Ty byly určeny pro členy vládního výboru pro postavení pomníku.

které korespondovalo s dr. Krásným ohledně sochařovy závěti, však v jednom z přípisů uvádí:

„Dědictví po Otakaru Švecovi, akademickém sochaři, bytem v Praze-Nuslích, Boleslavova ul. č. 16, který zemřel 4. 3. 1955, zanechav závět’ [zvýraznil J. Š.].“⁴⁶⁰

Jde o pouhý překlep? Patrně ano, i když na dost důležitém místě. Švec ve své závěti odkázal valnou část svého majetku (včetně zbytku honoráře za pomník) válečným invalidům.⁴⁶¹ Ostatně pokyn k vyplacení zbytku honoráře autorům dal 8. 4. 1955 na jedné z porad sám Václav Kopecký – Štursovým byla dlužná částka (55 tisíc korun) ke konci dubna vyplacena, Švecovi už nikoliv. Každopádně v písemném záznamu z uvedené porady není ani zmínka o tom, že by sochař již nežil.⁴⁶² Jeho smrt patrně nebyla dosud odhalena. Dalším stopou v pramenech je pro nás jedna z písemných zpráv Antonína Nykla, a to ta z 13. dubna 1955.⁴⁶³ Sochař pověřený dohledem nad tvorbou figurální části pomníku ve svém vyjádření popisuje stav materiálu po prodělané zimě a doporučuje jisté úpravy ve spárování. V závěru píše:

„Zatím se neprojevila z mého hlediska potřeba vážnějšího zásahu na některém detailu plastiky. Rozhodující vyjádření o tom může dát na prvním místě autor sousoší, který zatím není dosažitelný. /Ještě v úterý 12. t. m. byl jeho pobyt neznám/.“

Z výše uvedeného vyplývá, že Nykl ještě v okamžiku odeslání dopisu (datován 13. 4. 1955) o Švecově smrti nic neví, i když se po něm patrně sháněl, aby s ním konzultoval své závěry. Domnívám se, že tak náhlá a tragická smrt hlavního autora by se na staveništi sotva dlouho utajila, a proto je pravděpodobné, že minimálně 12. dubna 1955 ještě mrtvé sochařovo tělo

⁴⁶⁰ Viz: Přípis Státního notářství Praha z 6. 7. 1955, fond ÚPV, karton 1573.

⁴⁶¹ Konkrétně se v notářském přípisu hovoří o osleplých vojácích (vojínech). Dle vyúčtování stavební kanceláře zbývalo vyplatit 96 tisíc korun hrubého, po odečtení daní činil zůstatek dosud nevyplaceného honoráře 62 800 Kčs. Tato částka však neobsahuje 20 tisíc korun, které zbývalo doplatit za model Stalinovy hlavy.

⁴⁶² Viz ve fondu ÚPV, karton 1573.

⁴⁶³ Viz ve fondu ÚPV, karton 1573.

nalezeno nebylo.⁴⁶⁴ Přitom ho museli postrádat, neboť finišovaly přípravy k odhalení a on těžko mohl být opominut (2. dubna se například zkoušelo slavnostní nasvícení). Nalézt ho ovšem nemuselo být tak snadné – z dřívějšíka víme, že zajížděl často mimo Prahu. V květnu 1954 navíc neuvádí na jednom z dopisů své trvalé bydliště v Nuslích, ale adresu přechodného pobytu: Janovského 25, Praha 7. Možná byl hledán pouze na jedné z adres a nenalezen. Tomáš Poláček a Rudolf Cainer uvádějí ve výročním článku z roku 2005,⁴⁶⁵ že sochařovo bylo nalezeno až po šestnácti dnech, což neodporuje předchozímu výkladu.

Co se týče příčiny smrti, nejčastěji se zmiňuje otrava plynem. Pokud však plyn unikl po delší čas (čemuž by nasvědčovala proluka mezi smrtí a nalezením těla), tak i při pečlivém utěsnění by byl po nějaké době cítit v okolí bytu a upozornil by sousedy.

Zkoumat ex post sebevrahovy pohnutky je ošidné a vlastně irrelevantní, nicméně pro úplnost si zde můžeme naznačit možné motivy. Švec byl údajně sledován Státní bezpečností (nic nemyslitelného), v těžké depresi nad ztrátou manželky (zemřela na jaře 1954, dle všeho skončila také sebevraždou), oslaben zdravotními obtížemi (to potvrzuje Petr Wittlich i předchozí výklad), mohl trpět morálními výčitkami, mít pocit zmaru. Existují četné signály, že se stával de facto vězněm svého díla. Pokud jde o zklamané naděje, tak jednou z nepříjemných ran mohlo být rozhodnutí (pokud ovšem o něm věděl) vládní komise pro udělování státních cen, která Švece jako laureáta pro rok 1955 neschválila, byť byl dříve navržen. Dr. Krásný o této skutečnosti neopomněl učinit 17. března 1955 úřední záznam.⁴⁶⁶ Josef Klimeš, tehdy student AVU pracující na stavbě jako jeden z kamenosochařů, se domnívá, že Švec se otrávil spíše kvůli výčitkám, které měl z manželčiny smrti, než kvůli

⁴⁶⁴ I když nelze vyloučit ani konspirační variantu, že se podařilo bezpečnostním orgánům Švecovu smrt zatajit, aby se zabránilo šíření nejrůznějších fám těsně před odhalením.

⁴⁶⁵ Viz: *Magazín Dnes* č. 18/2005 (5. 5. 2005), s. 42.

⁴⁶⁶ Viz ve fondu ÚPV, karton 1573.

Stalinovu pomníku.⁴⁶⁷ Vzhledem k předchozímu výčtu možných důvodů k sebevraždě nelze vyloučit ani jejich kumulaci.

Svou smrtí mohl Otakar Švec ohrozit samotné vyvrcholení mnohaletého úsilí, pokud by padl stín podezření na nějakou z okolností jeho předčasného odchodu. Soukolí pracně rozběhnuté po řadě jiných problémů se však již zarazit nenechalo. Zrak veřejnosti se obracel večer 1. května směrem na Letnou...

5.11 Odhalení pomníku J. V. Stalina v Praze (1. 5. 1955)

Velkolepý projekt letenského žulového monumentu dospěl až k honosnému finále, a přestože zejména okolí Stalinova sousoší ještě vyžadovalo četné úpravy, byl pomník hotov. Jeho odhalení bylo zakomponováno do hlavního proudu oslav 10. výročí osvobození. Naplánované centrální pražské akce měly jednak charakter masový (prvomájový průvod, veselice v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka,⁴⁶⁸ vojenská přehlídka), jednak svou část komornější, protokolární (předávání vyznamenání a řádů na Pražském hradě, mimořádné zasedání ÚV KSČ, slavnostní recepce, představení v Národním divadle aj.).

V pátek 29. dubna navštívili stavbu pracovníci odboru pro výstavbu rady ONV Praha 7 a po šetření přímo na místě 30. dubna 1955 vydali povolení k jejímu užívání od 1. května. Kolaudace se neobešla bez připomínek, většinou však byly spíš preventivně-bezpečnostního rázu.⁴⁶⁹ V předvečer odhalení také proběhlo u pomníku odměňování nejzasloužilejších budovatelů pamětními medailemi.⁴⁷⁰ Čtyřicet pět nejlepších pracovníků Pozemních staveb, n. p. obdrželo zlatou medaili plus sovětské hodinky *Poběda* (Vítězství), dalších 299 dělníků a stavbařů dostalo

⁴⁶⁷ Srov. rozhovor s Josefem Klimešem v *Magazínu Dnes* č. 18/2005 (5. 5. 2005).

⁴⁶⁸ Výstaviště v Holešovicích.

⁴⁶⁹ Srov. fond ÚPV, karton 1573.

⁴⁷⁰ Viz: *Rudé právo* (1. 5. 1955), s. 6.

medaili bronzovou.⁴⁷¹ Deník Práce v úterý 3. 5. 1955 přinesl vyjádření jednoho z oceněných, kopáče Karla Šimona, stojícího pod pomníkem s manželkou a synem pionýrem:

*„Hodinky jsem schoval Karličkovi; až vystuduje, dostane je. Nebude to jen obyčejný dar, vždycky mu připomenou, zač jsem je dostal.“*⁴⁷²

Večerní prvomájový program završil a korunoval celou sváteční neděli, kdy od časného rána probíhalo šikování do slavnostního průvodu, který následně defiloval po několik hodin (přibližně od 9 do 13 hodin) na Václavském náměstí před čelními představiteli strany a vlády i dalšími hosty. Na jedné z dochovaných fotografií průvodu můžeme vidět skupinku lidí tlačících dvourozměrnou maketu Stalinova pomníku umístěnou na širokém podvozku.

Manifestaci zahájil svým projevem Antonín Novotný, první tajemník ÚV KSČ, který během posledních dvou let ve vnitrostranických mocenských bojích neustále posiloval svou pozici na úkor prezidenta Zápotockého. Zajímavostí je, že v proslovu nejenže vůbec nezmínil tentýž den odhalovaný Stalinův pomník,⁴⁷³ ale dokonce ani jednou (!) nezaznělo Stalinovo jméno.⁴⁷⁴ To, co by nebylo ještě nedávno vůbec myslitelné, znamenalo nyní neklamnou známku nového kurzu. Otázka destalinizace však dosud spíše bublala pod povrchem, než aby vstoupila do širšího povědomí.

Na prvomájový průvod, jehož se zúčastnilo přes 300 tisíc lidí, plynule navázaly oslavy v Parku kultury a oddechu Julia Fučíka. Kolektivní radost, pohodu a jednotu (alespoň dle proklamací Rudého práva) nedokázaly zhatit ani jarní přeháňky, které odpoledne nad Prahou propukaly. S blížícím se večerem se pozornost začala přesouvat směrem k nábřeží. Pateticky zachytilo podvečerní atmosféru s denním zpožděním Rudé právo:

⁴⁷¹ Viz: *Rudé právo* (2. 5. 1955), s. 6.

⁴⁷² Viz: *Práce* (3. 5. 1955), s. 1.

⁴⁷³ Sám byl sice členem výboru pro výstavbu Prahy, nicméně Stalinův pomník byl od počátku spjat spíše se jmény Zápotockého a Kopeckého.

⁴⁷⁴ Viz: *Rudé právo* (2. 5. 1955), s. 1.

„Vzduch ještě voní po odpolední bouřce [...] Podvečer změkčil siluety věží. Ale Praha dnes není zasněná krasavice, odpočívající po celodenním ruchu. [...] Přes Staroměstské náměstí od Švermova mostu ze všech stran Prahy spěchají proudy lidí na nábřeží. Jak je tu veselo. Tančí, hraje se a zpívá. A náhle... ticho. Velebné tóny Smetanovy hudby obracejí naráz pozornost tisíců vzhůru k zelené stráni nad Vltavou.“

V jednotlivých sektorech (A až D) se postupně hromadí pozvaní hosté, ostatní přihlížející zaujímají místa na nábřeží, schodišti a kde se jenom dá. Samozřejmě nechybí stranické ani státní špičky, přítomny jsou delegace ze spřátelených států a za SSSR velvyslanec Nikolaj Pavlovič Firjubin.⁴⁷⁵ Dále celá řada osobností kulturního a vědeckého života. Krátce po půl osmé večer přistupuje k řečnickému pultu člen předsednictva ÚV KSČ a ministr vnitra Rudolf Barák, aby úvodním slovem zahájil slavnost. Po něm se ujímá hlavního proslovu Václav Kopecký, pro něhož odhalení Stalinova pomníku představovalo vyvrcholení téměř šestiletého úsilí. Právě on spolu se Zápotockým přijímal zásadní rozhodnutí, která určovala hlavní směřování stavby. Promluvit zde a právě nyní – to byla Kopeckého satisfakce. Navíc řečnil rád. V jeho projevu dominovalo ujišťování o nerozborném spojení ČSR a SSSR, jehož měl být pomník symbolem. V závěru došlo i na zdravice Sovětskému svazu, sovětské vládě, Sovětské armádě, Komunistické straně Sovětského svazu a také „*všemu drahému sovětskému lidu*“.⁴⁷⁶ Nasvícený žulový pomník⁴⁷⁷ tvořil monumentální kulisu pro finále Kopeckého projevu. Osvětlen byl nejen pomník, ale také přístupové schodiště a Čechův most, jak dokazují dokumentární snímky. Po stranách plály ve flambonech ohně a na

⁴⁷⁵ Je příznačné, že na slavnosti nebyl přítomen vrcholný sovětský představitel N. S. Chruščov, byť by to bylo vzhledem k monumentalitě stavby adekvátní. Chruščov měl ovšem v této době zcela jiné starosti – chystal se koncem května k návštěvě Jugoslávie veden snahou normalizovat vyhrocené vztahy, které byly ještě pozůstatkem Stalinovy éry. Případnou účast sovětského pohlavára na slavnosti odhalení Stalinova pomníku by maršál Tito rozhodně nepovažoval za vítanou předeheru k jednáním.

⁴⁷⁶ Srov. *Rudé právo* (2. 5. 1955), s. 3.

⁴⁷⁷ Z pochopitelných důvodů nemohl být pomník odhalen tradičně – sejmutím látky.

stožárech vlály vlajky. V průčelí pomníku byly zavěšeny věnce a skvěl se výrazný zlatený nápis „*Svému osvoboditeli československý lid*“.

Po Kopeckém přednesl ještě krátký projev velvyslanec Firjubin (česky), primátor Adolf Svoboda následně převzal za hlavní město Praha pomník do užívání a opatrování. Závěrečné hymny obou „nerozlučných“ národů a čestné salvy z děl ukončily oficiální část programu. Poté již mohli nedočkaví návštěvníci vystoupat přímo na promenádu pod pomníkem a cítit se docela maličkými oproti postavám tyčícím se do výšky třiceti metrů nad nimi.

O slavnostním aktu na Letné v dalších dnech informovala drtivá většina československých periodik,⁴⁷⁸ informační hodnota uveřejněných zpráv je v podstatě obdobná. Odhalení bylo natáčeno také kamerami – záběry se potom objevily v krátkometrážním barevném filmu *Pomník lásky a přátelství* (1955, režie Oldřich Kříž). Ministerstvo spojů vydalo u příležitosti 10. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou známku v hodnotě 60 haléřů, na které je vyobrazen žulový letenský pomník. Nakladatelství Orbis vydalo k dokončení stavby publikaci s názvem *Svému osvoboditeli československý lid*, v níž se nacházejí především dokumentární fotografie doplněné krátkou historií pomníku. Na závěr můžeme uvést několik údajů z této útlé knížky, které ještě jednou podtrhnou rozměry mimořádného projektu.

V lomech celkem vylámáno: cca 7000 m³ žuly

Celková hmotnost zpracovaných kamenických výrobků: 14 031,3 tun

Výška pomníku od úrovně pláně: 30,18 m

Výška ústřední postavy (bez soklu): 15,30 m

Celková délka spár na sousoší: více než 1 km

⁴⁷⁸ Kromě Rudého práva šlo např. o deníky Práca, Lidová demokracie, Obrana lidu, Smena, Mladá fronta, Pravda, Práce. Z méně známých např. Ausbau und Frieden či Katolické noviny.

Díky své odolné konstrukci, jakosti užitého materiálu a stavebním dovednostem budovatelů mohl Stalinův pomník setrvat bez výraznějších kvalitativních změn po dlouhá desetiletí. Žula je mimořádně trvanlivý nerost, který navíc nebere patinu, takže nad pískovcovou Prahou, jak naše hlavní město nazývá sochař Olbram Zoubek, by se tyčil neměnný monument, nehodící se do ní ani rozměry, ani koncepcí. Politický a společenský vývoj, který byl již v době slavnostního odhalení pomníku odstartován, však nakonec rozhodl jinak.

6. Stalin (dočasně) nad Prahou (1955–1962)

Hlavní město ČSR získalo v květnu 1955 po odhalení Stalinova pomníku další dominantu, turistickou atrakci i komunikační tepnu. Jak se shodují pamětníci, vybudováním schodiště a kultivací celého svahu vznikla rychlá pěší trasa spojující Letnou s centrem Starého Města. Při velkolepých vojenských přehlídkách na Letenské pláni představovala tato spojnice hlavní přístup na místo akce.

Žulový monument byl pro přicházející návštěvníky také jakýmsi komplexním poselstvím, představoval významovou konstrukci, jak bystře prokázal Vladimír Macura.⁴⁷⁹ O celkovém pojetí sousoší, akcentující sepětí Stalina s lidem, již byla řeč, další atributy jsou ovšem neméně zajímavé. Macurou zmiňované symboly moudrosti (kniha ve Stalinově ruce), vědy (mičurinec), vítězství pracujících (vlající prapory), vítězství ve válce (partyzána) a strážce míru (oba vojáci) lze doplnit některými drobnými detaily. Vědec na „sovětské“ straně je nápadně podobný skutečnému I. V. Mičurinovi (1855–1935) a při důkladnějším zkoumání lze na dochovaných snímcích odhalit, že aby pozorovatel nezůstal na pochybách, třímá socha v pravé ruce (těsně za ramenem vlajkonoše) ratolest s jablkem, které bylo signifikantním pěstitelským úspěchem zmiňovaného šlechtitele. Mezi „československými“ sochami postihlo srovnání s reálnou historickou postavou především představitele „pracující inteligence“, kterého např. Rudolf Cainer považuje za Julia Fučíka. Při komparaci s tehdejšími takřka kanonizovaným Fučíkovým portrétem od Maxe Švabinského vyznívá ovšem toto srovnání spíše nepavděpodobně. Domnívám se, že postava laureáta⁴⁸⁰ má působit svým přidružením k mladé ženě s klasy a srpem především

⁴⁷⁹ Srov. kapitolu Minus-Stalin v Macurově knize *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony* (Praha, 1993).

⁴⁸⁰ Postava třímá vavřínové ratolesti – v případě Fučíka by se nabízely spíše ratolesti palmové (mučednické), což by ovšem znamenalo dobově nepřipustnou náboženskou symboliku.

v symbolické rovině jako propojení⁴⁸¹ pracující inteligence s rolnictvem, případně města s venkovem.

Nerozborné sepětí československého a sovětského lidu vzhledem k pojetí jednotlivých soch nebylo provedeno pouhým převedením sovětských vzorů (neboť nebylo pochyb, kdo je komu vzorem) z jedné strany na druhou, přestože začátky a konce obou zástupů jsou rámovány obdobnými symboly (vlajkonoši a vojáci). Svéráznému ztvárnění někdejší Čelakovského dichotomie hrdinského (ruského, resp. nyní sovětského) a lyrického (českého, resp. nyní československého) národního ducha napovídá především bojovný postoj partyzánky, která nejenže levou rukou tiskne vojákův samopal, ale pravici má vzývavě napřaženou.⁴⁸² Naproti tomu na „československé“ straně se nachází mladá dvojice, hledící přes Stalinova ramena vstříc světlým zítřkům.

Této sémiotické charakteristice ovšem zdatně konkurovaly zcela odlišné momenty, které vzápětí po odhalení (ne-li dříve) přinášel lidový humor, jenž postihuje a karikuje politické modly a režimy od nepaměti – napříč kulturami, národy a dějinami. Zejména pokud se snaží okázalou pompou zakrýt zjevné nedostatky, za něž můžeme považovat například i zásobování trhu potravinami. A tak se o letenském sousoší začíná mluvit jako o „frontě na maso“ – tato verze označení byla navíc postupně vylepšována.⁴⁸³ Sovětský vojevůdce si už nezakládal „napoleonsky“ ruku na prsou, ale zcela prozaicky lovil v náprsní kapse peněženku, aby mohl zaplatit, když už na něj přišla řada. Naopak voják opírající se o pušku se už otáčí zpět a uvažuje nad odchodem. Další (poněkud expresivnější) varianta pravila, že prostě jde jen o pár posledních lidí, co už se nevešli do Stalinovy prdele.⁴⁸⁴ Sochám také

⁴⁸¹ „Téměř milostné gesto“, za které považuje Macura natočení těla mladé ženy směrem ke svému protějšku, doplňuje ještě jeden zjevný prvek – družstevnice má položenou ruku kolem mužových ramen.

⁴⁸² Z pravé ruky je ovšem vidět jen dlaň a zápěstí, zbytek zakrývá socha sovětského vědce.

⁴⁸³ Traduje se také název *tlačénice* připisovaný Janu Werichovi.

⁴⁸⁴ Uvádí také M. Szczygiel.

výrazně ubližovaly jejich rozměry – kvůli spárám mezi jednotlivými masivními bloky vypadala většina jejich krků jako podříznutá.

6.1 Odhalení tzv. kultu osobnosti a proces destalinizace (1956–1961)

Události roku 1956 vztahující se především k okolnostem a následkům XX. sjezdu KSSS již byly podrobně popsány jinde,⁴⁸⁵ našim potřebám postačí pouze stručný výklad hlavních faktů.

Po Stalinově smrti došlo v Sovětském svazu po dočasném pragmatickém příměří k boji o moc mezi jeho nástupci.⁴⁸⁶ Jedním z polarizačních bodů tohoto střetnutí byl právě vztah ke Stalinovi a jeho odkazu. První vlnu destalinizace odstartoval krátce po vůdcově smrti Lavrentij Pavlovič Berija, zdánlivě všemocný první náměstek předsedy rady ministrů SSSR a ministr vnitra. Pro jeho konkurenty představovala jeho osobní moc smrtelné nebezpečí. V červenci 1953 se jim společně podařilo Beriju odstavit (později byl popraven). V následujících dvou a půl letech mocenský zápas vyzněl ve prospěch často podceňovaného N. S. Chruščova. Po stabilizaci vztahů s Jugoslávií v roce 1955 (se zřetelným odklonem od dřívější stalinské politiky) se napjatě očekával XX. sjezd KSSS (první od Stalinovy smrti) svolaný na únor 1956. V jeho průběhu přednesl Chruščov 25. 2. na uzavřeném zasedání referát (s názvem *O kultu osobnosti a jeho důsledcích*), v němž podrobil Stalina a jeho praktiky zdrcující kritice. Text projevu se záhy nejrůznějšími kanály rozšířil.⁴⁸⁷ Nová linie byla šokem především pro představitele komunistických stran spřátelených zemí, kteří sice nemohli být přítomni tajnému jednání, ale v zápětí po něm byli podrobně

⁴⁸⁵ Např. v knize W. Taubmana *Chruščov – člověk a jeho doba* (Praha, 2005), M. Blaive *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956* (Praha, 2001) či K. Kaplana *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc* (Praha, 2008).

⁴⁸⁶ Hlavními rivaly byli především L. P. Berija, G. M. Malenkov a N. S. Chruščov.

⁴⁸⁷ Dne 4. června 1956 byl text projevu otištěn dokonce v *The New York Times*. Původně polský text ukořistila izraelská rozvědka ve Varšavě a poskytla ho CIA, která ho dala zveřejnit.

informování a vedoucí delegací obdrželi posléze také text.⁴⁸⁸ Polský předák Bolesław Bierut sjezd ani nepřežil – jeho oslabené zdraví neuneslo nápor nových skutečností a generální tajemník PSDS⁴⁸⁹ 12. března 1956 ještě v Moskvě zemřel. Smrt „polského Stalina“⁴⁹⁰ odstartovala spolu se závěry XX. sjezdu KSSS sled událostí, které vyvrcholily na podzim 1956 vážnou krizí. Také v Maďarsku destabilizace stávajících poměrů eskalovala a dospěla až k listopadové intervenci sovětských vojsk, která probíhající maďarské povstání utopily v krvi.

V Československu k tak bouřlivému vývoji nedošlo, nicméně i u nás se projevíly podněty z XX. sjezdu KSSS v několika oblastech, především byla nastolena otázka rehabilitace obětí politických procesů⁴⁹¹ a další směřování kultury. Přímý dopad měla Chruščovova kritika Stalina na dva exponenty nejužšího vedení strany – Václava Kopeckého a Alexeje Čepičku. Druhý jmenovaný, Gottwaldův zeť, ztrácel postupně vliv již od tchánovy smrti, další oslabení jeho pozice přinesly změny v sovětském pojetí zahraniční politiky v letech 1954 a 1955. Čepička současně pozbýval důvěry u sovětského vedení, což bylo neklamnou předzvěstí jeho pádu. Jeho oslabené postavení ve straně neodolalo na jaře 1956 na dubnové (19. a 20. 4.) schůzi ÚV KSČ ostré kritice soudruhů (podpořené stanoviskem základních organizací KSČ) a někdejší „korunní princ“ byl odvolán z politbyra (20. dubna 1956), následně i z funkce 1. náměstka předsedy vlády a ministra obrany (25. dubna 1956), kde ho nahradil Bohumír Lomský. Čepička jakožto jeden z hlavních motorů masových nezákonností předchozích let nyní musel sám odejít z politického výsluní, byť nebyl trestně stíhán a prozatím si udržel

⁴⁸⁸ Šéfem československé delegace na XX. sjezdu KSSS byl Antonín Novotný.

⁴⁸⁹ Polské sjednocené dělnické strany.

⁴⁹⁰ Srov. v knize Andrzeje Paczkowského *Pół století dějin Polska 1939–1989* (Praha, 2000).

⁴⁹¹ Již v roce 1955 byla ustavena první rehabilitační komise pod vedením ministra vnitra Rudolfa Baráka, který se přímo účastnil vytváření nezákonností předchozích let. Komise zkoumala především procesy postihující členy KSČ (i ty však nedůsledně) a k výraznějším revizím nedospěla.

členství v ÚV KSČ, což mj. dokazuje jistou změnu ve způsobech odstraňování politických protivníků v druhé polovině padesátých let.⁴⁹²

Václav Kopecký patřil k politickým „veteránům“ KSČ a po dlouhá léta vystupoval jako vrchní stranický ideolog. Vynikal svou schopností vždy vycítit ten správný závan větru z Moskvy a těžil z přístupu k celé řadě klíčových informací. Po XX. sjezdu se ocitl stejně jako Čepička v nezáviděníhodné situaci. Rozšířením kultu osobnosti ze stalinského i na kult gottwaldovský by logicky hlavní pozornost přitahoval právě Kopecký, někdejší ministr informací a ministr kultury. Ten vycítil potřebu sovětského vedení odstříhnout se od nežádoucí minulosti a v tomto smyslu vystoupil i na březnové (29. a 30. 3. 1956) schůzi ÚV KSČ, kde ve svém projevu vyjádřil dílčí sebekritiku a vyslovil se pro návrat k leninským principům. Tímto manévrováním uhájil (s jistými problémy) svou pozici,⁴⁹³ neboť mocenské špičky se příliš obávaly řetězové reakce způsobené náhlými změnami ve vedení.

Zásah do citlivého místa inkasoval Kopecký (spolu s Nejedlým a Štollem) ze strany spisovatelů. Na svém druhém sjezdu (22. – 29. dubna 1956) vystoupili kriticky někteří literáti (Seifert, Kaplický, Hrubín aj.), kteří stávající situaci považovali již za neudržitelnou.⁴⁹⁴ Potlačování tvůrčí svobody a dosavadní kulturní politika spolu s odhalením tzv. kultu osobnosti přivedly v roce 1956 řadu spisovatelů k rozchodu s oficiální doktrínou. Jejich odpor však způsobil podrážděnou odezvu a odvetná opatření. Sílicí tlak členské základny na uspořádání mimořádného sjezdu strany, květnový pražský studentský majáles a především také maďarské události vyvolaly u

⁴⁹² Čepička zastával potom několik let funkci předsedy Státního úřadu pro vynálezy a normalizaci. V roce 1959 byl předčasně penzionován. Po další vlně destalinizace byl v roce 1963 ze strany vyloučen.

⁴⁹³ Kopecký byl „ušetřen“ dalších důsledků destalinizace svým úmrtím v roce 1961. Je dokonce možné, že by stejně jako Čepička byl nakonec vyloučen ze strany.

⁴⁹⁴ Na sjezdu byl přítomen i Antonín Zápotocký, který se díky svým beletristickým dílům považoval za plnoprávného spisovatele a rád se účastnil akcí svých „kolegů“. Nyní se pokusil otupit ostří vyjádřené kritiky, ale příliš neuspěl.

mocenských špiček režimu obavy z oslabení mocenského monopolu. Antonín Novotný proto řízenou stranickou diskusí o důsledcích XX. sjezdu KSSS po zhruba třech měsících ukončil. Přes některé dílčí a vedením strany pečlivě kontrolované ústupky se podařilo stávajícímu vedení KSČ svou pozici spíše posílit a eliminovat potenciální hrozbu, která pro ně z nové chruščovovské linie vyplývala. Od velkolepého odhalení Stalinova pomníku uplynul sotva rok.

6.2 Druhá vlna destalinizace (1961–1962)

V letech následujících po XX. sjezdu KSSS sovětské vedení antistalinskou kampaň poněkud otupilo. Z mocenského zápasu o Stalinovo následnictví vyšel jako vítěz definitivně N. S. Chruščov. Znovunastartování kritiky někdejšího kremelského vládce přinesl až XXII. sjezd KSSS (17. 10. – 1. 11. 1961), který se rozhodl vymazat Stalinovu památku z veřejného života. Mezi nezjevnější příklady patří především odstranění Stalinova těla z moskevského Mauzolea (1. 11. 1961) a přejmenování Stalingradu, legendami opředeného města z časů druhé světové války, na Volgograd (10. 11.). Balzamované ostatky J. V. Stalina byly vzápětí pohřbeny u kremelské zdi a zality betonem, jak uvádí William Taubman citující knihu Roje Medveděva.⁴⁹⁵

Reakce československých komunistů na sebe nenechala dlouho čekat. Na listopadovém plénu ÚV KSČ (15. – 17. 11. 1961), které projednávalo závěry XXII. sjezdu KSSS, se soudruzi poslušně přiklonili k sovětské linii a rozhodli o obdobných opatřeních v ČSSR. Rudé právo 21. listopadu 1961 otisklo ze schůze ÚV KSČ obsáhlé informace, a tak se mohly miliony občanů dozvědět o tom, co se chystá. Mezi úkoly uložené politickému byru ÚV KSČ⁴⁹⁶ patřilo:

⁴⁹⁵ Viz: TAUBMAN, W. *Chruščov – člověk a jeho doba* (Praha, 2005), s. 510.

⁴⁹⁶ Politbyro (politické byro) ÚV KSČ – název nejužšího vedení komunistické strany. Zpravidla zhruba desetičlenný orgán, který přijímal nejzávažnější politická rozhodnutí, která následně

„Odstranit pomník J. V. Stalina v Praze [...] K rozhodnutí, jak využít toto místo nechat vyslovit stranické orgány a organizace spolu s pracujícími Prahy. Ve stejném smyslu učiní opatření i krajské a okresní výbory v místech, kde byly postaveny pomníky J. V. Stalina. Zabezpečit, aby byly prozkoumány názvy ulic, podniků atd., které nesou Stalinovo jméno, a naše družba se sovětským lidem byla vyjádřena jiným způsobem. [...] Ve vhodnou dobu řešit také uložení ostatků K. Gottwalda na Vítkově,⁴⁹⁷ aby to bylo v souladu s leninským chápáním úlohy osobnosti a kolektivnosti vedení. [zvýraznil J. Š.]“⁴⁹⁸

Stalinovo jméno tak mělo zmizet z názvů továren, ulic a institucí.⁴⁹⁹ Přijaté rozhodnutí znamenalo také ortel pro Stalinovy pomníky a sochy po celé republice. V jejich případě, na rozdíl od poměrně snadného přejmenování, však šlo o obtížnější a nákladnější úkol. Absolutně to platilo zejména o tom pražském.

6.3 Co s ním?

Modifikace nerudovské otázky si hledala svou odpověď převážnou část následujícího roku. Přitom XII. sjezd KSČ chystaný na prosinec 1962 v tomto směru již očekával čistý stůl. Proto byla ještě před koncem roku 1961⁵⁰⁰ ustavena *politicko-odborná komise k přípravě návrhu na využití místa, kde nyní stojí pomník J. V. Stalina v Praze* (dále jen politicko-odborná komise). Složení komise bylo pestré a pokrývalo široké spektrum společenských činností; seznam jejích členů včetně jejich funkcí citujeme

schvaloval ÚV. V rámci KSČ existovalo politbyro v letech 1924–1945 a 1954–1962, jinak byl užíván název předsednictvo (viz: ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1996, s. 321)

⁴⁹⁷ Pokud jde o Gottwaldovu kremaci, unikátní svědectví o ní podává historik Jan Galandauer, který v roce 1962 nějaký čas na Vítkově působil a zúčastnil se také obřadu u příležitosti zpopelnění těla prvního dělnického prezidenta. Rozhovor na toto téma vedl v roce 2006 s Janem Galandauerem Martin Loužecký, autor filmového dokumentu o vítkovském mauzoleu. Přepis rozhovoru i dokument samotný jsou k dispozici na <www.louzecky.cz/mauzoleum>.

⁴⁹⁸ Viz: *Rudé právo* (21. 11. 1961), s. 1.

⁴⁹⁹ Tento proces tak druhotně postihl např. i sportovní oblast. Z litvínovského hokejového klubu, hrajícího dosud pod názvem Stalinovy závody Litvínov, se stal od roku 1962 CHZ ČSSP (Chemické závody československo-sovětského přátelství) Litvínov.

⁵⁰⁰ Na 177. schůzi politbyra ÚV KSČ 19. prosince 1961.

přímo z příslušného usnesení⁵⁰¹ politického byra ÚV KSČ z dne 19. prosince 1961:

Za stranu a vládu

Jiří Hendrych (předseda komise, člen politbyra ÚV KSČ)

Ludmila Jankovcová (kandidátka politbyra ÚV KSČ,⁵⁰² místopředsedkyně vlády), Vladimír Koucký (tajemník ÚV KSČ)

Zástupci hl. města Prahy

A. Krček (vedoucí tajemník MěV⁵⁰³ KSČ)

Adolf Svoboda (primátor hl. města Prahy)

Jiří Voženílek (hlavní architekt hl. města Prahy)

Zástupci pražských závodů

E. Fišerová (předsedkyně CZV⁵⁰⁴ KSČ závodu Aritma)

S. Kalousek (ředitel závodu TOS Hostivař)

A. Kolbaba (ředitel slévárny ČKD)

M. Mereda (předseda CZV KSČ Závodů Jana Švermy)

B. Pavlíková (předsedkyně ZV ROH Tesla Hloubětín)

K. Šindelíř (předseda ZV ROH ČKD Sokolovo)

R. Štěpanovský (ZV ROH Plynárna Michle)

Zástupci výtvarníků a architektů

Jiří Gočár (předseda Svazu architektů ČSSR)

Vincent Makovský (akademický sochař a národní umělec)

Josef Malejovský (předseda Svazu čsl. výtvarných umělců)

Oldřich Starý (akad. architekt a profesor ČVUT)

Další zástupci veřejného a kulturního života

Josef Macek (ředitel Historického ústavu ČSAV)

Vladimír Kyzlink (profesor Vysoké školy chemicko-technologické)

Jaroslav Procházka (rektor Univerzity Karlovy v Praze)

⁵⁰¹ Viz: fond KSČ – Ústřední výbor, 1945–1989, Praha – politické byro 1954–1962, svazek 331.

⁵⁰² Tj. bez hlasovacího práva.

⁵⁰³ Tj. městského výboru.

⁵⁰⁴ Tj. celozávodního výboru.

Ivan Skála (první tajemník Svazu československých spisovatelů)

Bohumil Špaček (ředitel Ústavu experimentální a klinické chirurgie)

Tento tým měl především za úkol co nejdříve prozkoumat tento složitý problém a navrhnout vhodná řešení tak, aby se z odstranění Stalinova pomníku pokud možno nestala příliš velká blamáž ani mimořádně nákladná záležitost. Na ÚV KSČ mezitím také začali přicházet dopisy,⁵⁰⁵ v nichž pisatelé předložili své vize ohledně další budoucnosti žulového monumentu. Nejzajímavější postřehy v nich obsažené uvádějí na příslušném místě autoři knihy *Pomníky a zapomínky*⁵⁰⁶ – od odmítnutí a bagatelizace údajných Stalinových zločinů přes antisemitské výpady („...smečka židů nám to se Slánským ukázala“) až po návrhy na nahrazení Stalinovy sochy Smetanou, Leninem, Fučíkem či kněžnou Libuší. Některé z těchto podnětů byly zvažovány.

První ucelený rozklad poskytla politicko-odborná komise jako materiál k březnovému zasedání politbyra (20. 3. 1962).⁵⁰⁷ Celý proces odstraňování pomníku byl rozdělen zhruba do tří následujících fází:

- I. Zrušení (rozebrání) pomníku;
- II. Umístění žulových reliéfů na jiné místo;
- III. Využití místa po pomníku.

Každý z těchto bodů byl dále rozpracován do dílčích návrhů včetně jejich proveditelnosti. V otázce odstranění mohutného sousoší byl prvotní záměr pokud možno uchovat postranní žulové reliéfy a umístit je jinam.⁵⁰⁸ I kdybychom pominuli znehodnocení kvalitního materiálu, jehož opracování stálo navíc mimořádné úsilí, tak úplné zničení pomníku by také znamenalo naprosté zmaření většiny z enormních nákladů, jenž stavba spolkla. A to

⁵⁰⁵ Od počátku roku do 15. března 1962 přišlo celkem 53 dopisů.

⁵⁰⁶ Viz: Hojda, Z.; Pokorný, J. *Pomníky a zapomínky*. Praha; Litomyšl: Paseka, 1996, s. 215–216.

⁵⁰⁷ Viz: fond KSČ – Ústřední výbor, 1945–1989, Praha – politické byro 1954–1962, svazek 343.

⁵⁰⁸ V úvahu připadal portál pražského letiště, Národní památník na Vítkově, portál Letenského tunelu aj.

vzhledem k hospodářské situaci Československa byla více než citlivá záležitost.

„Šetrné“ řešení ovšem představovalo zapeklitý technický rébus. Vzhledem k bytné konstrukci pomníku (u něhož se při stavbě pochopitelně naprosto nepředpokládalo, že bude někdy bourán) nedokázaly dostupné metody zaručit uvolnění jednotlivých žulových kvádrů bez výraznějších poškození.⁵⁰⁹ Navrhované postupné odebírání bloků pomocí pneumatických vrtaček a přepalování armatury bylo sice jistější (ale také zdlouhavější) než vojenskými odborníky navrhované mikroodstřely, nicméně ani jeden ze způsobů nesliboval úspěšné rozebrání tak, aby mohl pomník být následně znovu kompletován.

Co se týče budoucího využití prostoru, tak připadalo v úvahu zachování nosné železobetonové konstrukce pro nový pomník, úplné odstranění konstrukce a vztyčení jiného sochařského díla na daném místě či postavení příhodné stavby s kulturním posláním místo pomníku tak, aby byla *v souladu s myšlenkou československo-sovětského přátelství*. K této poslední možnosti se komise v březnu 1962 také přiklonila. Dále pak navrhla politbyru, že koncem května poskytne náležité podklady k diskusi stranickým organizacím, výrobním závodům, obvodním národním výborům atp., aby se do konce června vyjádřily k zamýšlenému záměru. Zároveň vyzvala k zahájení prací na úvodním projektu zvažované nové budovy na místě Stalinova pomníku. Politbyro následně tyto kroky schválilo.

6.4 Odhady demoličních nákladů a stranická diskuse (červen–srpen 1962)

S postupem roku 1962 se začínalo „šetrné“ řešení ukazovat jako iluzorní. Politicko-odborná komise na červnovou schůzi politbyra (11. 6.

⁵⁰⁹ Zvažována byla také metoda tzv. kyslíkového kopí (metoda termického řezání materiálů), která však u nás nebyla do té doby využita a příslušná technologie by se musela dovézt.

1962)⁵¹⁰ už přinesla vyčíslené hodnoty uvažovaných úkonů. Expertní posudky přinesly následující údaje: Při maximální snaze o zachování reliéfů by včetně přípravy a následných úprav stála demontáž 9 až 10 miliónů korun a trvala při trojsměnném provozu šest měsíců (celkově ovšem až 15 měsíců). Přesto hrozilo zničení až 25% materiálu, jehož nahrazení by způsobilo nárůst výdajů a spolu s náklady za dopravu a osazení na novém místě vyhnalo celkové náklady na 15 až 20 miliónů (nemluvě o tom, že úplně totožný materiál na doplnění bylo prakticky nemožné sehnat).

Není proto divu, že politicko-odborná komise (podpořená vzápětí politbyrem) preferovala za této situace výhodnější časovou i finanční kalkulaci. Destrukce bez zachování žulových reliéfů by zabrala „pouze“ 4 měsíce dvousměnného provozu a vyžádala si částku 4 milióny Kčs. Komise dokonce přišla s operativním řešením, jak využít část podzemních prostor. Stavební materiál by se po demolici jednoduše nasypal tam, což by navíc snížilo celkové náklady o cca půl miliónu korun za odvoz. Zároveň bylo pověřeno šest projekčních týmů přípravou návrhů na stavbu nové budovy na místě zbouraného pomníku.

V červnu a červenci 1962 také probíhaly veřejné diskuse, jak je koneckonců avizovalo už prohlášení ÚV KSČ v listopadu 1961. Samozřejmě nešlo o žádné referendum, ve kterém by občané mohli rozhodnout odlišně od názoru vládnoucích elit, spíše o průzkum, zda odstranění pomníku nevyvolá příliš velkou nevoli obyvatel Prahy. Jelikož však projednávání probíhalo především po stranické linii, výsledky tomu odpovídaly. Přesto se objevují také hlasy narušující jinak spíše jednostrannou odezvu. Ve zprávě předložené 31. července 1962 politbyru ÚV KSČ⁵¹¹ Jiří Hendrych uvádí konečná čísla a některé markantní projevy nesouhlasu. Z těchto informací budeme nyní vycházet.

⁵¹⁰ Viz: fond KSČ – Ústřední výbor, 1945–1989, Praha – politické byro 1954–1962, svazek 354.

⁵¹¹ Viz: fond KSČ – Ústřední výbor, 1945–1989, Praha – politické byro 1954–1962, svazek 359.

Celkem se otázka zbourání Stalinova pomníku projednávala v 2797 organizacích KSČ, v městských a obvodních výborech společenských organizací, národních výborech a na veřejných schůzích. Těchto diskusí se zúčastnilo zhruba 150 000 Pražanů. Bez připomínek přijalo návrh na odstranění pomníku a postavení kulturního zařízení celkem 2372 základních organizací strany (tj. 78 100 členů a kandidátů KSČ). K souhlasu se připojily i národní výbory a společenské organizace.

Finanční náklady vzalo v potaz 419 stranických organizací a doporučilo, aby se nová stavba prováděla až po zlepšení hospodářské situace a zvládnutí dalších palčivých problémů (bytová výstavba, zdravotnictví). Objevily se i některé kuriózní návrhy nových objektů na místě Stalinova pomníku – televizní věž, pomník kosmonauta či socha „Sbratření“ od Karla Pokorného. Nápad přesunout ze Smíchova na Letnou legendární tank č. 23 také neměl příliš velkou naději na úspěch.

Nesouhlas s usnesením ÚV KSČ projevil deset základních stranických organizací (ZO KSČ) s celkovým počtem 722 členů KSČ a kandidátů členství. Jejich sestava je přinejmenším pozoruhodná. Proti proudu stranické linie se vydaly: ZO KSČ Nápravné zařízení (Praha 4), ZO KSČ Vozovna Praha 4, ZO KSČ Staropramen (Praha 5), ZO KSČ Keramoprojekt (Praha 6), ZO KSČ Rustonka (Praha 8), uliční organizace – Praha 8, ČKD Elektrotechnika, ZO KSČ Správa budov (Praha 9), ZO KSČ Transformátory (Praha 8) a ZO KSČ Pozemní stavby – stavební správa 1 (Praha 10). Většina z uvedených zastávala názor, že Stalinovy zásluhy jsou nezpochybnitelné, a pomník by se tudíž bourat neměl. Objevily se však i jiné názory a podněty:

*„Na druhé straně se však vyskytly hlasy jednotlivců z pozic maloměšťáckého radikalismu a demagogie. Projevila se i řada hlasů, že je třeba především **odstranit pomník sv. Václava, pomníky Masaryka a jiných buržoazních představitelů v dalších městech. [...] Projevily se i ojedinělé ignorantské názory, jako »když se to stavělo, nikdo se nás neptal, tak se nás neptejte ani dnes«** [zvýraznil J. Š.].“*

S těmito projevy *vox populi*, byť ojedinělými, se představení těchto organizací nehodlali tak snadno smířit, a proto Hendrychova zpráva obsahuje také následující věty se sklonem k dobovému eufemismu:

„V organizacích, které nesouhlasí s usnesením ÚV KSČ o odstranění pomníku, nebo kde se vyskytly nesprávné názory nebo nejasnosti v souvislosti s využitím místa po pomníku, organizují okresní výbory KSČ nové projednání návrhů na členských schůzích za účasti členů a pracovníků OV KSČ. Po důkladném vysvětlení věci již 4 organizace od svého nesprávného názoru ustoupily [zvýraznil J. Š.].“

Politbyro ÚV KSČ přijalo tyto závěry a schválilo také tiskovou zprávu, z níž se měla široká veřejnost dozvědět závěry vyplývající z činnosti politicko-odborné komise i ze stanoviska účastníků diskuse. Tuto informaci otisklo Rudé právo na titulní straně ve čtvrtek 9. srpna 1962. Čtenáři se v článku mohli o nové budově mj. dozvědět, že „stavba by byla [následně] realizována na základě všestranně zvážených příprav v příštích letech.“⁵¹²

Na Letné se mezitím Stalinovo „kralování“ nad Prahou chýlilo ke konci – a to konci velmi intenzivnímu. Jelikož už nebylo třeba brát ohledy na žulové reliéfy, časově i finančně nejúspornější řešení představoval pyrotechnický zákrok. Ale ani ten neměl být snadnou operací...

6.5 Odstřel(y) (říjen a listopad 1962)

Přípravné práce na vyhození Stalinova pomníku do vzduchu probíhaly již od srpna a vypadalo to na těžký oříšek i pro zkušené střelmistry. Likvidovat tak objemný objekt z mimořádně houževnatého materiálu a kvalitní konstrukce vyžadovalo značnou destrukční sílu náloží, ale jelikož nesměla být poškozena podnož pomníku a protože šlo o odstřel uprostřed hlavního města (byť v řídce osídlené oblasti), vše se muselo pečlivě

⁵¹² Viz: *Rudé právo* (9. 8. 1962), s. 1.

naplánoval.⁵¹³ Celá inkriminovaná zóna byla uzavřena a exponované části podnože dostaly jakýsi ochranný štít z dřevěných kůlů a prken. Dřevěné zábrany se nacházely také na schodišti pod pomníkem pro případ, že by se uvolněné žulové bloky či kusy kmenů řítily z kopce dolů směrem k nábřeží. V televizním dokumentu *Stalinův pomník 1962* (z cyklu *Osudové okamžiky*) hovoří ing. Vladimír Křížek, CSc. a střelmistr Jiří Příhoda, kteří se na odstřelu přímo podíleli. Některé údaje ještě zpřesnil ing. Křížek přímo autorovi této práce. Z těchto informací budeme nyní především vycházet.

Demolicí byly pověřeny Stavby silnic a železnic Praha. Původní koncepce odstřelu, jak ji naplánovali odborníci, měla spočívat v navrtání pomníku zevnitř a jediném mohutném odstřelu, který měl pomník zlikvidovat. Tento postup však nebyl schválen. Rozhodně se nesměla odstřelovat Stalinova hlava. Domnívám se, že to bylo způsobeno jen zčásti pietními ohledy – Stalinova socha zejména od ramen výše poněkud odstávala od zbytku sousoší a silná exploze vedená z vnitřku by pravděpodobně vymrštila čtyřicetitunový kvádr směrem k řece. Stráň dosud nebyla zalesněna, jak dokazují dobové fotografie z října a listopadu 1962,⁵¹⁴ a tak hrozilo, že by mohl žulový masiv poškodit Čechův most či okolí. Stalinova hlava se proto musela odbourat kamenicky ručními „šramačkami“⁵¹⁵ a snést dolů.

Nakonec byly naplánovány tři hlavní fáze odstřelů.⁵¹⁶ Pomník měl být nejprve zbaven žulového obložení po stranách, následně odstřelena Stalinova socha a nakonec definitivně zlikvidována nosná železobetonová

⁵¹³ TV dokument *Stalinův pomník 1962* v této souvislosti uvádí, že jeden ze členů přípravné skupiny (údajně pracovník městské památkové péče) utrpěl v podzemí pomníku smrtelný úraz. Na dochovaných záběrech ho dokonce odváží vůz sanitní služby. Ing. Křížek si žádný podobný případ nevybavuje, nevyloučil ale, že k němu došlo na jiném pracovním úseku.

⁵¹⁴ Přes zákaz fotografování existují unikátní záběry – publikovány byly snímky J. Klimeše a O. Palána. Zejména Klimešovy fotografie zveřejněné v Cainerově knize *Žulový Stalin* (Praha, 2008) dobře dokumentují jednotlivé fáze demoličních prací.

⁵¹⁵ Nástroj na zařezávání hornin, informace poskytnutá ing. Křížkem.

⁵¹⁶ První proběhl 19. října 1962 (viz: *Kronika 20. století 1960–1969*. Praha: Fortuna Print, 2000, s. 914), druhý v předvečer výročí VŘSR 7. listopadu (odstranění Stalinovy sochy). Nejnáročnější třetí odstřel proběhl také ještě v listopadu 1962.

konstrukce.⁵¹⁷ Pátráme-li po objemu užitě trhaviny, je pro nás klíčovým svědectvím Jiřího Příhody, které podal ve zmiňovaném televizním dokumentu. Tento střelmistr byl skutečně ústřední postavou odstřelů, jak autorovi dosvědčil i Vladimír Křížek. Příhoda totiž osobně propočítával množství náloží, určoval místa i hloubku jednotlivých vrtů a sám je nabíjel. Šlo o precizní práci prováděnou s vědomím, že jakákoliv odchylka může být vážnou komplikací. Celkem bylo použito 1860 kusů elektrických rozbušek, 1900 metrů bleskovice (doutnáku), 1570 kg plastické trhaviny a 600 kg trhaviny s třetinovým účinkem. Odstřely byly vzhledem k poloze pomníku značně hlučné – Adolf Svoboda, syn tehdejšího pražského primátora a obyvatel Letné, v roce 2003 v rozhovoru s autorem vzpomínal, že šlo o mnohem mohutnější detonace než při pozdější stavbě metra. Po zhroucení hlavní nosné konstrukce následovaly ještě menší odstřely, které měly za cíl dostat přebytečný materiál (betonová suť, pokroucené železné výstuže, kusy žuly) do podzemních prostor. Zbytek pak byl odvážen pryč na skládky stavebního odpadu.

Pomyslná tečka za demolicí byla učiněna na schůzi předsednictva ÚV KSČ 15. ledna 1963, kde politicko-odborná komise předkládala závěrečnou zprávu o své činnosti. Na základě ní rozhodlo předsednictvo, že do jara 1963 má být zabezpečena provizorní sadová úprava míst v okolí někdejšího Stalinova pomníku. Ani zlacený nápis *Svému osvoboditeli československý lid* na podstavci nezůstal. Po odklizení suti z demoliční zóny se mělo dle plánu začít v roce 1966 znovu stavět, aby byla na počátku roku 1968 slavnostně otevřena nová budova v uvažovaném nákladu zhruba 20 miliónů korun. Celkem pět předložených studií prokázalo, že do budoucna bude nutné volit především stavbu úměrnou a adekvátní stavební lokalitě. Primátor Svoboda byl pověřen tvorbou předběžného investičního záměru. Příslušná budova

⁵¹⁷ Odstřely Stalinova pomníku vstoupily i do krásné literatury. Spisovatelé Bohumil Hrabal (*Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet* – povídka *Vzpouza zrcadel*) a Ota Filip (*Kavárna Slavia*) ve svých dílech tento motiv použili.

však už nikdy realizována nebyla.⁵¹⁸ Přesto se život místa, které bylo na pouhých několik let obtěžkáno největší Stalinovou sochou postavenou mimo Sovětský svaz, zdaleka nezastavil.

....

Ještě v šedesátých letech se v prostorách pod bývalým pomníkem nacházelo pravděpodobně nejnákladnější skladiště brambor na světě. Během pohnutých srpnových dnů roku 1968 přistávaly na Letenské pláni sovětské helikoptéry. V listopadu 1989 se Letná stala shromaždištěm mohutných protirežimních demonstrací, poté zde sloužil mši papež Jan Pavel II. a hráli legendární Rolling Stones. Ještě v revolučních dnech roku 1989 studenti na místo bývalého Stalinova pomníku postavili symbolický zvon svobody, v podzemních prostorách v říjnu 1990 krátce pobývalo a pirátsky vysílalo soukromé Radio Stalin (dnešní Radio 1). Stalinův pomník pronikl i do zábavního průmyslu, nakladatelství Paseka v roce 1990 vydalo stolní hru s názvem *Stavíme Stalinův pomník*, která je založena na principu hry *Dostihy a sázky* a využívá četné reálie předlistopadového režimu. Na opuštěném soklu byl nakonec v roce 1991 u příležitosti Všeobecné československé výstavy instalován téměř pětadvacetimetrový metronom⁵¹⁹ „Stroj času“ od Vratislava Karla Nováka, který zůstává na místě dodnes, byť je čas od času doplněn aktuálními motivy⁵²⁰, trpí poruchami a nedostatkem energie.

Celá lokalita se také stala doslova rájem pro vyznavače jízdy na skateboardu, členité a rozlehlé kamenné profily poskytují jejich zálibě dostatečný prostor. Na přelomu 20. a 21. století dokonce podnikl lezec Petr Piskač hned několik výstupů po předprsni a novátorsky označil jednotlivé

⁵¹⁸ K obnovení pokusů došlo v osmdesátých letech, ale následný historický vývoj tyto snahy zastavil (srov. příspěvek Zdeňka Lukeše v publikaci *Oko nad Prahou. Knihovna pro třetí tisíciletí*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2007).

⁵¹⁹ Instalován musel být pomocí helikoptéry.

⁵²⁰ Např. během referenda o vstupu ČR do EU v roce 2003 kyvadlo směřovalo střídavě ke slovům ANO a NE. U příležitosti českého předsednictví (první pololetí 2009) byl metronom nazdoben a nasvícen v barvách EU.

trasy (*Gottwaldova hrana, S Vltavou v zádech* či *Tondovi na památku*).⁵²¹
Nad celým prostorem se stále vznáší Lotmanův *minus-prijom*, jak výstižně napsal Vladimír Macura. Stalinova socha už takřka půl století na Letné nestojí – přesto tu stále něco z někdejšího žulového nájemníka pořád zůstává...

⁵²¹ Článek je k dispozici [dostupnost 21. 6. 2009] na adrese <<http://www.lezec.cz/>>.

7. Závěr

Projekt Stalinova pomníku v Praze zaujímá v naší poválečné historii zvláštní postavení. V mnoha ohledech byla jeho stavba profesně bezpochyby zdařilým dílem československých řemeslníků, toto hledisko se však při jejím hodnocení může uplatnit jen z části. Promítneme-li totiž budování tohoto monumentu do dobových souvislostí, je smutným odkazem let eskalace mocenské zvůle tehdejšího vládnoucího režimu, obrovskou kulisou politických procesů a masových represí. Rozhodně však nebyl jen podružným počinem, který by stál jaksi stranou zájmu centrálních orgánů.

Vrcholní představitelé strany a vlády provázeli existenci pražského Stalinova pomníku prakticky od samého počátku. Kopeckého vládní komise se již v roce 1949 vložila do soutěže na umělecký návrh, aby posléze spoluorganizovala slavnost položení základních kamenů. Po převzetí iniciativy vládním výborem pro postavení pomníku interest mocenských špiček neochabl, ba naopak. Zjevný zájem o vybudování okázalého holdu sovětskému vůdci, který projevovali Zápotocký, Kopecký, Nejedlý a další, se promítal do klíčových debat především v rozmezí let 1950–1952.

Vládní výbor ve zmíněném období přijal zásadní rozhodnutí, jež vytyčila cestu konkrétní realizaci pomníku. Megalomanské ambice, trefně vyjádřené Zápotockého údajným výrokem „*postavíme Stalina, aby byl vidět až z Kolína*“, předznamenaly další vývoj. Četné úpravy se nevyhnuly architektonické ani sochařské části projektu. Samotní autoři vítězného návrhu se dostali do vleku přání a představ členů výboru, přičemž byli nuceni akceptovat průběžné změny celkové koncepce sousoší včetně jeho okolí, což se pochopitelně neobešlo bez problémů a kontroverzí. Aniž by se tím snižoval podíl Otakara Švece a manželů Štursových na výsledném stavu díla, je nutné poznamenat, že příslušní členové obou vládních výborů, které měly postavení Stalinova pomníku v kompetenci, nesou za konečnou realizaci nejen politickou, ale také značnou uměleckou odpovědnost. Z hlediska

výtvarného pojetí zůstal Stalinův pomník poplatný tehdejšímu oficiálnímu estetickým normám a představám o socialistickém umění. Mimořádné rozměry sousoší (největšího v Evropě) vedené snahou o dosažení omračující monumentality však jeho působení ještě více zproblematizovaly. V kontextu pražské architektury šlo z hlediska ztvárnění i zvoleného materiálu o cizorodý prvek, jenž necitlivě zasáhl do celkového panoramatu hlavního města.

Díky podpoře nejvyšších kruhů se rozsáhlá pražská stavba těšila mimořádným výsadám v podobě prioritních dodávek a štědrých finančních injekcí. Ohromná spotřeba kvalitního kamene vedla k nevídané pracovní aktivitě v lomech na Liberecku a dalších lokalitách v celé ČSR. Navzdory hospodářským a zásobovacím potížím, v nichž se Československo na počátku padesátých let nacházelo, značná část průmyslově cenných komodit směřovala na Letnou. Enormní nasazení pracovních sil i techniky umožnilo náročný projekt dokončit během tří let od zahájení samotné stavby. Zůstává otevřenou záležitostí, zda bylo pracovní nasazení dělníků způsobeno budovatelským nadšením, či vidinou nadstandardního výdělku. Uzavírané „socialistické závazky“ svědčí pro variantu první, svědectví sochaře Josefa Klimeše⁵²² a události následující po měnové reformě spíše pro variantu druhou. Každopádně se vzhledem k rozměrům pomníku a jeho bytelné konstrukci opravdu podařilo odvést pověřeným stavebním závodům dobrou práci, ve výsledku odpovídající představám zadavatelů. Prání a potřeby mocných však bývají nestálé, což se projevilo i v případě Stalinova pomníku, který se pět let plánoval a stavěl, po slavnostním odhalení pak stál šest a půl roku a už bylo rozhodnuto o jeho odstranění.

Tato zdánlivě absurdní rovnice však vychází zcela z logiky poválečného historického vývoje ve střední a východní Evropě. Uvědomíme-li si, že základní kameny k pomníku byly kladeny v období vrcholného stalinismu, formování sovětského mocenského bloku a tzv. zostřování

⁵²² Srov. rozhovor s J. Klimešem v *Magazínu Dnes* č. 18/2005.

třídního boje, v době všudypřítomného Stalinova kultu, v období *gigantománie*, pak nás příliš neudivuje skutečnost, že se poúnorové Československo snažilo nezůstat pozadu v projevech loajality Sovětskému svazu. Zvolená forma monumentálního žulového pomníku předem anticipovala jistou trvanlivost a pevnost, což byly hodnoty, o jejichž existenci ve vzájemných vztazích nepřestávali českoslovenští straničtí a státní představitelé svého mocného spojence neustále ubezpečovat. Do Stalinovy smrti však pomník zdaleka nebyl dokončen a následné mocenské zápolení v Moskvě přineslo Stalinovu odkazu citelné trhliny. Stavba nicméně pokračovala stále dál, neboť již nebylo možné ji beze ztrát zastavit. Paradoxně tedy pražský monument stál tak krátkou dobu i kvůli své velkoleposti – náročný a nákladný projekt se nepodařilo dostavět v původně zamýšleném roce 1952, ale až na jaře 1955, kdy už sovětská linie nabírala jiný kurs, stvrzený na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956. Další vlna destalinizace v roce 1961 pak vynesla ortel nejen nad tělem samotného Stalina, jehož ostatky byly odstraněny z čestného místa, ale také nad vůdcovou mohutnou žulovou sochou nad Prahou.

Osud Stalinova pomníku v Praze v sobě nese snad všechny myslitelné peripetie, jaké mohou stavbu tohoto typu vůbec potkat. S velkou okázalostí byly položeny jeho základní kameny, hřál se na výsluní zájmu těch nejmnocnějších, stovky lidí pracovalo na jeho stavbě, tisíce lidí slavily jeho odhalení. Naproti tomu také absorboval nemalé finanční i výrobní prostředky, přispěl k sebevraždě svého autora a nakonec byl coby nepříjemný rozmetán na kusy a zahlazen stejným režimem, který ho dal zbudovat. Koncentrace všech těchto událostí do pouhých patnácti let pak činí celý tento příběh ještě pozoruhodnějším. Mohutný podstavec, jenž po odstřelu zůstal stát na hraně letenské stráně, snad čeká poklidnější budoucnost.

8. Abstract

The thesis describes one of the biggest pieces of work of the communist propaganda in the 1950's in Czechoslovakia. The Stalin's monument in Prague was a very clear example of the cult of personality, too. Its construction was a result of the post-war political situation in Europe. Step by step, the communist parties took the power in the states under the Soviet influence between years 1945–1948.

After political changes in February 1948 in Czechoslovakia, the new established power wanted to strengthen its own position in the society. The propaganda was a powerful and efficient way to do it, especially in the art. The communist icons started replacing the icons of the former Czechoslovakia.

The building of the Stalin's monument officially began in December 1949 as a part of the celebration of Stalin's 70th birthday. After this great introduction the construction itself started in the winter 1952. This delay was a result of two-years discussions about the concepts, used materials and planned destination; the original place wasn't suitable mainly for geological reasons.

The winners of the art competition for the architectonic and sculptural concept (Švec – Štursa – Štursová) had to change their ideas according to the wishes of the members of the government committee, which was established as the leading organ for construction of Stalin's monument. The models and plans were several times reshaped.

The construction needed a lot of high quality stone blocks, mainly from the quarries near Liberec. The unique system supported by a big crane helped to place these heavy blocks to their position to form a statue.

In autumn 1954, after two and half year of hard work of hundreds of people, the great Stalin's monument was finally completed. The monument

was unveiled on 1st May 1955 as a part of the celebration of 10th anniversary of the end of the WW2; more than two years after Stalin's death.

The political situation in the Soviet block was changed after N. S. Khrushchev's speech on the cult of Stalin's personality on the XX congress of the Soviet communist party in February 1956 and also on the XXII congress in autumn 1961. The satellite states had to modify their ideology against the cult of personality; therefore also the Stalin's monument in Prague was removed in autumn 1962. Nowadays, on the monument's place there are only stairs, a promenade and a pedestal with a high metronome by V. K. Novák.

Stalin's monument in Prague was destroyed after only 7 years of its existence by the same political power which built it. From the beginning the project was intensively monitored and supported by the most powerful members of the leading communist party, but the main political line for Soviet satellites was ordered from Moscow. The "rise and fall" of Stalin's monument in Prague is a good example of this fact.

9. Prameny a literatura

Archivní prameny

Národní archiv v Praze (NA ČR), fond ÚPV – tajná spisovna

NA ČR, fond ÚPV – běžná spisovna

NA ČR, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – kancelář 1. tajemníka A. Novotného 1951–1954

NA ČR, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – politické byro 1954–1962

NA ČR, fond KSČ – Ústřední výbor 1945–1989, Praha – předsednictvo 1962–1966

Fotobanka ČTK

Edice

GOTTWALD, K. *O Stalinovi. Projevy k 70. narozeninám*. Praha: Svět sovětů, 1950.

Stalin v současném boji za mír. 2. rozšíř. vyd. Praha: Družstevní práce, 1951.

Paměti

CHRUŠČOV, N. S. *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova*. Brno: Jota, 2000.

CHRUŠČOV, S. *Jak státník odchází do penze*. Praha: Československý spisovatel, 1990.

MLYNÁŘ, Z. *Mráz přichází z Kremlu*. Praha: Mladá fronta, 1990.

SLÁNSKÁ, J. *Zpráva o mém muži*. Praha: Svoboda, 1990.

Tištěná periodika

Obrana lidu – ročník 14 (1955)

Práca – ročník 10 (1955)

Práce – ročník 11 (1955)

Praha – ročník 52, 53, 54 (1949–1951)

Rudé právo – ročník 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35 (1949–1955) a 41, 42 (1961–1962).

Výtvarné umění – ročník 1950

Autorovy rozhovory

Senta Coufalová, roz. Radvanová (2009)

Ing. Vladimír Křížek, CSc. (2009)

Ladislav F. Nykl (2009)

PhDr. Adolf Svoboda (2003)

Ostatní rozhovory

Rudla Cainer (2009) [dostupnost 16. 6. 2009] na <<http://krajane.radio.cz/>>

Josef Klimeš (2005) *Magazín Dnes* 18/2005, s. 44.

TV dokumenty

Stalinův pomník 1962 (z cyklu *Osudové okamžiky*, režie Martin Skyba, 2001)

Internetové zdroje

Sbírka zákonů – stejnopisy <www.mvcr.cz>

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna <www.psp.cz>

Ústav pro českou literaturu AV ČR – digitalizovaný archiv časopisů <www.archiv.ucl.cas.cz>

Vláda České republiky <www.vlada.cz>

Literatura

ANDJELKOVSKI, T. Švec byl autorem i obětí Stalinova pomníku. *Lidové noviny*, 31. 10. 1998, s. 28.

BLAIVE, M. *Promarněná příležitost. Československo a rok 1956*. Praha: Prostor, 2001.

CAINER, R.; POLÁČEK, T. Stalin nad Prahou. *Magazín Dnes*, 2005, č. 18, s. 39–42.

CAINER, R. *Žulový Stalin. Osudy pomníku a jeho autora*. Praha: ARSCI, 2008.

DVOŘÁKOVÁ, Z. *Josef Václav Myslbek*. Praha: Melantrich, 1979.

GEBAUER, F.; KAPLAN, K.; KOUDELKA, F.; VYHNÁLEK, R.; *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.

HOJDA, Z.; POKORNÝ, J. *Pomníky a zapomínky*. Praha; Litomyšl: Paseka, 1996.

CHURAŇ, M. a kol. *Kdo byl kdo v našich dějinách ve 20. století*. Praha: Libri, 1994.

JANÁČEK, J. *Malé dějiny Prahy*. Praha: Orbis, 1977.

JILEMNICKÝ, A. *Kámen jako událost. Kulturně historický a společenský obraz první české školy sochařů a kameníků za sto let její existence 1884–1984*. Praha: Panorama, 1984.

KAPLAN, K. *Československo v letech 1948–1953*. Praha: SPN, 1991.

KAPLAN, K. *Československo v letech 1953–1966*. Praha: SPN, 1992.

KAPLAN, K. *Nekrvavá revoluce*. Praha: Mladá fronta 1993.

KAPLAN, K. *Kronika komunistického Československa. Kořeny reformy 1956–1968. Společnost a moc*. Brno: Barrister & Principal, 2008.

KAPLAN, K.; KOSATÍK, P. *Gottwaldovi muži*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004.

KÁRA, L. Soutěž na pražskou pomníkovou sochu J. V. Stalina. *Výtvarné umění*, 1950, s. 141–143.

KOKOŠKA, S. *Praha v květnu 1945*. Praha: Lidové noviny, 2005.

KOSATÍK, P. *Osm žen z Hradu*. Praha: Mladá fronta, 1993.

KOSATÍK, P. *Fenomén Kohout*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2001.

Kronika 20. Století (1900–1999). Praha: Fortuna Print, 2000.

LÁNÍK, J.; VLK, J. a kol. *Dějiny Prahy II*. Praha; Litomyšl: Paseka, 1998.

- LAŠŤOVKA, M. a kol. *Pražský uličník*. Praha: Libri, 1997–1998.
- MACURA, V. *Masarykovy boty a jiné semi(o)fejetony*. Praha: Pražská imaginace, 1993.
- MACURA, V. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. 2. vyd. Praha: Academia, 2008.
- MARCOU, L. *Stalin. Soukromý život*. Praha: Levné knihy, 2009.
- MEDVEDĚV, Ž; MEDVEDĚV, R. *Neznámý Stalin*. Praha: Academia, 2003.
- MENCL, V.; HÁJEK, M.; OTÁHAL, M. KADLECOVÁ, E. *Křižovatky 20. století. Světlo na bílá místa v nejnovějších dějinách*. Praha: Naše vojsko, 1990.
- MONGILI, A. *Stalin a sovětské impérium*. Praha: KMa, 2006.
- MOULIS, V. Podivné spojení. *K československo-sovětským politickým a hospodářským vztahům mezi dubnem 1945 a únorem 1948*, Praha: Karolinum, 1996.
- Oko nad Prahou. Knihovna pro třetí tisíciletí*. Praha: Národní knihovna České republiky, 2007.
- PACZKOWSKI, A. *Půl století dějin Polska 1939–1989*. Praha: Academia, 2000.
- PÁVOVÁ, J. *Demagog ve službách strany. Portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2008.
- PECHAR, J. *Československá architektura 1945–1977*. Praha: Odeon, 1979.
- PLATOVSKÁ, M.; ŠVÁCHA, R. (ed.) *Dějiny českého výtvarného umění*. 5. díl (1939–1958). Praha: Academia, 2005.
- PONOMARJOV, B. N. a kol. *Dějiny KSSS*. 5. vyd. Praha: Svoboda, 1978.
- RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa*. Praha, 2002.
- Slovník českých a slovenských výtvarných umělců 1950–1999*. Ostrava: Chagall, 1999.
- Svému osvoboditeli československý lid*. Praha: Orbis, 1955.

- SZCZYGIEŁ, M. *Gottland*. Praha: Dokořán, Jaroslava Jiskrová – Máj, 2007.
- TAUBMAN, W. *Chruščov. Člověk a jeho doba*. Praha, 2005.
- TUCKER, R. C. *Stalin na vrcholu moci: revoluce shora 1928–1941*. Praha: BB/art, 2008.
- VYKOUKAL, J.; LITERA, B.; TEJCHMAN, M. *Východ. Vznik, vývoj a rozpad komunistického bloku 1944–1989*. Praha: Libri, 2000.
- WITTLICH, P. *Otakar Švec*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců, 1959.
- WITTLICH, P. *České sochařství ve XX. století (1890–1945)*. Praha: SPN, 1978.
- ŽALOUDEK, K. *Encyklopedie politiky*. Praha: Libri, 1996.

10. Přílohy

10.1 Tabulka č. 1

Pohyby na účtu č. 6030 u Státní banky československé (od 1. 1. 1954 č. 175-33)

Datum	Název položky	Příjem	Vydání
1950			
26. 10.	Ministerstvo financí	70 000 000,-	
27. 10.	Stavební kancelář ÚNV		500 000,-
27. 10.	Otakar Švec		500 000,-
27. 10.	Ministerstvo informací a osvěty		300 000,-
25. 11.	Stavební kancelář ÚNV		1 000 000,-
1951			
15. 3.	Ing. arch. V. Štursová		75 000,-
15. 3.	Ing. arch. J. Štursa		75 000,-
20. 4.	Stavební kancelář ÚNV		500 000,-
12. 6.	Stavební kancelář ÚNV		500 000,-
15. 6.	Ing. arch. V. Štursová		55 000,-
15. 6.	Ing. arch. J. Štursa		55 000,-
16. 7.	Ing. arch. V. Štursová		30 000,-
16. 7.	Ing. arch. J. Štursa		30 000,-
20. 7.	Stavební kancelář ÚNV		500 000,-
7. 9.	Ing. arch. V. Štursová		15 000,-
7. 9.	Ing. arch. J. Štursa		15 000,-
9. 10.	Ing. arch. V. Štursová		15 000,-
9. 10.	Ing. arch. J. Štursa		15 000,-
11. 12.	ONV Praha – daně O. Švec, poplatky		40 000,-
14. 12.	Otakar Švec		360 000,-
26. 12.	Stavební kancelář ÚNV		250 000,-
28. 12.	Úroky	663 354,-	
28. 12.	Ministerstvo financí		663 354,-
1952			
26. 1.	Daně - ing. arch. V. Štursová	6 650,-	
26. 1.	Daně - ing. arch. J. Štursa	6 650,-	
28. 1.	ONV Praha 1 – daně za V. Štursovou		6 650,-
28. 1.	ONV Praha 1 – daně za J. Štursu		6 650,-
7. 2.	Ministerstvo informací a osvěty – výstava „Se sovětským svazem na věčné časy		1 156 824,-
13. 2.	Stavební kancelář ÚNV		435 000,-
8. 5.	Stavební kancelář ÚNV		500 000,-
21. 6.	Dar Fr. Morávka (Zdechovice)	1 000,-	
2. 7.	Stavební kancelář ÚNV		700 000,-
26. 8.	Výstavní dům U Hybernů	170 000,-	
11. 10.	Stavební kancelář ÚNV		900 000,-
3. 11.	Výnos sbírky ÚRO	1 316 091,70,-	
18. 12.	Stavební kancelář ÚNV		600 000,-
31. 12.	Úroky	315 552,30,-	
1953			
16. 1.	Ministerstvo financí		315 552,30,-
9. 2.	Stavební kancelář ÚNV		750 000,-
Měnová reforma 1953			
1. 6.	Přepočet v nové měně	12 323 053,54,-	
16. 7.	Stavební kancelář ÚNV		100 000,-
20. 10.	Stavební kancelář ÚNV		170 000,-
1954			
9. 1.	Stavební kancelář ÚNV		100 000,-
26. 4.	Stavební kancelář ÚNV		70 000,-
29. 10.	Stavební kancelář ÚNV		100 000,-
24. 12.	Stavební kancelář ÚNV		1 900 000,-
K 31. 12. 1954 zůstatek 9 883 053,54,-			

10.2 Tabulka č. 2 – Výplaty honoráře Otakara Švece (brutto)

Datum	Plátce	Částka
Leden 1950	ÚNV hl. Prahy (soutěžní odměna)	100 000,-
1. 6. 1950	Ministerstvo informací a osvěty	150 000,-
27. 10. 1950	Vládní výbor pro postavení pomníku	500 000,-
14. 12. 1951	dtto	400 000,-
29. 10. 1952	Stavební kancelář ÚNV	275 000,-
1. 11. 1952	dtto	170 000,-
22. 12. 1952	dtto	275 000,-
Měnová reforma 1953		
1. 7. 1953	Stavební kancelář ÚNV	10 000,-
8. 7. 1953	Stavební kancelář ÚNV (model Stalinovy hlavy)	10 000,-
24. 3. 1954	Stavební kancelář ÚNV	10 000,-
28. 10. 1954	dtto	5 000,-
9. 11. 1954	dtto	5 000,-
Vyplaceno celkem 404 000,- nové měny (plus 10 000,- za model hlavy), nevypřaceno 96 000,- (plus 20 000,- za model hlavy).		

10.3 Tabulka č. 3 – Výplaty honoráře architektů Štursových (brutto)

Datum	Plátce	Částka
Leden 1950	ÚNV hl. Prahy (soutěžní odměna)	100 000,-
1. 6. 1950	Ministerstvo informací a osvěty	150 000,-
15. 3. 1951	Vládní výbor pro postavení pomníku	150 000,-
15. 6. 1951	dtto	110 000,-
16. 7. 1951	dtto	60 000,-
7. 9. 1951	dtto	30 000,-
9. 10. 1951	dtto	30 000,-
Březen 1952	Projekční atelier	60 000,-
Květen 1952	dtto	60 000,-
Červen 1952	dtto	60 000,-
Měnová reforma 1953		
19. 11. 1953	Stavební kancelář ÚNV	55 000,-
26. 4. 1955	dtto	55 000,-
Oběma architektům vyplaceno celkem 272 000,- nové měny, tj. každému jednotlivě 136 000,-.		

10.4 Obr. č. 1 – Otakar Švec

10.5 Obr. č. 2 – Varianta metrového modelu

10.6 Obr. č. 3 – Tvorba třímetrového modelu

10.7 Obr. č. 4 – Žemličkova skupina pomocných sochařů

10.8 Obr. č. 5 – F. Žemlička a A. Košík pracují na třímetrovém modelu

10.9 Obr. č. 6 – Třímetrový model (pohled na „sovětskou“ stranu)

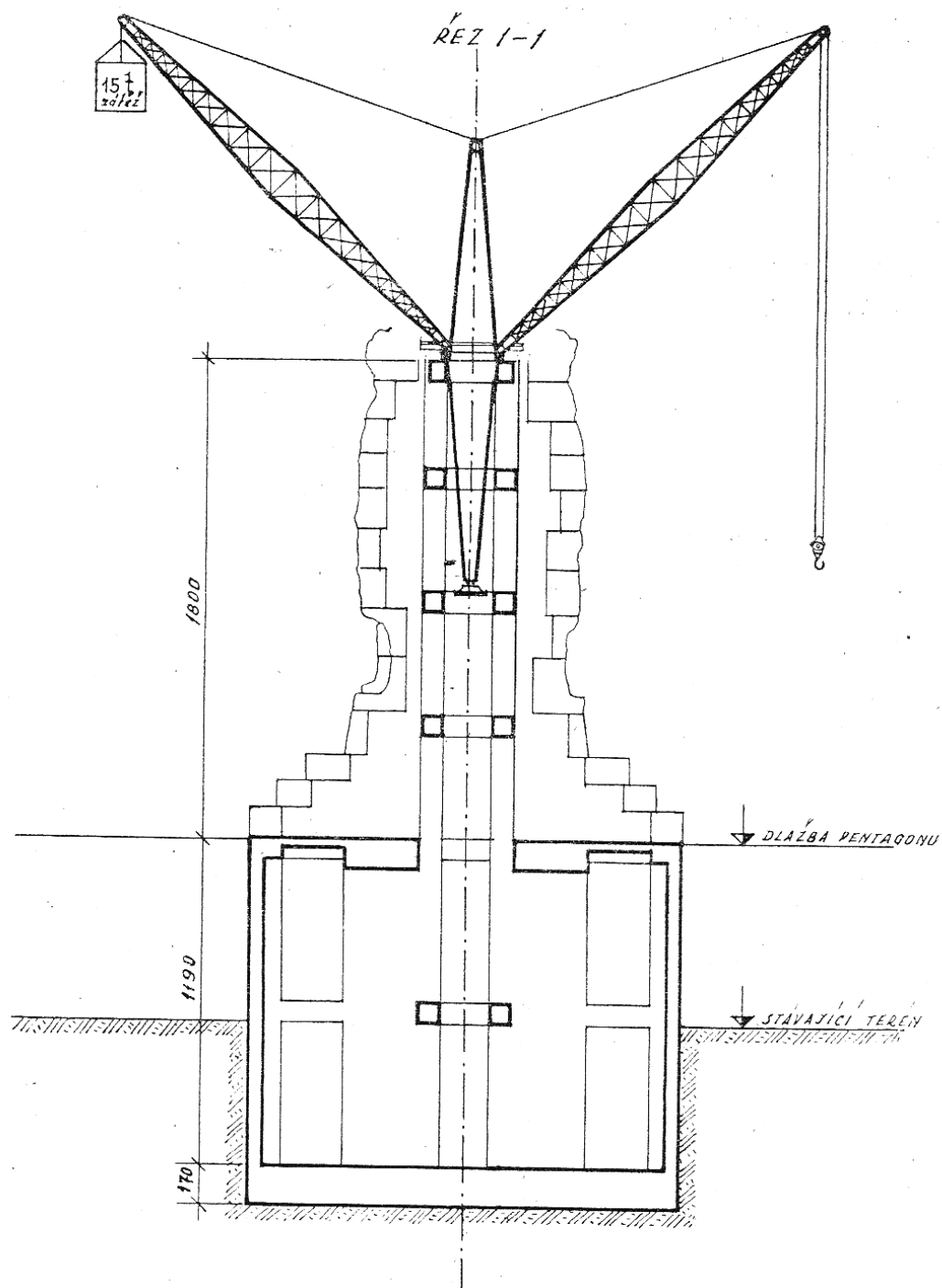
10.10 Obr. č. 7 – Třímetrový model (pohled na „československou“ stranu)

10.11 Obr. č. 8 – Skutečné provedení těsně před dokončením

10.12 Obr. č. 9 – Schéma konstrukce hlavního jeřábu

10.13 Obr. č. 10 – Stalinův pomník po dokončení

10.14 Obr. č. 11 – Stalinův pomník během demolice

Poznámka: Kromě posledních dvou fotografií, které pocházejí z archivu autora, se všechny ostatní snímky nacházejí v Národním archivu ČR, fond ÚPV.